

**A MAGÁNÉLET VÉDELMÉRŐL SZÓLÓ
KÉPZÉS ÉS ELHANYAGOLÁSSAL
SZEMBENI VÉDELEM OKTATÁSA
ÉRTELMI SÉRÜLTEKSEL FOGLALKOZÓ
SZAKEMBEREKNEK**

ÚTMUTATÓ | TANÁROK SZÁMÁRA

TARTALOM

04

A SZEXUÁLIS
FEJLŐDÉS TERÜLETEI
ÉS MÁS FEJLŐDÉSI
TERÜLETEKKEL VALÓ
KAPCSOLATA

16

TÁMOGATÁS
A SZEXUÁLIS
FEJLŐDÉSHEZ,
VALAMINT AZ EBBEN
A FOLYAMATBAN
SZEREPLŐ SZEMÉLYEK
GONDOSKODÓI
SZEREP- ÉS
FELELŐSÉGI KÖRE

23

A MAGÁNSZFÉRA
VÉDELME NEK
ELSAJÁTÍTÁSÁT
TÁMOGATÓ
TEVÉKENYSÉGEK

39

A BIZALMI KÖR
ALKALMAZÁSA

43

A HELYTELEN ÉRINTÉS
MEGELŐZÉSE ÉS A
HELYTELEN ÉRINTÉSRE
VALÓ REAGÁLÁS

TARTALOM

47

A SZEMÉLYES TÉR ÉS
ANNAK VÉDELME

51

A SZEXUÁLIS
FEJLŐDÉS
SZEMPONTJÁBÓL
BIZTONSÁGOS
ÉS MEGFELELŐ
VISELKEDÉS
ELSAJÁTÍTÁSA ÉS
TÁMOGATÁSA

59

A SZEXUÁLIS
ZAKLATÁS
SZEMPONTJÁBÓL
HELYTELEN KÉRÉSEK
KEZELÉSÉNEK
KÉSZSÉGEI

65

A GONDATLANSÁG/
ZAKLATÁS
MEGELŐZÉSE,
VALAMINT
MÓDSZEREK A
GONDATLANSÁGRA/
ZAKLATÁSRA ADOTT
REAKCIÓKHOZ

76

IRÁNYMUTATÁS A
FOGYATÉKOSSÁGGAL
ÉLŐ EGYÉNEK
HÁZASSÁGÁHOZ

1. A SZEXUÁLIS FEJLŐDÉS TERÜLETEI ÉS MÁS FEJLŐDÉSI TERÜLETEKKEL VALÓ KAPCSOLATA

Az ember számos olyan fejlődési iránnyal együtt lesz teljes, amelyek egymással interakcióba lépnek és párhuzamosan fejlődnek. Ne feledjük, hogy Maslow szerint az ember akkor fejlődik, amikor az összes fejlődési terület párhuzamosan fejlődik. A fejlődési területek közé tartoznak a fizikai, szellemi, érzelmi, szociális és szexuális területek. A fejlődési területek egyike sem élvezhet elsőbbséget a többivel szemben. A szexuális fejlődés a szociális változás hálózatának, valamint a nemi alapú érzelmi interpretációnak az alakulásaként írható le, amelyet a fizikai fejlődés és érettség alapján a szellemi kapacitásnak megfelelő irányító műveletek tesznek lehetővé.

Sentilhes szerint a szexualitás fogalmának a fejlesztése megköveteli az érzelmek és az ész együtt való használatát. Az intelligencia lehetővé teszi a gondolkodást, az értelmezést, az események közötti kapcsolatok felfedezését, választási lehetőségek megteremtését, valamint megfelelő döntések meghozatalát. Általánosan elfogadott, hogy a speciális oktatást igénylő gyermekek ugyanabban a sorrendben, azonban eltérő periódusokban haladnak végig a fejlődési szakaszokon. A megfelelő szexuális fejlődés érdekében azt ugyanúgy kell irányítani, mint a szellemi fejlődést. Ezért a speciális

oktatást igénylő gyermekek számára történő oktatás tervezésekor a készségeket és viselkedési formákat, amelyeket a normál fejlődési szakaszokban kell elérni, mindig iránymutatásként kell használni. Ebből az okból kifolyólag a legmegfelelőbb a pszichoszexuális fejlődési szakaszok áttekintése, amely lehetővé teszi a szexuális fejlődés megértését annak érdekében, hogy megvitathassuk, mit és mikor tanítunk. A pszichoszexuális fejlődési szakaszok, állítják, hatással vannak a gyermek szexuális szerepek elsajátítására irányuló készségeire. Freud szerint öt pszichoszexuális fejlődési szakasz van. Az ezen fejlődési szakaszokban lévő egészséges gyermekek által történő elsajátítás iránymutatást fog nyújtani a speciális oktatást igénylő gyermekek oktatásának megtervezéséhez.

Fejlődési területek

Egészségesnek lenni teljes fizikai, szellemi és szociális jólétet jelent. Más szóval egy bármilyen betegség hiánya nem jelent egészséget. Fejlődés szempontjából egészségesnek lenni azt jelenti, hogy az ember bármilyen támogatás igénye nélkül túlél és boldog, valamint jól érzi magát az oktatási környezetben, a munkában és a szociális életben.

A fejlődés olyan rendszeres változások folyamata, melyeknek célja fizikai, intellektuális, szociális, érzelmi és szexuális tulajdonságok elsajátítása, valamint, hogy a

test szervei és egésze olyan szintet érjen el, amelyen hatékonyan képes működni. Ha a gyermekkor, pubertás- és fiatalkor nem megy végbe egészséges módon vagy nem közelíthető meg stabil hozzáállással, krízisé vagy depressziós periódussá válhat.

Tulajdonképpen bármilyen változás egyik szituációból a másikba történő váltást, valamint az új feltételekhez való alkalmazkodást tesz szükségessé, ezért sajátos nehézséget foglal magában, emiatt nevezzük **szakasznak**. Ha a szülők és tanárok meg kívánnak győződni arról, hogy a gyermek kellően fejlődik, olyan lehetőségeket kell biztosítaniuk a gyermek vagy fiatalkorú számára, amelyek által sajátos tudást, készségeket és tapasztalatot szerezhet a kritikus fejlődési szakaszokban, illetve támogatniuk kell erőfeszítéseiket a fejlődésre annak érdekében, hogy a természetes lehetőségek a tanulásban hozzanak eredményt.

Bár a fejlődési területeket főként fizikai, kognitív és pszichoszexuális területeknek nevezzük, a fejlődés kizárólag akkor lehetséges, ha az emberi test összes rendszere együttműködve és egymást kiegészítve dolgozik. A rendszerek a következők:

- a) csontrendszer,
- b) izomrendszer,
- c) idegrendszer,
- d) légzőrendszer,
- e) keringési rendszer,
- f) emésztőrendszer,
- g) urogenitális rendszer,
- h) szaporító rendszer.

Ha a szülők és tanárok támogatni kívánják a gyermekek és fiatalkorúak fizikai és érzelmi fejlődését, először saját fejlődési szakaszaikat kell megismerniük, valamint önmagukat egyedi egyénként elfogadniuk. A szülők és tanárok gyermekük iránt tanúsított feltétel nélküli szeretete és a tolerancián alapuló kommunikációja lehetővé teszi a gyermekek számára az egészséges személyiség kifejlődését. Az egészséges élet és az egészséges viselkedési formák elsajátítása szorosan kapcsolódik a fizikai fejlődéshez. A fizikai fejlődés magában foglalja a súlygyarapodást és a növekedést, valamint a test összes alrendszerének növekedését és kifejlődését. Az alrendszerek fejlődése magában foglalja a csontok növekedését, az izomzat fejlődését, az agy növekedését és fejlődését, a fogváltást, az érzékszerv, a belső elválasztású mirigy és az összes belső szerv tömegben és térfogatban való fejlődését. A szexuális fejlődés az egészséges növekedés és a teljes fejlődés szerves része.

A szexuális fejlődés mint fejlődési terület

A szexuális fejlődés olyan folyamat, amely magában foglalja a nemet, a szexuális identitást, a növekedést és a nemi szervek fejlődését, valamint a kapcsolódó viselkedési és érzelmi változásokat. A pubertáskor a gyermekkorból felnőttkorba való átmenet, amikor az emberi test szert tesz a szaporodás képességére az ebben a periódusban

lévő változások eredményeképpen. A szexuális fejlődés az identitás fejlődésének fontos szakasza. A szexuális fejlődés a fizikai, szellemi, intellektuális és szociális folyamatok (a szexualitás különböző dimenziói) interakciója által alakul. A népszerű közhiedelemmel ellentétben ez a folyamat az anyaméhben kezdődik és felnőttkorig tart.

Az egészséges szexuális fejlődés az egészséges fejlődés és a növekedés szerves része, mivel az egészségtelen szexuális fejlődés befolyásolja az ember egyéb fizikai, mozgásos, kognitív, érzelmi és szociális fejlődését. Főképp az érzelmi fejlődés egy lényeges része az, amely a szexuális fejlődés hatása alatt áll.

A szexuális fejlődés szakaszai és más fejlődési területekkel való kapcsolata

A szexuális fejlődés olyan folyamat, amely az anyaméhben kezdődik és élethosszig tart, valamint különböző szakaszokkal, folyamatokkal és tempóval rendelkezik. A szexuális fejlődés könnyebb megértése érdekében a széles körben használt módszer a sajátos életkorok közös jellegzetességeinek leírása. Az életkorok intervallumait, amelyeket fejlődési szakaszoknak hívunk, hozzávetőlegesen szakaszokként kell értelmezni. Ezen szakaszok még az egészségesen fejlődő gyermekek esetében is eltérnek, és még jobban különböznek a speciális igényekkel rendelkező gyermekek esetében. A speciális igényekkel

rendelkező gyermekek felmérésekor fejlődés szempontjából őket abba a szakaszba kell sorolni, amelynek a jellegzetes viselkedési formáit mutatják. Ez azért van, mert egy szakasz nem tekinthető lezártnak, amíg az adott szakaszba tartozó készségek elsajátítása be nem fejeződik. Más szóval a speciális igényekkel rendelkező gyermekek felmérésekor a kronológiai életkort kell figyelembe venni.

Orális szakasz (0–18 hónapos életkor):

Ebben a szakaszban az örömforrás első területe a száj. Az olyan viselkedések, mint a szopás, rágás és harapás az első orális tevékenységek. Ezek örömet okoznak és olyan szükségleteket elégítenek ki, mint az éhség, valamint a szopás révén a szomj. Ez a gyermek kezdeti öröme. A gyermek elsődleges igényeinek időben való kielégítése lehetővé teszi az anyával való bizalmi kötődést. Ez a kötődés az érzelmi és személyes fejlődés kezdete. Erikson szerint a személyiség annak mentén támogatható, hogy mit akarunk és mi szükséges. Ez a szakasz a kinezetikus érzelmi periódus az intelligencia fejlődésében. Ebben a szakaszban az érzelmi tettek a gyermek számos intellektuális szerkezetének fejlődését szolgálják.

A fiúk 7, a lányok pedig 9 hónapos korukban felfedezik a kiválasztó szervükből fakadó stimulációkat. A szexuális területek gyakran véletlenszerű cselekedetek és néha orvosi vagy környezeti tényezők (fertőzés, táplálás)

által kerülnek felfedezésre. A fiúk ebben a szakaszban mutatkozó erekciójának és a lányok megnövekedett hüvelyváladékának ellenére ezek nem a szexuális vágyhoz kapcsolódnak.

A fizikai fejlődés nagyon gyorsan történik ebben a szakaszban. A gyermekek először a nyakukat próbálják egyenesen tartani, majd megfigyelhető a gyors léptekből kialakult járás. Amikor körülbelül egy éves korukban elkezdenek járni, kognitívan kommunikálni kezdenek a testükkel és kialakítják az önképüket. Mahler magyarázata szerint ez a gyermek önészlelése, mint az anyától különálló lény, amelyet pszichológiai születésként ír le. Az anya gyermeke igényeire adott empatikus reakciója lehetővé teszi a gyermek számára az ellentmondásmentes énkép kialakítását, azonban a túlvédelmező anyák ezt le is rombolhatják. Megfigyelések szerint az alapvető igények kielégítésének hiánya vagy túlzott kielégítése a bizalmatlanságnak, az alárendelt személyiségnek, a megszerzés folyamatos vágyának, valamint a negatív orális szokások (ujjszopás, körömrágás, cigarettafüggőség) kifejlődésének alapja. Az anya hozzáállása vagy a gondozó stílusa szintén fontos az alapvető igények kielégítése során.

A kezdeti cselekedetek, amelyek lehetővé teszik a fejlődést, mint például szopás, rágás és harapás, későn vagy sosem mutatkoznak az autista spektrum zavarral (Autism Spectrum Disorder – ASD) (+ szellemi fogyatékkal) élő gyermekek esetében. Az

érzelmi, észlelés alapján történő interakciós kísérletek és kinetikus alapú társítások szintén korlátozottak. Az öröm megtapasztalása, amely az éhség kielégítésekor tapasztalható szopás által, valamint a szomj kielégítésére, amely lehetővé teszi a fejlődést az orális szakaszban, elmaradhat.

Az alapvető igények kielégítése által várhatóan kifejlődő alapvető bizalom és független személyiség hiánya a megszerzés folyamatos vágyának valószínűségét növeli, amely negatív orális szokásokat eredményez (ujjszopás, körömrágás). Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékkal) élő, ezen szakaszon normális fejlődéssel áteső gyermekek előnnyel indulnak a többi folyamat esetében, ha a betegséget időben diagnosztizálják. Az ebben a szakaszban való elsajátítások lehetővé tétele érdekében a szájjal történő próbálkozások kísérletekké alakulhatnak át az intellektuális fejlődés támogatása érdekében. Ehhez feladatok is alkalmazhatók többek között a következőkkel: puha és kerek körvonallal rendelkező szilárd tárgyak, különböző ízek különböző színekkel kódolva, valamint ugyanolyan ízek és színek különböző szagokkal társítva.

Ebben a szakaszban azon viselkedéseket, amelyeket szeretnénk, hogy gyermekünk elsajátítson, rendszeresen és természetes kontextusban kell megismételni az élet ciklusaiba helyezve, elsajátítható formában. Szintén ebben a szakaszban fontos a gyermek alapvető igényeinek ugyanazon

személyek által történő kielégítése, a biztonságos kötődés megteremtése és a magánszféra alapvető védelmének elsajátítása érdekében. Kiváltképp, amikor a gyermek járni kezd, a pelenkáját cserélni kell, illetve az önellátási követelményeknek (pl. felöltöztetés és levetkőztetés) meg kell felelni az adott területek esetében. Ez fogja kialakítani a magánszféra védelmét irányzó viselkedés alapját, valamint a magánterek meghatározottságát. Amikor járni kezdenek, ugyanazokat a szavakat (pis-pis) kell használni a pelenka kicserélésekor a cselekvés nyelvének megtanítása érdekében, ugyanakkor lehetőség szerint fogni kell a kezüket és így bevinni őket a fürdőszobába a pelenka kicserélésekor, egyensúlyba hozni őket, kinyitni a pelenkát, amikor állnak, majd vízzel megmosni a kiválasztószervet. Ezt követően be kell vinni őket a saját szobájukba (személyes tér) a felöltöztetéshez, a pelenka megkötéséhez, valamint hétköznapi ruházat ráadásához. Mindezen cselekvések természetes lehetőséget kínálnak az önellátó készségek tanításához.

Anális szakasz (18–36 hónapos életkor):

Ebben a szakaszban a megfigyelések alapján az ánuszt olyan terület, amelyet a gyermekek szeretnek irányítani. A gyermekek testüknek irányítását jelző kísérletei, amelyek örömet okoznak számukra, lehetővé teszik székletük irányítását. Ez az irányítás az első olyan cselekedet, amely lehetséges-

sé teszi a passzivitásból a függetlenségbe való átmenetet. Amikor a gyermek képes irányítani a vizelet- és székletürítést, a teljes mértékben felnőttől függő életszakasza bizonyos szempontból lezárul. Azonban a speciális oktatást igénylő gyermekek esetében ez az izomirányítás kései lehet az öröm ezen második területén. Ez alapján a székletürítés irányítása szintén kései lehet. Emiatt a gyermek passzivitásból függetlenségbe való átmenete szintén késhet. Az elválasztás és függetlenség összetett érzelmeket kelthet a gyermekben. Ezért a gyermeket segíteni kell abban, hogy megérezze a teste ebben a szakaszban való ürítésre utaló jeleit a „kaki” szó kimondásával a jelek értelmezése és megfelelő viselkedés tanúsításának elsajátítása érdekében. Ha a gondozó következetlen reakciókat mutat vagy nem időben reagál a baba jeleire, előfordulhat, hogy a gyermekben ideges/határozatlan kötődési minta fejlődik ki. Ezért van az, hogy néhány gyermek kitart a pelenkára való visszatérés mellett a biliben/WC-ben való székletürítésre szoktatás megkezdése után is.

Emiatt a gondozó hozzáállása és magatartása nagyon fontos a szobatisztasági folyamat során. Megfigyelések szerint a nem megfelelő viselkedések bizonyos viselkedések hálózatát alakítják ki, például makacosság, zárkózott hozzáállás, túlrendszerezettség vagy fukarság. A szoktatási folyamat végén, ha minden jól megy, segítséget kell nyújtani a gyermek számára az együttműkö-

dő kapcsolatok és készségek, például függetlenség, önállóság, vállalkozói szellem, határozottság és együttműködés kifejtésében.

Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő gyermekek szintén korlátozottak a személyek vagy tárgyak szimbólumokkal való társításában a személyekkel és tárgyakkal való interakciós kísérletek alapján az érzelmi-kinetikus szakaszban. A székletürítés irányítása később fejlődik ki az ánuszizmok irányítási kísérletei miatt, amely a második örömforrási terület. Tehát a gyermek passzivitásból függetlenségbe való átmenete nem történik meg. Ebben a szakaszban, mivel a gyermek az intellektuális fejlődés szimbolikus előfolyamatában van, főként a testéből érkező jelek megérzésében és értelmezésében késik. Emiatt a bilire szoktatás is később, mivel bizonyos nehézségeik akadnak a WC-ülőke vagy egyéb kiegészítők használatakor a szoktatás során. Másfelől előfordulhat, hogy néhány gyermek ragaszkodik a pelenkához való visszatéréshez a biliben/WC-ben való székletürítésre szoktatás megkezdése után is. Ez a gyermek elválasztásnak való ellenállásaként értelmezendő; a WC használatát támogatni kell, a szülőknek pedig határozottnak kell lenniük. Fontos, hogy a bilire szoktatást végző személy gyermekkel való interakciójának módja kerülje az erre a szakaszra jellemző ellenállást. Az anális szakasz szintén fontos periódus, amikor a szexuális zaklatástól való védelem

szülők általi tanításának megkezdése el kell, hogy kezdődjön.

Ismeretes, hogy a magánszféra védelméhez kapcsolódó alapvető viselkedések a kiválasztó szerv funkcióinak megvalósításakor kerülnek elsajátításra. Ebben a szakaszban a fejlődés lehetővé teszi a kiválasztó szervek feletti irányítást a fejlődés szintjétől függően. Ezt a fizikai és neurológiai fejlődésektől függő tudatos fejlődést megfelelő viselkedéssel kell átalakítani, amelyhez a szülőknek ki kell nyitniuk, meg kell szorgosítaniuk a gyermekkel a nedves pelenkát és jelezniük kell azt felé. Ekkor nem szabad nyomást gyakorolni a gyermekre, és a gyermek nem is büntethető. Bármilyen baleset esetén a pelenkát ki kell cserélni és a gyermeket fel kell öltöztetni a privát terében, ahogy korábban is, hogy a gyermek elsajátíthassa azokat a magánszféra védelmére irányuló készségeket, amelyeket mi úgy határozunk meg: fedettség, diszkréció és sértetlenség. A pelenkát mindenestre nem szabad a gyermeken hagyni, ahogy korábban, a tudatosság kialakulásának elkerülése érdekében.

Fallikus szakasz (36–60 hónapos életkor):

Ebben a szakaszban az örömforrás területe a kiválasztó szerv, más néven a nemi szerv. Ahogy a gyermek továbbra is próbálja megismerni és irányítani a testét, a nemi szervével játszik, amely olyan tevékenység, amelyet a gyermekek nagyon gyakran folytatnak. Ebben a szakaszban a szexuális fejlődés relatíve

felgyorsul, a szexuális kíváncsiság pedig jelentősen megnő. Előfordulhat, hogy túlzottan érdeklik őket a felnőttek nemi szervei (megpróbálhatják megnézni a szülők vagy a testvér nemi szervét). Ezt követően kezdi a gyermek megérteni az intimitás fogalmát.

Előfordulhat, hogy a normálisan fejlődő gyermekekben ebben a szakaszban kialakul az Ödipusz- és Elektra-komplexus. Ahhoz, hogy ez a komplexus kialakuljon a speciális oktatást igénylő gyermekekben kognitívan a párhuzamos szakaszban kell legyenek. Ez az úgynevezett intuitív fázisa az előfeldolgozás szakaszának az intellektuális fejlődésben. A gyermek intellektuálisan képes sorba rendezni és válogatni, valamint fejlődést mutatni a szexuális védekezés területén szimbolikus játékokon keresztül. Ahogy a gyermek öszszepárosítja teste jellegzetességeit a hasonló nemű szülőjével, próbálja vele azonosítani önmagát. Mivel a gyermek intellektuális teljesítménye nem elegendő ezen szakasz összetettségének megértéséhez és leküzdéséhez, gyakran tesz fel kérdéseket tisztázás céljával. Ezért ez az a szakasz, amelyben a leggyakrabban kérdez a gyermek. A gyermek kérdéseit nem szabad figyelmen kívül hagyni, türelmesen meg kell válaszolni azokat olyan nyelvezetet használva, amelyet a gyermek is megért. A szakasz konfliktus-kezelésének hiánya büntudatot és a szexuális irányultság elnyomását eredményezheti.

A fallikus szakaszban a szociális és nemi szerepek tisztázódnak. A gyermekek gyak-

ran viselnek a nemüknek megfelelő ruhát, valamint szigorúan csak a nemüknek megfelelő tevékenységekkel foglalatoskodnak. Néhány gyermek önstimuláló viselkedést mutathat, ám ez ritka. A fejlődési folyamat részeként az önstimuláló viselkedések gyakorisága – mint például a nemi szervek megérintése – nőhet pubertáskor során. A szociális tanulási folyamat részeként a társakhoz való hasonlításra törekvés számos különböző viselkedési formában szerepet játszik. Felfedezik a nemek közötti fizikai, viselkedési és érzelmi különbségeket. Előfordulhat, hogy az ASD-vel (+ szellemi fogyatékkal) élő gyermekek többször játszanak a testükkel. Mivel ez a cselekedet belső örömet okoz, gyakorisága fokozatosan nőhet.

Ebben a szakaszban második helyen viselkedés szempontjából a gyakoriságot tekintve általában a kérdés-feltevés áll. Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékkal) élő gyermekek között lehetséges, hogy elmarad a kérdések feltevése. Ehhez hasonlóan nem próbálják meg azonosítani magukat a hasonló nemű szülővel. Ezért tapasztalják meg az Ödipusz- és Elektra-komplexust, bár korlátozottabban, mint az egészségesen fejlődő gyermekek. Ha a gyermek intellektuális teljesítménye nem elegendő ahhoz, hogy válogasson és sorba rendezzen, előfordulhat, hogy szexuális fejlődésére sem reflektál.

Ebben a szakaszban a nemi szervükkel való játszás nem kívánt cselekedet. Ezért el kell kezdeni megtanítani a gyermeket arra,

hogy ne érintse meg bizonyos (intim) testrészeit nyilvános helyeken. Az egyik megtanítandó ilyen cselekedet az, hogy a gyermek ne sétáljon meztelenül közterületeken. Tehát a test megismerésére tett kísérlet olyasvalami, amit tanítani kell, valamint el kell érni, hogy alkalmazkodjon a szexuális identitáshoz. Ha a gyermek a fallikus szakaszban (36–60 hónap) kifejlesztette a válogatásra és kategorizálásra irányuló készségeit, akkor elkezdődhet a „bizalmi körhöz” kapcsolódó tevékenységek elvégzése a zaklatás elleni védelem elsajátítása érdekében.

Látencia szakasz (6–10 éves életkor):

Ebben a szakaszban a szexualitás iránti érdeklődés csökken. Tuljdonképpen ez a szakasz megerősítésként szolgál arra, amit a gyermek az előző szakaszokban megtanult. A gyermekek elismélik és kipróbálják a nemük szerinti szociális szerepeket (szerelem érzete az eltérő nemű szülő iránt). Különböző helyzetekben (iskola, játék, család) ellenőrzik a megtanultak érvényességét a körülöttük lévő személyektől kapott visszajelzésekből. Ezek az ellenőrzések megerősítik a tanultakat és segítenek fokozni az alkalmazkodási készségeket. Rejtett megfigyelésen keresztül különböző modellekkel elkezdik azonosítani önmagukat. Ha megfelelően működik a megerősítési szakasz, az előző szakaszokból való elsajátításokat támogatni kell, a hiányosságokat pedig pótolni kell.

Ez a szakasz kognitívan konkrét műveleti szakasznak nevezhető. Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékkal) élő gyermekek önmaguktól nem képesek kísérletezést kezdeményezni az önfejlődés érdekében, ezért az erre a szakaszra tervezett tevékenységek ellensúlyozhatják az előző szakaszokban való elsajátításokat. Előfordulhat, hogy az ASD-vel (+ szellemi fogyatékkal) élő gyermekek nincsenek teljes tudatában saját nemük szociális szerepeivel, de az ellenkező nemű szülőhöz túlzott szeretettel fordulhatnak. Néhány gyermek, akinél a betegség időben diagnosztizálásra kerül és megfelelő oktatásban részesül, megfigyelésen keresztül önmagát különböző modellekkel azonosítja.

A látencia szakasz elején a helyénvaló és a helytelen érintéseket, valamint a helytelen érintések megemlítését tanítani kell az ellenkező nemű felnőtthez túlzott szeretettel fordulás negatív hatásainak elkerülése érdekében. Az ellenkező nemű társak viselkedésére adott reakciót az iskolában az osztályfőnöknek meg kell szakítani. Szükség esetén gyakoroltatni kell azt, hogy engedély nélkül fizikailag ne érintsen.

Genitális szakasz (11–18 éves életkor):

Ez a szakasz a pubertáskori szakasz, mivel a gyermekkor itt véget ér és elkezdődik a felnőttkorra való felkészülés. Jogilag gyermeknek tekintendő, ezért a kamasz érzelmileg már nem gyermek, és még nem felnőtt. Ez

ismét összezavarja őt. A gyermekek fizikai eltéréseket vesznek észre, és próbálják elfogadni a változásokat. Ez a folyamat könnyebb, ha a nemek között megkülönböztetésre kerül sor abban a környezetben, ahol él. Azonban ha ez a megkülönböztetés túlságosan mesterkélten megy végbe egy adott nemhez tartozó személyek esetében, vagy ha nagyok az elvárások, akkor a gyermekek megkérdőjelezzik a nemüket és azt nyomásként érzékelik.

Nagyon fontos számukra, hogy ebben a szakaszban egy csoporthoz tartozhassanak. A gyermekek jövőbeni bizonytalansága (reális célkitűzések, szakmaválasztás) néha a rossz csoport megválasztását vagy csoportváltást eredményez. Az azonos nemű szülőt választják példaképükként, és független felnőttként érett szenvedélyességet mutatnak az ellenkező nem iránt. A gyermek fókusza már önmagán és a szülőkön túlra helyeződik át. A szülőkkel kapcsolatos esetleges megoldatlan bonyodalom ismét felszínre kerül. Az az elvárás, hogy a személyes magánszféra határai tisztázódjanak, valamint azok megfelelő viselkedéssé alakuljanak.

Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő gyermekek a fizikai fejlődés alapján kezdenek megváltozni. Azonban ők ezt a változást nem értik meg. Mivel számolniuk kell a közösségük nemekre vonatkozó elvárásaival, megfelelő képzésben kell részesülniük. Az azonos nemű szülőt választják példaképükként, és független felnőttként érett

szeretetet mutatnak az ellenkező nem iránt. Azonban problémák merülhetnek fel, mivel a gyermek fókusza nem önmagán és a szülőkön túlra helyeződik át. Ha a szülők nem kellően tájékozottak az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő gyermekek tulajdonságaival és oktatásával kapcsolatban, megoldatlan bonyodalom törhetnek felszínre a családban.

Változások pubertáskorban

A pubertáskor pontos kezdetét nehéz meghatározni az egyes gyermekek esetében. A fizikai változások a lányoknál gyakran 10–12 éves korban, a fiúknál pedig 12–14 éves korban következnek be. A lányok a fiúknál 1–2 évvel hamarabb lépnek be ebbe a szakaszba. Előfordulhat, hogy egy gyermek a többi gyermekhez képest korábban vagy hamarabb lép be a kamaszkorba. A pubertás szembetűnő jele a rövid idő alatt történő többirányú, drámai növekedés.

Mivel a lányok hamarabb lépnek be a pubertáskorba, 10–12 éves korukban magasabbak a fiúknál. A magasságbeli növekedés fokozatosan lelassul, és a lányoknál 16, a fiúknál 18–20 éves korban áll meg. Elmondható, hogy a növekedés a pubertáskor elhagyása után is folytatódik, és minimális növekedés történhet 18 és 25 év kor között. A magasságbeli növekedés mellett változó arányú súlygyarapodás és zsírlerakódás is megfigyelhető a fiúknál és lányoknál is.

Az Egészségügyi Világszervezet a pubertáskort 10 és 19 éves kor között határozza meg, és ezt a szakaszt három további szakaszra bontja:

- korai pubertáskori szakasz (10–13 éves kor);
- pubertáskori (közép-pubertáskori) szakasz (14–16 éves kor);
- késői pubertáskori szakasz (17–19 éves kor).

A serdülés a testben lévő bizonyos hormonok termelődésével történik, amelyek beindítják a szexuális fejlődést. A gonadotropin-fel szabadító hormon (GnRH), a luteinizáló hormon (LH) és a follikulusz-stimuláló hormon (FSH) termelődése, valamint a gonadotropinok agyalapi mirigyből való felszabadulása beindítja a szexuális fejlődést, a növekedést és az érettséget.

A szexuális fejlődéssel kapcsolatos hormonok a serdülők szexuális és érzelmi viselkedéseiért felelősek. A pubertáskori szakasz alapvető változásai a másodlagos nemi tulajdonságokat adják, például a szeméremszőrzet, a mellek, valamint a pénisz és a herék növekedését. A skálák a szexuális fejlődés pontosabb szintjének osztályozására és nyomon követésére használandók. A Tanner által 1962-ben kifejlesztett skála

szerint a fejlődési szakaszok 5 szakaszra bonthatók lányoknál a szeméremszőrzet és a mellek növekedése alapján, valamint fiúknál a szeméremszőrzet és a nemi szervek növekedése alapján.

A pubertáskor és a fiatalkor olyan periódus, amikor az egyének jelentős fizikai változásokat, gyors növekedést és fejlődést, szexuális érettséget, valamint pszicho-szociális fejlődést mutatnak. Ez a szakasz a fiatalok számára számos lehetőséget biztosít, valamint bizonyos kockázatokkal jár az egészségüket és jólétüket tekintve.

A pubertásra jellemző fejlődési szakaszok biológiai, pszichológiai és szociális folyamatok. A pubertáskori szakasz olyan gyors fejlődési periódus, amelyben a fiatalok új készségeket sajátítanak el és számos új szituációval szembesülnek.

A test ebben a periódusban leggyorsabban növekvő része a szaporítószerv. Általánosságban elmondható, hogy a csontváz és az izomzat, valamint a mirigyek és zsíros szövetek súlyában növekedés tapasztalható. A fizikai növekedés és fejlődés általában 11 és 16 év között felgyorsul, ezt a szakaszt nevezzük pubertáskori növekedési csúcsnak.

	Korai pubertáskori szakasz	Közép-pubertáskori szakasz	Késői pubertáskori szakasz
Függetlenség	A családi tevékenységek iránt tanúsított érdeklődés hiánya nagyon eltérő.	A szülőkkel való konfliktusok csúcspontjának elérése.	A szülők javaslatainak és értékítéleteinek megtagadása.
Testkép	Pubertáskori változások miatti aggodalom és megjelenés miatti kétségek.	A testkép elfogadása, vonzóbb testkép iránti érdeklődés.	Pubertáskori változások elfogadása.
Társak	Azonos nemű barátok iránti intimitás.	Társak értékeinek elfogadása, megnövekedett szexuális tevékenységben tapasztalatok, szabadidő.	A társak kevésbé fontosak, az elmélyült kapcsolatok fontosabbak.
Személyiség fejlődése	Elvont gondolatok, képzelőerő, valószínűtlen szakmai választások kifejlődése, az intimitás iránti megnövekedett vágy, impulzusok irányításának hiánya.	Megnövekedett érzelmek, megnövekedett intellektuális képesség, erősség érzése, kockázatos viselkedések.	Megvalósítható, valószínű szakmai választások, szociális, vallási, szexuális és szellemi értékítéletek felértékelődése, megnövekedett egyetértés, korlátok meghatározása.

A pubertáskorban először a kéz- és lábfejek szélesednek, majd a karok és lábak, valamint a test többi része. A szeméremszőrzet, valamint a mellek és herék növekedése és a hang megváltozása a pubertáskor főbb fizikai változásai. A fiúknál a szexuális fejlődés akkor kezdődik, amikor a herék térfogata 4 cm. A pénisz hosszabbra nő. A hónaljszőr kifejlődése általában a szeméremszőrzet kifejlődése után 2 évvel következik be. Az arcszőrzet növekedése a hónaljszőrzet növekedésével egyidejűleg kezdődik. A lányoknál a

szexuális fejlődés a mellek növekedésével kezdődik.

Ezt követi a szeméremszőrzet kifejlődése, valamint a menstruációs vérzés. A menstruációs ciklus általában az első menstruációtól számított 2 évig szabálytalan.

A kamaszok szexuális fejlődése az életkor, a faj, a földrajzi terület, a környezeti tényezők, a genetikai felépítés és a táplálkozás szerint változó. Azonban az életkor szerinti fejlődés lépéseit magába foglaló sorrend általában átlagosnak tekintendő.

Életkor	Lányok	Életkor	Fiúk
10	Kezd felgyorsulni a növekedés	11	Felgyorsul a fizikai növekedés
10	Thelarche – a mellbimbó szemmel láthatóvá válik	11	Megnőnek a herék
10	Megnő a csípő	12	Kidagad a mellkas
10	Kifejlődik a kezdetleges szeméremszőrzet	12	A vállak kiszélesednek
11	Növekedni kezd a mellszövet	12	A pénisz tövéénél lévő szőr megnő
12	Előfordulhat közép-hüvelyi folyás	12	Megnő a pénisz, elkezdődik az erekció
12	Jelentősen felgyorsul a növekedés	13	A péniszen lévő bőr színe besötétül
12	Menarche – első menstruációs vérzés	13	A hang korai változása
12	A hónaljra lévő szőr megnő	13	Éjszakai magömlés
13	A hang változása	14	Teljesen felgyorsul a növekedés
13	Mellek növekedése	14	A hónaljra lévő szőr megnő
15	Lágyéki rész gyakori használata	15	A hang jelentős változása
15	A menstruációs ciklusok periodikussá válnak	15	A pénisz mérete eléri teljes méretét
17	Kifejlődik a méh	15	Megnő a szakáll
20	A petefészkek teljesen kifejlődnek	16	A szeméremszőrzet fejlődése befejeződik
		16	A herék teljesen kifejlődnek
		17	Kifejlődnek a külső nemi szervek
		20	A nemi szervek fejlődése befejeződik

2. TÁMOGATÁS A SZEXUÁLIS FEJLŐDÉSHEZ, VALAMINT AZ EBBEN A FOLYAMATBAN SZEREPLŐ SZEMÉLYEK GONDOSKODÓI SZEREP- ÉS FELELŐSSÉGI KÖRE

Egy egyén fejlődési területei közé tartozik a fizikai fejlődés, a kognitív fejlődés, a nyelvi fejlődés, a személyiségbeli fejlődés, az érzelmi fejlődés, a szociális fejlődés, a morális fejlődés és a szexuális fejlődés. A szexuális fejlődés olyan folyamat, amely az anyaméhben kezdődik és élethosszig tart, valamint különböző szakaszokkal, folyamatokkal és arányokkal rendelkezik. A szexualitás az emberi lét része. Az egészséges szexuális fejlődés a mentálisan, fizikailag, érzelmileg és szociálisan egészséges egyén alapja.

A szexuális fejlődési terület támogatásának fontossága

A szexuális fejlődés magában foglalja a szaporító szervek növekedését és kifejlődését, a kapcsolódó szexuális viselkedéseket, készségeket és problémákat. A többi fejlődési területhez hasonlóan ezt a fejlődési területet is tanulóssal fejleszteni kell, a szexuális készségek olyan természetes és szükséges készségek, amelyeket ugyanúgy kell tanítani, mint az izomkészségeket a fizikai fejlődéshez vagy az olvasás-írási készségeket a kognitív fejlődéshez.

A szexuális fejlődés területe különösen az érzelmi fejlődés területére, közvetlenül pedig a személyiségbeli fejlődésre van hatással a szexuális identitás fejlődésén keresztül a szexuális identitásnak megfelelő viselkedés tanúsításával, valamint a szexuális identitásnak megfelelő szerephez és tulajdonságokhoz való alkalmazkodással. Ezért az egyének fejlődési korának megfelelő, fiatal korban biztosított szexuális oktatás nyújtása pozitív hatással lehet bármilyen fejlődési területre, de különösen az érzelmi és a személyiségbeli fejlődésre. Az összes fejlődési területre hatással lévő szexuális fejlődés támogatásának biztosítása a szellemi jólétet szolgálja, így az egyén könnyebben képes alkalmazkodni a társadalomhoz.

Az összes, fent említett folyamat a szexuális fejlődési terület támogatásának fontosságát mutatja az egyének számára. Ezen fejlődési terület támogatása létfontosságú az olyan szellemi fogyatékossgal élő egyének számára, akik nehézségekbe ütköznek az elvont fogalmak tanulásában, és valamilyen módon nem értik saját nemüket és szexualitásukat.

Egy adott közösségbe vagy kultúrába született személynek ki kell alakítania olyan viselkedési formákat, amelyek lehetővé teszik a közösséghez való alkalmazkodást a túlélés érdekében. Emiatt a nemüktől elvárt szerepeket és jellemvonásokat kell kialakítaniuk. Ez függ a környezetben élő felnőttek által mutatott példától és a megfelelő viselkedé-

sek és készségek tanításától. A szellemi fogyatékossgal élő egyének számára csak akkor lehetséges a nemüknek és szexuális viselkedésüknek/készségeiknek megfelelő független életkészségek tanúsítása a megfelelő kontextusban és a megfelelő módon, ha speciális oktatásban és támogatásban részesülnek.

A szexuális fejlődés támogatásának fontossága

Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő személyek szexuális fejlődése magában foglalja a szexuális érzelmeket, viselkedéseket, készségeket és meggyőződéseket. Ez a folyamat szorosan kapcsolódik a mindennapos életkészségekhez, az interperszonális készségekhez, a biztonsági készségekhez, az egészséges és a független élethez tartozó készségekhez, pl. a szexuális identitás kifejlődéséhez. Más szóval az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő személy szexuális fejlődésének támogatása a kognitív és érzelmi fejlődésének, valamint a független élethez tartozó készségek elsajátításának a támogatását jelenti. Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő személyek szexuális fejlődésének támogatásának az előnyei a következők:

- Lehetővé teszi az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élők számára nemük tudatosulását.
- Lehetővé teszi számukra korai gyermekkorban a nemüknek megfelelő játékokkal

való játszást, valamint a nemüknek megfelelő szerepeken keresztül történő játszást.

- Lehetővé teszi számukra óvodás korban a saját és mások nemének felismerését, valamint a nemük közös és eltérő sajátosságainak kifejezését.
- Lehetővé teszi számukra általános iskolás korban a test speciális részeinek megismerését és az ellenkező nem fizikai különbözőségeinek megfigyelését.
- Lehetővé teszi számukra általános és középiskolás korban a nemüknek megfelelő öltözködést és a társakkal való megfelelő interakció létrehozását.
- Lehetővé teszi számukra középiskolás korban a pubertáskor jellegzetességeinek megismerését.
- Lehetővé teszi számukra a pubertáskorban megfelelő étrend megismerését.
- Lehetővé teszi számukra a pubertáskor során az önellátáshoz és testápoláshoz tartozó tényezők megismerését.
- Lehetővé teszi a lányok számára a testápolás megismerését a menstruációs ciklusokhoz.
- Lehetővé teszi számukra középiskolás korban a testápolási, beleértve a nem kívánatos szőr eltávolítására irányuló készségek elsajátítását.
- Lehetővé teszi számukra a saját testük felfedezését, valamint annak megismerés-

sét, hogy mikor és hogyan érinthetik meg a test intim területeit.

- Támogatja őket pubertáskorban és pubertáskor után a szociális készségek elsajátításában, például az ellenkező nemmel való megfelelő interakcióban.
- Lehetővé teszi számukra az alapvető biztonsági készségek és fogalmak elsajátítását, például magánszféra, zaklatás és inzultálás elleni védelem.
- Támogatja őket a szexuális identitáshoz megfelelő viselkedés tanúsításában, beleértve az ellenkező nem megfelelő megközelítését szociális interakció során, a nem kívánatos cselekedetek megelőzését, az önirányítást, a döntéshozatalt és a választási készséget.
- Lehetővé teszi számukra felnőttkorban számos szociális környezetben való viselkedés megfelelő módjának megtanulását (az ellenkező nemmel történő interakció során tanúsított viselkedés módja, a szociális környezetben követendő szabályok, az üzleti életben való szexuális cselekedetekre adott megfelelő reakciók, valamint a különböző eseményeken való megfelelő viselkedés).

Amint látható, a szexuális fejlődés támogatása az összes, élethosszig tartó alapvető készség elsajátítását teszi lehetővé, valamint a társadalomban való normalizálódást és részvételt szolgálja. Léteznek alapvető

fogalmak a szexuális fejlődés támogatásához: biológiai nem, társadalmi nem, szexualitás, szexuális érettség, szexuális identitás és szexuális oktatás.

A szexuális fejlődés alapvető fogalmai

Biológiai nem: biológiailag férfi vagy nő. Az egyén biológiai nemére vonatkozik.

Társadalmi nem (szexuális identitás): a természetes biológiai tulajdonságok társadalmilag strukturáltak, pl. a férfiak és nők meggyőződésrendszerei, elvárásai, viselkedései, értékei és véleményei a közösségükkel való kapcsolatukban. Pontosabban azokat a szabályokat, magatartási formákat és elvárásokat jelenti, amelyeket a társadalom elvár a nőktől és a férfiaktól.

Szexualitás: az emberek szaporodási ösztönével kapcsolatos fizikai, érzelmi és társadalmi élet és kapcsolatok. A sexualitás magában foglalja a nők és férfiak minden szexuális interakcióját, például az érzelmi intimitásra, ösztönökre és kapcsolatokra vonatkozó vágyat.

Szexuális érettség: az emberi szaporítórendszer és -szerv eléri azt a szintet, amelyen egészséges embrió jöhet létre és ivarsejtek képződnek.

Szexuális identitás: olyan képesség, amely lehetővé teszi az emberek számára a nemük tudatosulását, a testük megértését és a sexualitás kontextusában történő létezését,

valamint érzelmeik és viselkedéseik ezeknek megfelelő irányítását.

Szexuális oktatás: olyan oktatási folyamat, amelynek köszönhetően az egyének kapcsolatot teremthetnek a szexuális ügyekkel, felelősséget vállalhatnak és kezelhetik azokat, irányíthatják ösztöneiket, megoldhatják szexuális problémáikat, valamint el-sajátíthatják a nemhez és szexualitáshoz kapcsolódó összes fogalmat, készséget és viselkedést.

A szellemi fogyatékossgal élő személyeket tanítók számára fontos, hogy milyen fogalmak lesznek felsorolva és hogyan tanítják azokat. Először a tanároknak meg kell tanulniuk ezeket a fogalmakat, majd azt, hogy hogyan tanítsák azokat a szellemi fogyatékossgal élők számára a szexuális oktatást keretében. Ebben a tekintetben figyelembe kell venni az elméleteket és a tudományos gyakorlatokat.

A szexuális fejlődés elméletei

Számos elmélet létezik a szexuális fejlődéssel kapcsolatban. A szexuális fejlődés ezen elméleteinek a szexuális fejlődés támogatásának alapjául kell szolgálniuk. Az elméletek a következők: (1) kognitív fejlődési elmélet, (2) szociális tanulási elmélet, (3) pszichoanalitikus elmélet, (4) információfeldolgozási elmélet és (5) tanulási elmélet.

Kognitív fejlődési elmélet: Piaget elmélete alapján Kohlberg szerint három szakasznak

kell végbemennie a nemi megkülönböztetéshez és ahhoz, hogy a gyermekek megértsék a nemüket. Az első az, amikor a gyermek megtanulja a nők és férfiak közötti különbségeket, és tudatosítja saját nemét. Utána a gyermek felismeri, hogy saját neme nem fog megváltozni, hanem azzal együtt fog élni. Ezután pedig megérti, hogy más emberek neme sem fog változni, bár megjelenésük és cselekedeteik változnak. Ennek a láncnak a megteremtése a szexuális védelem elsajátítását jelzi, amely 6–7 éves életkorban következik be.

A szociális tanulási elmélet szerint a gyermek a körülötte lévő személyek megfigyelésével utánozza és megtanulja a szexuális szerepeket, viselkedéseket és információkat. Ezért a szexuális oktatás otthon, a családban kezdődik. A gyermekek először a szülők cselekedeteit utánozzák. A fiúk megfigyelik apjuk férfias jellegű cselekedeteit, a lányok pedig anyjuk nőies jellegű cselekedeteit.

A pszichoanalitikus elmélet Freud szexuális fejlődés-elmélete, amelyet pszichoszexuális elméletnek is nevezünk. Ez az elmélet azt állítja, hogy az egyének számos fejlődési szakaszon mennek keresztül a személyiségbeli és szexuális fejlődés beteljesüléséig. Freud szerint az emberi libidó (belső energia-szexuális ösztön) a test különböző részeiben helyezkedik el különböző periódusokban, a fejlődési szakaszokat pedig a libidó helyzeteinek megfelelően magyarázza.

Az információfeldolgozási elmélet azt állítja, hogy a szexuális fejlődés sémákon alapszik. A sémákat a szexuális szerepek alkotják, és lehetővé teszik a gyermek számára az információk kiválogatását és a nemekhez kapcsolódó szerepek megtanulását. A gyermekek még a szexuális identitás kialakulása előtt nemekhez tartozó sémákat fejlesztenek ki. Ezt követően kezdenek el érdeklődni saját nemük iránt. Megtanulják a nemükhöz kapcsolódó sémákat és elsajátítják a szexuális szerepeket.

A tanulási elmélet, más szóval az operáns kondicionálás és a szexuális szerepek elsajátítása jutalmazáson és büntetésen alapszik. A nemüknek megfelelő viselkedést mutató gyermekek jutalmazásban, a nemüknek nem megfelelő viselkedést mutató gyermekek pedig büntetésben részesülnek.

A fentiekben összefoglalt összes elmélet a szexuális fejlődés támogatásának különböző aspektusainak alapjául szolgálhat. A szexuális fejlődés szakaszait gyakran Freud elmélete alapján magyarázzák el a tanároknak. Azonban az ASD-vel (+ szellemi fogyatékos-sággal) élő gyermekek tanulását és oktatásuk hatékony gyakorlatait figyelembe véve az ilyen gyermekek szexuális fejlődésének támogatására irányuló szociális tanulási elmélet és tanulási elmélet hatása nem hagyható figyelmen kívül.

Tudományon alapuló gyakorlatok alkalmazása a szexuális fejlődés támogatásához

A szexuális fejlődés támogatásához a tudományon alapuló gyakorlatok alkalmazása kívánatosabb, amelyeket a speciális oktatás területe követ. Ezen gyakorlatokat a tanuló sajátos jellegzetességeinek és a tanítandó készségeknek és viselkedéseknek megfelelően kell alakítani. Figyelembe kell venni az ASD-vel (+ szellemi fogyatékos-sággal) élő tanulók tanulási jellegzetességeit az olyan komplex, privát- és az elvont területek támogatásához, mint például a szexualitás. Könnyen használható és hatékony módszerek és technikák alkalmazandók, amelyek modellként szolgálnak és védik a személyes tereket ahelyett, hogy konkrét példákon, vizuális támogató rendszereken és közvetlenül az egyénnel való munkán alapuló modelleket alkalmaznánk. A megfelelő módszerek közé tartozhatnak a technológián alapuló alkalmazások, például videós ösztönzés és videós modell, szociális történetek, példaképállítás, hibajavító tanítási módszerek, természetes tanítási módszerek, valamint szerepjátékok.

Animációk, egyéb audiovizuális anyagok és pedagógiai anyagok különösképpen használhatók a szellemi fogyatékos-sággal élő egyének magánszférájának védelmére és a megfelelő viselkedések elsajátítására vagy a szexuális viselkedési problémák elkerülése érdekében a szexuális oktatásban.

Szerep- és felelősségi körök a szexuális fejlődés támogatásához

Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő gyermekek szexuális fejlődésének támogatásáért felelős tanároknak először speciális oktatásban kell részesülniük a Kivételes Gyermekek Tanácsának (Council for Exceptional Children – CEC) szakmai és etikai standardjai alapján. Az alapvető képzettségen kívül szerepükhöz tartozik és felelősségük megfontolni a szexuális fejlődés összetett, elvont, többdimenziós és magánjellegét. Ezek a következők szerint foglalhatók össze:

- A szexuális fejlődés egy összetett terület biológiai, fizikai, fiziológiai, szociális, kulturális, morális, vallási, antropológiai, gazdasági és politikai szempontokkal. Ezért a tanároknak figyelembe kell venniük ezeket a szempontokat a szexuális fejlődés támogatásához, alaposan meg kell ismerniük a családszerkezetet és kultúrát, valamint ezekkel együttműködve kell dolgozniuk. A tanárok alapvető felelőssége az oktatás biztosítása a különböző értékekkel és meggyőződésekkel, valamint különböző fiziológiai feltételekkel rendelkező egyének számára, és az oktatást az egyének szociális és kulturális jellegzetességeihez alkalmazkodva alakítani.
- A védelem és a magánszféra tiszteletben tartása alapvető szabály a szexuális fejlődés támogatásához és a szexuális okta-

tás folyamata során. A tanított készségtől vagy viselkedéstől függetlenül a személyes teret mindig fenn kell tartani a tanár és a tanuló között. Ezért a tanároknak a ruhákat és modelleket is tanulmányozniuk kell az oktatási folyamat során, az oktatást pedig az intim területek megérintése nélkül kell végezniük.

- Fontos, hogy megfelelő mennyiségű, szexualitással kapcsolatos információt nyújtsanak át megfelelő időben. A szexuális életkornak megfelelő szexuális információk elsajátítása szükséges a tanuló kíváncsiságának kielégítése érdekében. Az információk hiányos átadásának az lehet a következménye, hogy a tanuló hibákat követ el, illetve gondatlansággal vagy zaklatással szembesül, másfelől a túlzott mennyiségű információ zavartságot és helytelen tanulást eredményezhet.
- Meg kell tanítani, hogy mi tartozik a szexualitáshoz és mi nem. A közösségből származó téves meggyőződések (például „Téged a gólya hozott.”) tudományosan és megfelelően el kell magyarázni.
- A szexualitás elvont fogalom. A szexuális oktatási folyamat során, amikor csak lehetséges, vizuális, konkrét példákat és tudományon alapuló gyakorlatokat (videós modell, szociális történetek, szerepjátékok, hibajavító tanítás stb.) kell előnyben részesíteni.

Szülőkkel való együttműködés

- A szülők a kulcsszemélyek a szexuális fejlődés támogatásához. Ezért a tanároknak először a szülők számára kell oktatást szervezniük a szexuális fejlődés támogatásának érdekében. Részletesen el kell magyarázniuk, hogy mit tehetnek a szülők, valamint ki kell hangsúlyozniuk a szülők szerepének fontosságát.
- A tanárok által végzett oktatás során a szülőkkel együttműködve kell dolgozni, el kell mondani, hogy mit tegyenek a szülők otthon, valamint közelről figyelemmel kell kísérni a folyamatot. Ezért fontos, hogy beszéljék a szülők nyelvét, valamint tartásuk be a téma érzékenységből adódó határokat.
- A szülőknek bizonyos információkat, magatartásokat és készségeket otthon kell megtanítaniuk, amelyeket saját nemük szerint el kell sajátítaniuk. A tanároknak az ilyen készségek tanítása során tiszteltn kell tartaniuk a magánszférát, valamint vállalniuk kell a szülők iránymutatásához tartozó szerepet.

3. A MAGÁNSZFÉRA VÉDELMEÉNEK ELSAJÁTÍTÁSÁT TÁMOGATÓ TEVÉKENYSÉGEK

A szexuális oktatás kezdeti fázisának tartalmaznia kell a magánszféra védelmének elsajátítására vonatkozó készségeket. Fiatal korban a gyermekek nincsenek tudatában nemi szervük meglétének és a szexualitás fogalmának. Meg kell bizonyosodni arról, hogy a gyermekek elsajátítják a létfontosságú szervekhez kapcsolódó pontos információkat és az azok használatára vonatkozó megfelelő viselkedéseket, majd érezniük kell az ilyen megfelelő viselkedések végzésének örömét. Az ilyen viselkedések korai elsajátítása lehetővé teszi számukra a későbbiekben a közösségükkel való harmonikus együttélést, valamint segíti őket a kulturális, vallási és jogi elfogadáshoz való alkalmazkodásban.

A magánszféra védelmének szükségessége

A magánszféra védelmének fogalmát különböző források határozzák meg olyan területként, amelyben a személyek egyedül vannak és saját maguk döntenek a másokkal való kapcsolat kialakításának feltételeiről.

A magánszféra lexikális jelentése „magánélet” a *Magyar értelmező kéziszótár* hivatalos weboldala alapján. A magánszféra különböző dimenziókkal rendelkezik, például a test, a női-férfi kapcsolat, a szexualitás, az

otthoni és családi élet, valamint a vallási és politikai nézet. A magánszférába tartozik az egyén összes személyes értéke, azaz a fizikai, intellektuális, szociális és érzelmi értékei. A magánszféra az egyének, csoportok vagy szervezetek arra vonatkozó joga, hogy mikor, hogyan és milyen mértékben tegyenek közzé a birtokukban álló információkat mások számára. A magánszféra továbbá azt is jelenti, hogy egy tisztviselő nem teheti közzé egy jogi vagy természetes személy adatait, amelyeknek kötelezettsége révén került birtokába, illetve azokat bizalmasan kezeli a törvény szerinti eljárásnak megfelelően. Például az orvosok kötelesek bizalmasan és titkosan kezelni a praxisuk során megismert információkat, kivéve, ha a páciens vagy annak törvényes képviselője hozzájárulását adja a közzétételre, vagy ha erre törvény kötelezi.

Azonban a közösségben lévő magánszféra a szexuális magánszférára is utal. A magyar nyelvben a szó töve a „maga” visszaható névmás annak jelölésére, hogy a cselekvés a cselekvőre hat vissza. A „magánszféra” további elnevezése a „magánélet” vagy „személyes élet”, utóbbi előtagjának jelentése szintén a *Magyar értelmező kéziszótár* szerint „személlyel kapcsolatos, egyéni”. A „magánélet” kifejezés jelentése pedig szintén a *Magyar értelmező kéziszótár* szerint „valaki életének a hivatásszerű, közéleti elfoglaltságon kívüli része./Az az életmód, amelyet valaki mint magánem-

ber folytat”. A magánszféra fogalma három szempontból vizsgálándó. Ezek a térbeli magánszféra, a személyes magánszféra és az adatvédelem. A személyes magánszféra az egyedülléthez való jogot jelenti, azt, hogy az egyén saját adatai nem kerülnek közzétételre, valamint hogy az egyén az intimitást a kívánt határokig élhesse meg. Az egyéni szexualitás is ebbe a jogkörbe tartozik.

Ismeretes, hogy az inzultálás, zaklatás és gondatlanság áldozatai a társadalomban leggyakrabban a gyermekek, a nők és a fogyatékossgal élők. A jelentések szerint a fogyatékossgal élők nők nagyobb mértékben vannak kitéve olyan személyek által elkövetett zaklatásnak és inzultálásnak, akikkel közeli kapcsolatot teremtenek az általános lakossággal szemben. További jelentések szerint megfigyelhető a zaklatás és inzultálás a családi, és a közvetlen környezetben. Így az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő egyének kockázati csoportnak számítanak. Ekkor merül fel a „test védelme” fogalom.

A test védelme gyermekkorban fejlődik ki a családi és társadalmi környezettől függően. A magánszféra védelmére irányuló oktatás fontos ügy a szellemi fogyatékossgal élő egyének számára. A társadalmi környezet általi gondatlanság, zaklatás és inzultálás elleni védelem részeként fontossá válik megtanítani a magánszféra védelmére irányuló módszereket. Továbbá előfordulhat, hogy az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal)

élő egyének nem megfelelően értelmezik a szexuális cselekedeteket. Ezért az érme másik oldala az inzultálás és zaklatás megelőzése. Bár a magánszféra védelmére irányuló, ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő egyének számára biztosított oktatás nem véd teljesen a kockázatos cselekedetektől, segíthet az óvintézkedések előkészítésében. A legfontosabb az előírt biztonság nyújtása otthon és az iskolában, ahol a gyermek a legtöbb időt tölti.

Alapvető szabályok a magánszféra védelmére irányuló oktatásában alapellátást nyújtók számára

A magánszféra védelmére irányuló oktatás valójában csecsemőkorban kezdődik. Általánosságban elmondható, hogy az összes gyermeknek (akár szellemi fogyatékossgal él, akár nem) meg kell tanítani saját és mások határait, valamint pozitív példákat kell mutatni nekik. Például fontos, hogy a csecsemő pelenkáját ne mindenki jelenlétében, hanem kizárólag a szülők vagy gondozók jelenlétében cseréeljék, ez pedig a felöltöztetésre és levetkőztetésre is vonatkozik. A pubertáskor során nem helyénvaló abban akadályozni a gyermeket, hogy megismerje és felfedezze a testét, illetve elnyomni és zavarba hozni őt az olyan kijelentésekkel, mint például „Ne tedd ezt, ez szégyen és bűn!”.

Ez negatívan hat az ő szellemi jólétére és szexuális fejlődésére egyaránt. Tudományos

alapokon nyugvó és pontos információt kell nyújtani számára a testről, a szexualitásról és a magánszféráról. A pubertáskor során a kamaszokat tájékoztatni kell a testben végbemenő változásokról, valamint iránymutatást kell adni számukra azzal kapcsolatban, hogyan legyenek tisztában mások magatartásával (nyugtalanítva érezhetik magukat stb.), amikor szexuális ügyek kerülnek megosztásra a közösségi platformokon. Fontos a gyermeket segíteni annak megértésében, hogy testük és az abban végbemenő változások magánjellegűek, hogy mindenképpen takarják el intim testrészeit, valamint hogy ne nyúljanak mások intim testrészeihez. Problémát okozhat a szexualitásról való beszélgetés megtiltása, valamint a témához nem illő szexuális információk megosztása. Emiatt fontos, hogy tájékoztassuk és bemutassuk a gyermeknek az emberek által privátként tekintett területeket.

Amikor az emberi testre, különösen a szexuális vágyakra vonatkoztatva használjuk a magán szót, akkor az szexuális sértetlenséget jelent. Ebben az esetben a magán az olyan területekkel kapcsolatos sértetlenség állapota vonatkozik, amelyeket a törvény szerint megnézni, megérinteni és azokról beszélni tilos. Az alapellátást nyújtók alapvető felelőssége, hogy elővigyázatosan járjanak el a sértetlenség és a fedettség, valamint az egyének magánéletének megvédése érdekében.

A magánélet fogalma határokhoz kapcsolódik. Az alapellátást nyújtók alapvető fel-

adata az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő egyének saját és mások határainak megtanítása. Ezért fontos megbizonyosodni arról, hogy önmagukat és másokat is védik.

Tevékenységek a magánszféra védelmére irányuló oktatás támogatásához

Ha az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő gyermekek nem képesek pontos és elegendő információt találni a szexuális ügyekkel kapcsolatos kíváncsiságuk kielégítésére, az számukra hiányos vagy helytelen tudáshoz vezethet. A hiányos információk kockázati következményekhez vezethetnek. Például ha a szexualitás úgy kerül meghatározásra, hogy „boldoggá teszi az embert”, ez azt okozhatja, hogy a gyermek elfogadja egy barát szexuális vágyait és kéréseit, hogy boldoggá tegye őt, vagy ugyanazon okból szexuális kérést intéz vagy szexuálisan erőszakoskodik. Néha a gyermekek aggódnak vagy félnek, ha a szexuális ügyek az ő kíváncsiságukon és fejlődési szintjükön túlmutatóan kerülnek megtárgyalásra, beleértve a felesleges részleteket. Fontos, hogy legyen olyan szakember, akitől a gyermek támogatást kap a témával kapcsolatban a szexuális oktatás során.

Pubertáskorban szaporodnak az önirányításra tett kísérletek, ezért a gyermek tevékenységeinek szülők által történő irányítása csökken, ami nehézséget okozhat a gyer-

mek számára. Engedélyezni kell a gyermek önrendelkezését, azonban a gyermeket tilos teljesen egyedül hagyni. Fontos, hogy tudatosítsuk a gyermekben saját és mások határait, valamint megtanítsuk számára a szociális elfogadás fogalmát. A nemet mondás és a nemleges válasz elfogadása (az elutasítás elfogadása) nagyon fontos képesség a szellemi fogyatékossgal élő gyermekek életében.

A speciális oktatást igénylő egyének számára kulcsfontosságú annak megtanítása, hogy ők és gondozóik milyen szexuális készségeket sajátítsanak el a szexuális fejlődésük befejezése, valamint a lehetséges szexuális problémák elkerülése vagy megoldása érdekében. A speciális oktatást igénylő egyének körében végzett kutatás szerint a leggyakoribb szexuális problémák és szexuális elvárások közé tartozik az intim területek megérintése iránti vágy a nemi kielégülés érdekében, a házasság iránti vágy, az ellenkező nem megérintésére irányuló hajlam, a pubertás fizikai változásaihoz való alkalmazkodás problémája, a szexuális vágy irányításának képtelensége, valamint a szexuális zaklatás. Az ilyen problémákat mélyítő tényezők egyike a szellemi fogyatékossgal élő egyéneknek a helytelen észlelés és zaklatás (még a szexuális zaklatás is) megértése. A szellemi fogyatékossgal élő egyének a feléjük mutatott érdeklődésre túlzott szeretettel és a nemi közösülés felajánlásának elfogadásával reagálnak úgy, hogy nincse-

nek tisztában a szexuális zaklatás lehetőségével. Nehézséget jelent számukra a valós és valótlan dolgok megkülönböztetése, ezért könnyű megtéveszteni őket. A szexuális ismeret hiánya, a kapcsolatokban való korlátozott tapasztalat és az önvédelem módjának hiánya a szellemi fogyatékossgal élő egyének zaklatási kockázatát növeli, valamint megnehezíti számukra annak a felismerését, hogy az életvitel bántalmazó lehet.

Az egyéni szexualitás kontextusában a **magánszféra** úgy írható le mint a privát hely birtoklása, a test változásainak és a testen végzett cselekedeteknek, valamint ezek következményeinek meg nem oszása ismeretlenekkel szavak, testbeszéd vagy cselekedetek által. A **sértetlenség** annak megtanításaként határozható meg, hogy testünk sérthetetlen. A **fedettség** a felöltözöttség és a nemi szervek figyelmes eltakárásának megtanításaként határozható meg annak elkerülése érdekében, hogy mások meglássák a testünket.

A test intim területeinek bemutatása

Néha tanúi lehetünk annak, hogy egy gyermek nemi szerve szerelem tárgyává lesz. Ahogy a „Gyerünk, mutasd meg a kukidat!” példában is látjuk, minden szempontból nagyon kockázatos a gyermek nemi szervét előtérbe helyezni.

A határok feszegetése a felnőttekkel szintén kockázatos a gyermekkor során.

„Engedd meg neki, hogy megöleljen!”, „Engedd meg neki, hogy puszt adjon!”, „Ülj az ölébe!”, „A tanárod törődik veled, de meg is üthet téged.”, „Mindenről be kell számolnod a családban!” – az ilyen jellegű kijelentések miatt előfordulhat, hogy a gyermek nem tanulja meg az egészséges határokat, valamint hogy kitésszük őt a zaklatásnak. Az ilyen ügyeket komolyan kell venni, és helytelen azt gondolni, hogy „Ő csak egy gyerek.”, „Nincs is tudatában ennek”.

A gyermekkor során fontos, hogy a felnőttek ne vetkőzzenek, öltözzenek a gyermek előtt, ne járkáljanak meztelenül a gyermek jelenlétében, a gyermek ne nézzen emberi testet bemutató TV-műsorokat, videókat vagy képeket, valamint ne legyen szemtanúja a szülei nemi közösülésének. Ha a gyermek saját szobával rendelkezik, az hozzájárul a magánéletéhez. Az önellátó készségek fejlődési szintjével összefüggésben még időben kötelező megtanítani azokat a gyermek számára a fizikai kontaktus minimalizálása és a helytelen érintés elkerülése érdekében. Például fontos a bilire szoktatás, ha a gyermek már elegendően érett hozzá, fontos segíteni neki megtisztítani önmagát a wc használatát követően a későbbi időszakokban, valamint fontos segíteni neki az önálló mosakodásban. Mivel tudniuk kell azt, hogy csak ők érinthetik meg saját intim testrészeiket.

A bilire szoktatás során kerülni kell az olyan cselekedeteket, amelyek a gyermek

intim részeinek stimulálását okozhatják, valamint nem szabad leszidni a gyermeket vagy undort mutatni. A gyermekeket a helyénvaló és helytelen érintés közötti különbségre is meg kell tanítani, valamint el kell magyarázni számukra, hogy kizárólag a szülők és gondozók érinthetik meg az intim területeket, és kizárólag adott körülmények között. A helyénvaló és helytelen érintés közötti különbségek szemléltetésére képek is használhatók.

Mások magánszférájának tiszteletben tartása

Néha olyan váratlan és ismeretlen kockázatokkal vagy körülményekkel szembesülhetünk, amelyeket nem kívánatos megosztani másokkal az egyéni jogok és érdekek megsértésének elkerülése érdekében. Az ilyen kockázatok egyike a gondatlanság és zaklatás. A magánszféra védelmére irányuló oktatás lényege annak biztosítása, hogy a szexuális viselkedések megfelelők legyenek, valamint célja a gyermekek megvédése gondatlanságnak vagy zaklatásnak való kitettségtől.

Habár szomorúak, a múltbéli tapasztalatokból kell tanulni, és sokkal elővigyázatosabb magatartás tanúsítása szükséges a közbelépéshez. A fogyatékossgal élő emberek gondozásával foglalkozó bármilyen természetes vagy jogi személynek előtérbe kell helyeznie a fogyatékossgal élő sze-

mélyek gondatlanság áldozatául esésének vagy zaklatásának megelőzésére irányuló feladatokat. Az olyan szociális terekben vagy szociális témájú beszélgetések során, illetve oktatási célzatú körülményekben, ahol fogyatékossgal élők vannak jelen, fontos megbizonyosodni arról, hogy a fogyatékossgal élő személyek semmilyen kockázatnak ne legyenek kitéve. A szociális körülményekbe való integráció nagyon fontos gyakorlat. Azonban az olyan fogyatékossgal élő egyének önvédelmi készségeinek javítását is feltételezi, akiknek a szándékok értelmezésére irányuló készsége nem elég-séges.

Általánosságban elmondható, hogy a magánszférára vonatkozó diskurzusok még mindig lezáratlanok. A személyes egészségre vonatkozó adatok védelmének meg-vitatására egy különálló témakör létezik. A világunkban lévő internetes technológiák fejlődésével a személyes életterek gyakori megsértése figyelhető meg, ezért folyamatosan nő a személyek és a magánszféra védelmét célzó civil szervezetek száma. Az egyének személyes fejlődésével párhuzamosan a magánszféra védelmére irányuló oktatás lényege a sértetlenségnek, a fedettségnek és mások magánszférájának tisztelben tartásának megismertetése fokozott tudatosságon keresztül.

A fejlődés azon elméletei, amelyek a fejlődési folyamatot írják le és magyarázzák el, azt feltételezik, hogy normális körülmények

között minden egyén automatikusan teljesíti a fejlődéssel kapcsolatos elvárásokat. Ez azért van, mert minden fejlődési terület támogató hatással van egymásra. Emiatt a fejlődést az összes fejlődési területen véghez kell vinni. A fejlődési folyamat során egy fejlődési terület sem hagyható figyelmen kívül, és minden fejlődési területet ugyanolyan fontossággal kell kezelni. A szexuális fejlődési területhez igazítandó megfelelő viselkedések feltételezhetően kognitív fejlődésen keresztül sajátíthatók el a szociális szabályok részeként és az önálló érvelés alapján. Bármilyen fejlődési területhez kapcsolódó elsajátítások akkor lesznek véglegesek és megfelelők, ha megtapasztalás követi azokat, mivel a csecsemő minden viselkedése elsajátított viselkedés. A magánszféra kontextusában az embereknek megfelelő életet kell élniük ahhoz, hogy az egyének elsajátíthassák a sértetlenséghez, fedettséghez és magánszférához kapcsolódó viselkedéseket.

3.1. TÁMOGATÁS AZ ÖNELLÁTÓ KÉSZSÉGEK ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ

Szerep- és felelősségi körök az önellátás támogatásának biztosításához

A speciális oktatást igénylő egyének számára ellátást nyújtó gondozók (tanárok és szülők) különböző szerepkörökkel rendelkeznek az önellátó készségek elsajátításának támogatásában. A tanárok azok a

személyek, akik adott esetben közvetlen oktatásban részesítik, adott esetben képzik a gondozókat a tanulás megvalósításához, adott esetben irányítanak másokat és útmutatást adnak nekik a speciális oktatást igénylők képzésére, valamint a folyamat során biztosítják az együttműködést. Az önálló készségek tanítása során a tanár elsődleges felelőssége az egyének elvárásainak pontos azonosítása. Az egyének elvárásainak pontos azonosítása a független élet elérésének előfeltétele.

Ebben a kontextusban a tanárok egy másik felelőssége a földrajzi helyzeten, nemeken, szocio-kulturális szerkezeten, jövedelmi szinten, lakossági területen (pl. falu, körzet, város) és a szülők elvárásain alapuló követelmények azonosítása. Az azonosított követelményekkel párhuzamosan szükséges a megfelelő programok kifejlesztése, a tanítandó készségek előfeltételeinek azonosítása, megfelelő készségelemzés készítése, valamint a megfelelő, bizonyítékon alapuló oktatási módszer kiválasztása. A tanárok egy másik fontos felelőssége a kiválasztott oktatási módszer bevezetése egy ahhoz igazított, nagy megbízhatóságú tervvel párhuzamosan. Az oktatás megkezdésekor intézkedéseket kell hozni az arról való meggyőződés érdekében, hogy a készségek az adott időn belül elsajátításra kerüljenek, a tanároknak pedig a gondozókkal együttműködve kell dolgozniuk a készségek általánosítása érdekében. Tehát a tanárok nemcsak

a készségek elsajátítását teszik lehetővé, hanem az oktatás végeztével a készségek fenntartását és általánosítását is. Az elsajátított készségek fenntartási és általánosítási módjának legfontosabb tényezője a meg tapasztalás gyakorisága. Ez alapján lehetőségeket kell biztosítani az egyének számára az elsajátított készségek természetes körülményekben való előhívásának folytatásához, és ez csak a család oktatásán keresztül, valamint a szülők folyamatokba való aktív bevonásával lehetséges. Ezt követően bátran kijelenthető, hogy a szakemberek egyik felelőssége annak biztosítása, hogy a tanárok képzettek legyenek és aktívan részt vegyenek a folyamatban. A szakemberek rendelkeznek az egyik legnagyobb felelősségi körrel annak biztosítása érdekében, hogy a tanárok a tevékenységeket azon etikai alapelvek alapján hajtsák végre, amelyek az adott oktatási területen való tanári hivatást jellemzik.

Az önálló készségek elsajátítása a pubertáskori szakasz során

Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő személyeknek nyújtandó speciális oktatásnak és az oktatási szolgáltatások támogatásának alapvető célkitűzése az ilyen egyének támogatása a független élet megteremtésében. A független élet azt jelenti, hogy az egyén képes a másoktól való függés igénye nélkül élni. Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő személyek számára a

másoktól való függés igénye nélküli életet lehetővé tévő készségek egyik alapvető részei az önellátó készségek. Az önellátó készségek magukban foglalják azokat a készségeket, amelyek az önellátás végrehajtásához szükségesek az egyén számára. Az 1. ábra ezen készségeket mutatja be.

A táplálkozást, a felöltözést, a széklet- és vizeletürítést és a személyes higiéniát magában foglaló alapvető készségek az egyén fejlődési szakaszától függően térnek el. Egy óvodás gyermektől a személyes higiénia körében a kéz- és arcmosás készségének elsajátítása várható el, míg egy

1. ábra: *Önellátó készségek*

kamasztól ennél magasabb szintű készségek, mint például a zuhanyzás, az egészségügyi betétek cseréje és a borotválkozás elsajátítása. Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő egyének esetében a fejlődés szintje fontosabb az egyén által megtapasztalt fejlődési szakasznál. Ezen a ponton fontos figyelembe venni a fogyatékossgal élő személy teljesítményszintjét, azonosítani az egyéntől elvárt készségeket, valamint megtervezni az oktatási folyamatot. Az egészségesen fejlődő egyénnel ellentétben a fogyatékossgal élők szisztematikus oktatást igényelnek az önellátó

készségek elsajátítása érdekében. Más szóval a szellemi fogyatékossgal élő egyének számos olyan készséget sajátítanak el, amelyeket az egészségesen fejlődő társaik mások megfigyelése által sajátítanak el és azokat példaként értelmezik, amikor az ilyen jellegű készségek szisztematikus kerületben bemutatásra számukra. A számukra nyújtott oktatás hatékony lehet, ha bizonyítékon alapuló gyakorlatok is bevezetésre kerülnek. A bizonyítékon alapuló gyakorlatok kutatás által igazoltan hatékonyak. A következő bekezdések részletesen leírják a bizonyítékon alapuló gyakorlatokat

magukba foglaló módszereket, amelyek az önálló készségek tanításakor alkalmazandók.

Modellezés

A modellezés a hatások, bizonyítékon alapuló gyakorlatok egyike az önálló készségek tanításában. Az egyén várhatóan megfigyeli és utánozza a modell által végrehajtott készséget. Egy társ vagy egy felnőtt is mutathat példát az önálló készségek végrehajtásának módjáról. Továbbá a gondozók és tanárok más személyeket is ösztönözhetnek az önálló készségek bemutatására, engedélyezve számukra a készség fogyatékossgal élő egyén számára való bemutatását és motiválását. Például ha egy tanár a következőt mondja egy másik tanárnak: „Jó, hogy lezuhanyoztál és iskolába jöttél. Oda kell figyelniük a személyes higiéniankra”, ezzel motiválni fogja a speciális igényekkel rendelkező diákját a készség végrehajtásában. Egy másik fajta modellezés lehet a videó modell. A videó modellben az önálló készségek végrehajtásának módja kerül rögzítésre. Ezt követően, amennyiben megfelelő, a videó jóváhagyásra kerül.

A fogyatékossgal élő egyéneknek meg kell nézniük a videót, majd le kell modellezniük és utánozniuk az abban bemutatott készséget. Például a tanár levideózhat egy társat, aki bemutatja a borotválkozás készségét, majd arra utasítja a fogyatékossgal

elő tanuló, hogy tekintse meg a videót. Ezt követően a tanár lehetőségeket biztosít a fogyatékossgal élő tanuló számára a videóban látott készség végrehajtására. Ebben a folyamatban a tanulóknak lehetőségük van a készség bemutatásának saját szemszögéből való megtekintésére, ami által úgy érezhetik, hogy valóban végrehajtották a készséget. A videó modell egy kétlépéses folyamatot igényel: a megcélzott készséget bemutató videó előkészítését, valamint a videó bemutatását. A következő lépések alkalmazhatók a videó előkészítéséhez:

- A videóban szereplő modellek azonosítása és képzése a készség pontos bemutatásához.
- Forgatókönyv előkészítése a videóhoz.
- A videók rögzítése és beállítása a forgatókönyvnek megfelelően.
- Ügyelni kell arra, hogy a képsorozat normál sebességű legyen, hogy a modellek mozdulatai a lehető legtermészetesebbnek hassanak, valamint hogy a videó időtartama rövid legyen (2–5 perc).

Ezt követően a videó bemutatásra kerül. A következő lépések alkalmazhatók a videó bemutatásához:

- A tanár és a tanuló egymás mellett vagy egymással szemben ül le.
- A tanuló figyelmét a következőkkel hívjuk fel a megcélzott készségre és a videóra:

„Készítettem számodra egy videót. Itt az ideje, hogy megnézzük. Készen állsz?”

- A tanuló felkészültségét meg kell dicsérni.
- Amikor a tanuló figyelme a videóra irányul, a videóra hangot adunk. Ehhez a feltételektől függően számítógép, táblagép, mobiltelefon, interaktív tábla vagy hasonló berendezés használható.
- A tanuló számára biztosítani kell a videóban látott, megcélzott készség végrehajtásának lehetőségét.
- Ha a tanuló a videóban látottak szerint végrehajtja a műveletet, meg kell őt dicsérni.
- Ha a tanuló nem vagy hibásan hajtja végre a műveletet a videóban látottak ellenére, ismét meg kell néznie a videót.

Ezt egy példán keresztül mutatjuk be. Tegyük fel, hogy a tanár célkitűzése, hogy Máté elsajátítsa a borotválkozás készségét. Ehhez a tanár videón rögzíti a borotválkozás műveletének bemutatását. Ezt követően a tanár Máté mellé ül, hogy képernyőn megnézzék a videót. A tanár a következőt mondja: „Máté, ma azt fogjuk megtanulni, hogyan kell borotválkozni. Készítettem egy videót a borotválkozásról. Nézzük meg együtt!”. Ezután a tanár elindítja a videót. Ha úgy érzi, hogy Máté összezavarodott, a következőt mondja: „Igen, a képernyőt kell néznünk./ Nézz oda!”, hogy Máté figyelmét a videóra irányítsa. Amikor a videó véget ér, a követke-

zőt mondja: „Csendben végignézted a videót, ez remek!”, majd abba a helyiségbe vezeti Mátét, ahol végre fogja hajtani a műveletet (WC, mosdó). A tanár a következőt mondja Máténak: „Most pedig borotválkozz meg, ahogy a videóban is láttad!”, ezzel lehetőséget nyújt Máténak a művelet végrehajtására. Ha Máté sikeresen végrehajtja a műveletet a videóban látottak szerint, a tanár megdicséri őt. Ha Máté nem vagy hibásan hajtja végre a műveletet, a tanár ismét megnézetni vele a videót. Máté addig nézi újra a videót, amíg meg nem tanulja a készséget. A tanár próbáléseket szervez, ha Máté nem nézi meg a videót, hogy rögzíthesse a teljesítményét. A tanár a tanuló reakciója alapján ellenőrzi az adatgyűjtési nyomtatványt.

Az önálló készségek videós modell segítségével történő tanítása mellett videós ösztönzés és videós visszajelzés is alkalmazható.

A videós ösztönzéssel történő oktatás azt foglalja magában, hogy a tanuló megnézi a művelet egy lépését bemutató videót és azonnal, a következő lépés bemutatása előtt végrehajtja az adott lépést. Térjünk vissza a példánkhoz. Például a tanár előkészíti a készségelemzést a borotválkozás készségéhez. Ezt követően a művelet minden egyes lépése videón rögzítésre kerül. Máté megnézi a készségelemzés szerinti első lépés végrehajtását bemutató videót. A tanár megkéri Mátét, hogy hajtja végre az első lépést. A folyamat a készségelemzés szerin-

ti utolsó lépés végrehajtásáig folytatódik. A videós visszajelzés alapú oktatásban a tanár arra kéri a tanulót, hogy nézze meg az előzőleg végrehajtott készségről készült videót a megcélzott viselkedés érdekében.

Szimultán ösztönző eljárás

A szimultán ösztönző eljárás a bizonyítékon alapuló gyakorlatok egyike, amely hatékonyan alkalmazható az egylépéses készségekhez és lánckészségekhez egyaránt. A szimultán ösztönző eljárásban a tanuló számára egy megcélzott stimulust kell biztosítani, amire reagál, ezt pedig azonnal egy irányító ösztönzés követi. Az irányító ösztönzés lehetővé teszi a tanuló számára a pontos reagálást. Az irányító ösztönzés lehet egy mozdulat, egy szóbeli, vizuális, modellező vagy fizikai ösztönzés. Az ösztönzés módját a tanuló és a megcélzott készség természete alapján kell kiválasztani. Az irányító ösztönzést követően 3–5 másodpercet kell adni a tanuló számára a reagálásra, majd ha a tanuló az elvártak szerint reagál, meg kell őt dicsérni. Ha a tanuló nem vagy helytelenül reagál, a tanár ismét ösztönzést nyújt és esetleg kijavítja a tanuló hibáját. Ezt követően a szimultán ösztönző eljárás befejeződik. A tanár a következő gyakorlattal folytatja. Összességében tehát a tanár a következő megtanítandó elemeket követi:

- A tanár és a tanuló egymás mellett vagy egymással szemben ül, vagy áll.

- A következő figyelemfelkeltő ösztönzés hangzik el: „Ma a(z) ...-t fogjuk megtanulni. Készen állsz?” stb.
- A tanuló felkészültségét meg kell dicsérni.
- A tanár megadja a megcélzott stimulust.
- A tanár azonnal, a megcélzott stimulust követően megadja az irányító ösztönzést.
- A tanulónak 3–5 másodperce van a reagálásra.
- Ha a tanuló helyesen reagál, meg kell őt dicsérni.
- Ha a tanuló nem vagy helytelenül reagál, a hibáját ki kell javítani, illetve el kell végezni a következő gyakorlatot.

A szimultán ösztönző eljárásban a tanulóknak nincs lehetősége önállóan reagálnia, ezért próbaülést (irányító ösztönzés nélkül) kell szervezni annak megerősítése érdekében, hogy a tanuló elsajátította-e a megcélzott készséget. Ebből a célból tanítás előtt a tanárnak minden nap, minden második nap, vagy hetente egyszer próbaülést kell szerveznie. A próbaülésen a tanár megadja a megcélzott stimulust, majd 3–5 másodpercet vár a tanuló reagálására. Ha a tanuló helyesen reagál, a tanár megdicséri őt, ha pedig a tanuló helytelenül vagy egyáltalán nem reagál, a tanár kijavítja a hibát vagy a következő gyakorlatra tér. A tanár a tanuló reakciója alapján ellenőrzi a megfelelő adatgyűjtési

nyomtatványt. A próbaülés során a következő lépések alkalmazandók:

- A tanár és a tanuló egymás mellett vagy egymással szemben ül, vagy áll.
- A következő figyelemfelkeltő ösztönzés hangzik el: „Ma a(z) ...-t fogjuk megtanulni. Készen állsz?” stb.
- A tanuló felkészültségét meg kell dicsérni.
- A tanár megadja a megcélzott stimulust.
- A tanulónak 3–5 másodperce van a reagálásra.
- Ha a tanuló helyesen reagál, meg kell őt dicsérni.
- Ha a tanuló nem vagy helytelenül reagál, a hibáját ki kell javítani, illetve el kell végezni a következő gyakorlatot.

Például tegyük fel, hogy a tanár egy megcélzott készséget határoz meg Anna számára, az egészségügyi betét fehéreneműben való cseréjét. Ez egy lánckészség, ezért a tanár az adott készségre szabott készségelemzést készít. A készség elsajátításához szükséges két alsónemű és két betét kerül az asztalra a tanítás megkezdéséhez. A tanítás során a tanár Anna mellett ül. A tanár megadja a megcélzott stimulust: „Ragaszd a betétet az alsóneműbe!”, majd bemutatja a készségelemzés szerinti első lépést, amely modellként szolgál Anna számára a készség végrehajtásában. A tanár 3–5 másodpercet ad Annának a reagálásra. Ha Anna megfe-

lelően végrehajtja a készséget, a tanár megdicséri Annát: „Remek munka, nagyszerű vagy!”. Ha Anna nem vagy helytelenül reagál, a tanár lemodellezi az első lépést és a tanítást a következő lépéssel folytatja. Ez a folyamat az összes lépés befejezésekor ér véget. Próbaülést kell szervezni, például a tanítás előtti napon. Ezen az ülésen a tanár megadja a megcélzott stimulust: „Ragaszd a betétet az alsóneműbe!”, majd 3–5 másodpercet ad Annának a reagálásra. Ha Anna megfelelően végrehajtja a készséget, a tanár megdicséri Annát: „Remek munka, nagyszerű vagy!”. Ha Anna nem vagy helytelenül reagál, a tanár lemodellezi az adott lépést, kijavítja a hibát, valamint rögzíti Anna reakcióit az adatgyűjtési nyomtatványon.

Fokozatos útmutató tanítás

A fokozatos útmutató tanítás a hibajavító tanítási módszerek egyike, amely gyakran használatos a lánckészségek tanításában. A fokozatos útmutató tanításban a tanítás megkezdéséhez megadásra kerül a megcélzott stimulust. A megcélzott stimulust követően a tanulónak 3–5 másodperce van a reagálásra. Ha a tanuló az elvártak szerint reagál, meg kell őt dicsérni. Ha a tanuló nem vagy helytelenül reagál, irányító ösztönzést kell nyújtani számára. A tanár fokozatosan csökkenti (megvonja) az irányító ösztönzéseket, hogy a tanuló önállóan reagálhasson. A fokozatos útmutató tanítás során a tanuló teljesítményétől függően a tanárnak alkalmanként el kell döntenie,

hogyan és mikor csökkentse az ösztönzést. A tanár csökkentheti az ösztönzések típusát, számát és intenzitását. Tehát a tanárnak a csökkentéshez meg kell határoznia az ösztönzési sorrendet. A fokozatos útmutatás fő szempontja, amely megkülönbözteti a többi hibajavító tanítási módszertől, az, hogy lehetővé teszi a tanár számára az ösztönzés megvonását, ha a tanulónak nincs szüksége ösztönzésre vagy kevesebb ösztönzés is elég számára, valamint lehetővé teszi, hogy a tanár ismét adjon korábban megvont ösztönzést, ha a tanulónak erre szüksége van. Összességében tehát a tanár a következő megtanítandó elemeket követi:

- A tanár és a tanuló egymás mellett vagy egymással szemben ül, vagy áll.
- A következő figyelemfelkeltő ösztönzés hangzik el: „Ma a(z) ...-t fogjuk megtanulni. Készen állsz?” stb.
- A tanuló felkészültségét meg kell dicsérni.
- A tanár megadja a megcélzott stimulust.
- A tanulónak 4–5 másodperce van a reagálásra.
- Ha a tanuló helyesen reagál, meg kell őt dicsérni.
- Ha a tanuló nem vagy helytelenül reagál, irányító ösztönzést kell nyújtani számára.
- A következő gyakorlat kerül végrehajtásra.
- Ha a tanuló az előző gyakorlatban használt ösztönzéssel helyesen kezd el reagál-

ni, a sorrend szerinti következő ösztönzés használható.

- Ha a tanuló továbbra is helyesen reagál, az adott ösztönzés megvonható és a sorrend szerinti következő ösztönzés használható.
- Ha a tanuló nem vagy helytelenül reagál, a tanár visszatérhet a már megvont ösztönzéshez.
- A tanítási alkalmak során a tanuló (ösztönzéssel vagy ösztönzés nélkül adott) helyes reakcióit meg kell dicsérni.

Ha a fokozatos útmutatásban hosszabb idő telik el a megcélzott stimulus és az irányító ösztönzés között, a próba a tanítási alkalmak során is végrehajtható. Így nincs szükség különálló próbaülések megszervezésére. A tanuló tanítási alkalmak során adott reakcióit az adatgyűjtési nyomtatványban rögzíteni kell. A tanuló ösztönzés előtt adott helyes reakcióit figyelembe kell venni annak meghatározásához, hogy megtanulta-e az adott készséget vagy nem. Azonban ha nem marad idő a megcélzott stimulus és az irányító ösztönzés között, vagyis ha a megcélzott stimulus és az irányító ösztönzés egyidejű, egy különálló próbaülést kell szervezni. Ezt az ülést a szimultán ösztönző eljárásban felsorolt elemek alapján kell megszervezni.

Példát fogunk alkalmazni a fokozatos útmutatás bemutatásához. Tegyük fel, hogy a tanár arra kéri Dávidot, hogy használjon szőrtelení-

tőt a szórtelenítés készségének elsajátításához, ezért a tanár a tanításhoz a fokozatos útmutatás módszerét választja. A tanár előkészíti a környezetet és eszközöket a tanítás megkezdéséhez. A tanár megadja a megcélzott stimulust: „Használj szórtelenítőt a szórtelenítéshez!”, majd 3–5 másodpercet vár, hogy Dávid végrehajtsa a készségelemzés szerinti első lépést. Ha Dávid helyes reakciót ad, a tanár dicséretként a következőt mondja: „Remek, nagyszerűen csinálod!”. Ha Dávid nem vagy helytelenül reagál, a tanár egy teljes fizikai ösztönzést nyújt neki a helyes reakció bemutatásához. Miután Dávid helyes reakciókat kezd adni teljes fizikai ösztönzéssel, a tanár az ösztönzési sorrend következő ösztönzését alkalmazza, a részleges fizikai ösztönzést. Ha Dávid továbbra is helyes reakciókat ad részleges fizikai ösztönzéssel, a tanár a következő ösztönzést alkalmazza. Ha Dávid nem vagy helytelenül reagál a részleges fizikai ösztönzésre, a tanár visszatér a teljes fizikai ösztönzésre. A tanítási alkalmak során Dávid megkapja az önállóan történő reagálás lehetőségét a megcélzott stimulus biztosítását követően, ezért a tanár nem fog különálló próbautatást szervezni. A tanítási alkalmak során Dávid ösztönzés előtt adott helyes reakciói arról adnak tájékoztatást, hogy megtanulta-e vagy sem a megcélzott készséget.

Szociális történetek

Egy szociális történetet úgy lehet meghatározni mint egy rövid történet összetett, nehéz

vagy új helyzetek leírására ASD-vel vagy különböző betegségekkel diagnosztizált egyének számára. Sajátos formában íródott egy készség, esemény vagy helyzet tárgyilagos leírásának speciális szabályai szerint. Általánosságban elmondható, hogy egy szociális történet nem közvetlenül a megcélzott önálló készség megtanítására használandó, hanem annak megtanítására, hogy az önálló készséget hol, mikor és hogyan végezzük el. A szociális történetek alkalmazása kétlépes folyamat: a szociális történet megírása és a történet megvalósítása. A szociális történet megírása során a tanár először az érdeklődés feltételeihez adatokat gyűjt. A történetnek van címe, bevezetése, tárgyalása és befejezése. A mondatok típusa és száma a tartalomtól függ. Egy szociális történet leíró mondatokból és egy vagy több iránymutató mondatból áll. A leíró mondatok magukban foglalják a szövegekörnyezethez társított belső és külső tényezőket. Az iránymutató mondatok a viselkedés végrehajtásának módjához adnak iránymutatást a hatékony reakció leírásán keresztül. A szociális történetnek egyértelműnek és érthetőnek kell lennie megfelelő szavak használatával, egyes szám első és harmadik személyben kell állnia jelen időben, pozitív hangsúlyban. Tehát a megírásakor ezt az öt alapvető elvet kell figyelembe venni. A szociális történet befejezésekor megfelelő képeket kell hozzá mellékelni a történet lezárásához. A történet megosztásához ki kell választani a megfelelő környezetet és időpon-

tot. A szociális történet csendes környezetben kerül bemutatásra rögtön azelőtt, hogy a tanuló belépne abba a környezetbe, ahol végre fogja hajtani az önellátó készséget.

A tanítás figyelemfelhívó ösztönzéssel kezdődik. Ehhez a tanár a következőt mondja: „Írtam számodra egy történetet.” vagy „Van egy történetem a(z) ...-ról. Itt az ideje, hogy felolvassuk”. Ezt követően a tanár felolvassa a történetet a tanulónak, megkéri a tanulót, hogy ő olvassa fel, vagy lejátssza a történetet egy táblagépen stb. A tanár 4–5 kiegészítendő kérdést tesz fel annak ellenőrzéséhez, hogy a tanuló megértette-e a történetet. Ha a tanuló helyes válaszokat ad, meg kell őt dicsérni, azonban ha nem vagy helytelenül válaszol, akkor a történet helyes választ tartalmazó mondatait ismét fel kell olvasni. Ezután a tanulót be kell vezetni abba a környezetbe, ahol végre fogja hajtani a megcélzott készséget. A tanulót meg kell figyelni és a megcélzott készséggel kapcsolatos teljesítményét rögzíteni kell az adatgyűjtési nyomtatványon. Ha a tanuló megcélzott készséggel kapcsolatos teljesítménye javul, a szociális történetet minden második nap kell felolvasni (minden nap helyett), vagy úgy kell felolvasni azt, hogy bizonyos mondatokat kihagyunk belőle. Összességében tehát a következő lépések alkalmazandók a történet bemutatásakor:

- A megfelelő környezet és időpont kiválasztása.

- Figyelemfelhívás biztosítása: „Ma a(z) ...-t fogjuk megtanulni, ehhez van egy történetem a(z) ...-ról. Készen állsz?” stb.
- A tanuló felkészültségét meg kell dicsérni.
- A történet felolvasásra kerül.
- 4–5 kiegészítendő kérdést kell feltenni.
- Ha a tanuló helyes válaszokat ad a kérdésekre, meg kell őt dicsérni.
- Ha a tanuló nem vagy helytelenül válaszol, akkor a történet helyes választ tartalmazó mondatait ismét fel kell olvasni.
- A tanulót be kell vezetni abba a környezetbe, ahol végre fogja hajtani a megcélzott készséget.

Kétóránként ki kell cserélnem a betétet

Havonta néhány nap vérzésem van. Amikor vérzek, betétet használok. A használt betétek néha szagosak lehetnek. Ez engem és másokat is zavarhat. A betétek használata néha irritálhatja a bőrömet és viszkető érzést okozhat. Kétóránként ki kell cserélnem a betétet, hogy ezeket elkerüljem. A tanárom emlékeztet arra, hogy mikor cseréljem ki a betétet. Ha kétóránként kicserélem a betétet, nem lesz szagos vagy nem lesz viszkető érzésem tőle. Ez boldoggá tesz engem is és az anyukámat is. Az egészségem érdekében fontos kétóránként kicserélni a betétet. Ha egészséges vagyok, az szintén boldoggá tesz engem.

Például a tanár írhat egy hasonló történetet, hogy megtanítsa Zitának azt, mikor kell kicserélnie a betétet. Ezután a tanár egy megfelelő környezetben és időpontban felolvassa a történetet Zitának. Kérdéseket tesz fel számára annak felmérésére, hogy Zita megértette-e a történetet. Zita helyes válaszait megdicséri. Ha azonban Zita nem vagy helytelenül válaszol, akkor a történet helyes választ tartalmazó mondatát ismét felolvassák. A tanár lehetőséget nyújt Zita számára, hogy végrehajtsa a megcélzott készséget, majd rögzíti Zita teljesítményét. Ha Zita teljesítménye javul, akkor lerövidíti a történetet

a következő mondat kihagyásával: „Kétóránként ki kell cserélnem a betétet, hogy ezeket elkerüljem”.

Fenntartás és általánosítás

A tanítás célja nem csak új viselkedések tanítása a tanulók számára. A tanulóktól el kell várni, hogy a tanítás (szorgalom) után is fenntartsák az elsajátított viselkedést, valamint azt különböző környezetekben és más személyek és anyagok jelenlétében is alkalmazzák (általánosítás). A szorgalom és általánosítás célkitűzéseit azonosítani kell, valamint a megfelelő intézkedéseket meg kell hozni.

4. A BIZALMI KÖR ALKALMAZÁSA

A bizalmi kör

Az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő egyének különböző fenyegetésekkel szembesülhetnek a szociális környezetben való interakciók során. A szociális környezetben lévő fenyegetések közé tartozhat bármilyen rossz bánásmód, például zaklatás, inzultálás, gúnyolódás, megfélemlítés és gondatlanság. Ezek bűncselekményeknek minősülnek, és fenyegetést jelentenek az egyének szellemi és fizikai egészségére. Az ilyen fenyegetések a társadalom bármelyik tagja számára veszélyt jelentenek, valamint számos pszichológiai, szociális, fizikai, biológiai és viselkedésbeli problémát okozhatnak az olyan szellemi fogyatékossgal élő egyének számára, akiknek nehézségük adódik az elvont fogalmak megértésében és a kognitív folyamatok kezelésében. Kulcsfontosságú, hogy az ilyen egyének megtanulják a veszélyek, fenyegetések és ismeretlen emberek elleni védekezéshez kapcsolódó biztonsági készségeket.

Bár a szülők különböző intézkedéseket hoznak gyermekük védelme érdekében, előfordulhat, hogy az ilyen intézkedések nem hatékonyak a szellemi fogyatékossgal élő egyének biztonságának szavatolásában. A (széles körben elterjedt) szóbeli figyelmeztetések nem elegendők a veszély valós szintjének jelzésére, valamint a megfelelő viselkedés elsajátításához. Azon szelle-

mi fogyatékossgal élő egyének számára, akiknek nehézségük adódik az inzultálásból és zaklatásból adódó szociális fenyegetések megértésében, nehéz lehet elsajátítani az ismeretlen emberek, az inzultálás és a zaklatás elleni védekező készségeket. A szülők ilyen jellegű készségek tanításába való bevonása nagyban hozzájárul a készségek elsajátításához és általánosításához. A szülők fontos szerepet játszanak az otthoni biztonságteremtésben vagy a védekező készségek tanításában. Ha a szülők is képzésben részesülnek, képesek lesznek magas szinten átadni ezen biztonsági készségeket. Továbbá a biztonsági készségek tanításához szociális feltételeket és vizuális segédeszközökkel való oktatást kell biztosítani. A bizalmi kör a biztonsági készségek tanításának egyik ilyen technikája.

Mi a bizalmi kör?

A bizalmi kör egy olyan technika, amely az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő egyének szexuális zaklatástól való védelme érdekében használandó. A bizalmi kör alapú tanítás alapot szolgál a megtévesztettség kezeléséhez, az ismeretlen emberek elleni védekezéshez, valamint az engedély nélküli kontaktus elutasításának a tanításához. **A bizalmi kör alapú tanítás előtt a helyénvaló és helytelen érintésekkel, valamint az engedély nélküli fizikai kontaktus elutasításával kapcsolatos te-**

vékenységeket kell elvégezni. A tanítást gyermekkorban kell végezni, valamint a fejlődési kornak megfelelően felnőttkorig fenn kell tartani.

A megtévesztés bármilyen egyén számára, az élet bármely szakaszában fenyegetést jelent. A megtévesztés megelőzéséhez használatos *bizalmi kör* lehetővé teszi az egyén számára a másokkal való kapcsolat felismerését, amikor az egyén szociális készségeket és viselkedést mutat, valamint megfelelő reakciót nyújt attól függően, hogy az adott személyes ismerős vagy ismeretlen. A bizalmi kör magában foglalja az egyén számára megbízható személyek bemutatását. A bizalmi kör azt tanítja meg, hogy az egyének a bizalmi körükben lévő személyekkel bizonyos szinten és bizonyos fizikai kontaktus mellett, helyénvaló érintéssel interakcióba léphetnek, azonban a bizalmi körükön kívül eső személyek „idegeneknek” számítanak, és a velük való interakció korlátozott.

A bizalmi kör megteremtése

A bizalmi körben lévő személyek száma a szellemi fogyatékossgal élő egyének életkora és intelligenciaszintje szerint változhat. A szellemi fogyatékossgal élő személyekről gondoskodó felnőtteknek és szakembereknek együtt kell működniük annak meghatározásához, hogy kik kerüljenek a fogyatékossgal élő bizalmi körébe. A bizalmi körben lévő személyeknek nem feltét-

lenül kell a fogyatékossgal élő rokonainak vagy családtagjainak lenniük. A szellemi fogyatékossgal élő egyének számára megbízható embereknek kell lenniük, akik az egyén közvetlen környezetében található. Alapvető fontosságú annak meghatározása, hogy az ilyen személyek megbízhatók-e, ezért a bizalmi kört egy pszichológusból, pedagógusból és gyógypedagógusból álló szakértői csoportnak kell összeállítania. Célszerű, hogy ezt lehetőleg a gondozókkal is megvitassák.

A bizalmi kör alapú tanítás első lépése annak megtanítása, hogy az egyén ne fogadjon el semmit az otthoni környezetén és bizalmi körén kívül eső emberektől. Az első megtanítandó dolog a következő: „Ne fogadj el senkitől semmit, akkor se, ha szereted azt a valamit!”. Ezt szóbeli és viselkedésbeli szinten is meg kell tanítani. Ezt követi az *engedély nélküli fizikai kontaktus elutasítása, *a helyénvaló és helytelen érintések, *az intim területek, *az engedélykérés és engedélyadás, *a megtévesztés kezelése a szellemi fogyatékossgal élő egyén fejlődési korától függően. Az utolsó lépésben gyakorolni kell a szexuális zaklatás esetén meghozandó intézkedéseket (pl. kiabálás, hangos segélykérés másokól, fizikai sérülésokozás a másik fél távoltartása érdekében).

A bizalmi kör megteremtésekor a fogyatékossgal élő egyén elsődleges gondozói vagy szülei, valamint a szakemberek (pszichológus, pedagógus, gyógypedagógus, ta-

nácsadó) alkotta csapatnak össze kell ülnie a következő lépések végrehajtása érdekében:

1. Először a szellemi fogyatékossgal élő egyén elsődleges gondozói vagy szülei szakemberek nyújtotta, zaklatással és inzultálással kapcsolatos képzésben részesülnek.
2. A szülők/elsődleges gondozók azonosítják és felsorolják az általuk bármilyen szempontból megbízhatónak tartott és közelinek érzett személyeket.
3. A szakemberek és gondozók együtt azonosítják a listán szereplő kiválasztandó személyeket a szellemi fogyatékossgal élő egyén életkorának megfelelően.
4. A bizalmi körben lévő személyek száma 2–10 lehet a szellemi fogyatékossgal élő egyén életkorának megfelelően.
5. A megbízható, elsődleges gondozónak jóvá kell hagynia, a tanácsadónak/pszichológusnak és pedagógusnak pedig meg kell vizsgálnia és erősítenie az összes azonosított személyt. Ez a lépés nagyon fontos a szellemi fogyatékossgal élő egyén biztonsága érdekében. Elegendő, ha a kiválasztott személyek ismerősök, megbízhatóságukat pedig meg kell vitatni és meg kell bizonyosodni róla. Előfordulhat például, hogy a család anyja által megbízhatónak azonosított egy idősebb tagját a megfigyelő csapat szakemberei nem tartják megbízható-

nak. Ezért egy interdiszciplináris csapatnak kell megvitatnia azt, hogy ki kerüljön a gyermek bizalmi körébe.

6. Miután a csapat összeállította a bizalmi körben lévő személyek listáját, az azon szereplőkről egy-egy friss fényképet kérnek.
7. A bizalmi kör alapú tanításhoz használt tanítási módszert a gyógypedagógussal választják ki, és az ahhoz megfelelő anyagokat készítik elő.
8. A tanítási folyamat leírásához fel kell venni a kapcsolatot a gyógypedagógussal/tanácsadóval/pszichológussal/pedagógussal/gondozóval. A tanítás képes kártyák használatával és nyomon követéssel, valamint a személyekkel folytatott kiértékelő ülésekkel fejeződik be.
9. Ezeket a lépéseket részletekbe menően meg kell tanítani az elsődleges gondozónak, valamint a fogyatékossgal élő egyént meg kell kérni, hogy a jövőben ő is végezze el ezeket a tevékenységeket. Ezekben a folyamatokban támogatást kell nyújtani a tanítás lebonyolításának módjához, valamint a bevont személyek számának és a használandó anyagoknak a meghatározásához a fejlődési életkortól függően.
10. A tanítási folyamat során a szellemi fogyatékossgal élő egyén tanulási képességét is figyelembe kell venni annak

meghatározásához, hogy használjunk-e képes kártyákat, vagy hogy az egyének együtt vagy különállóan tanuljanak-e.

A bizalmi kör bemutatása

A szakemberek alkotta csapat által létrehozott bizalmi kör tanításához különböző módszerek, anyagok vagy ösztönzések alkalmazhatók a szellemi fogyatékossgal élő személy egyéni jellegzetességei alapján. A bizalmi kör bemutatása szintén a fogyatékossgal élő egyének fejlődési életkora szerint tér el. Gyermekkorban megtanítható, hogy ki az ismerős és ki nem az, iskolás korban és a későbbi években pedig az, hogy ki a megbízható személy, milyen korlátozások vonatkoznak az ilyen személyekkel folytatott interakciókra, valamint hogyan történjen interakció az ismeretlen személyekkel. A bizalmi kör tanításának lépései az alkalmazott tanítási módszer szerint különbözhetnek, de a tanítás alapvető lépéseinek a következőknek kell lenniük:

1. A gyogyopedagógus, pszichológus és tanácsadó meghatározza a bizalmi körbe

foglalandó személyeket, majd listát készít róluk.

2. A listáról kiválasztandó személyek számát a szellemi fogyatékossgal élő egyén életkorának megfelelően határozzák meg.
3. A kiválasztott személyekről friss fénykép szükséges.
4. A fényképek mellett nem releváns (ismeretlen) személyekről készült fényképeket is elő kell készíteni.
5. Az ismerős és ismeretlen személyek fényképeiből gyűjteményt kell készíteni.
6. Az ismerős személyek a készlet által kerülnek bemutatásra.
7. Az ismerős és ismeretlen személyek közötti határvonalat részletesen el kell magyarázni.
8. Próbaüléseket kell szervezni az ösztönzési módszer alkalmazása nélkül. Forogatókönyvet kell készíteni az ismerős és ismeretlen személyek bevonásával, valamint általánosító alkalmakat kell tervezni a tényleges környezetben.

5. A HELYTELEN ÉRINTÉS MEGELŐZÉSE ÉS A HELYTELEN ÉRINTÉSRE VALÓ REAGÁLÁS

A helyénvaló és helytelen érintésre való reagálás kialakításához először a tapintási diszkrimináció képességét kell kialakítani. Ehhez a gyermekeknek meg kell tanítani azt, hogy érintés engedélyhez kötött. Hasonlóképpen azt is meg kell érteniük, hogy nekik is engedélyt kell kérniük, mielőtt másokat érintenének meg. Ennek az érintésre vonatkozó szabálynak magában kell foglalnia annak a megtanítását is, hogy ha valaki engedély nélkül érinti meg őket, azt jelenteniük kell a bizalmi körükben lévő bármelyik személynek.

Engedélykérés/engedélyadás

Az engedélykérés és engedélyadás tanításának magában kell foglalnia a mások testének megérintése előtt történő engedélykérést, valamint saját testük mások által történő megérintéséhez való engedélyadás megfontolását.

Az „engedélykérés” magatartása olyan szabály, amelyet a gyermekeknek kiskorukban el kell sajátítaniuk. Például a gyermekeknek el kell sajátítaniuk a testvérük játékának elkérésére, a szülei hálószobájába való belépésre és a vacsora előtti nassolásra vonatkozó engedélykérés magatartását. Azonban a szexuális fejlődéssel párhuzamosan meg kell tanítani őket arra is, hogy engedélyt

kérjenek mások testének megérintése előtt (az engedélykérés másik kontextusa).

A mások megérintése előtt történő engedélykérés magatartásának elsajátításához először a szülőknek és felnőtteknek kell engedélykérő magatartást tanúsítaniuk a gyermek megérintése előtt az ő közvetlen közelében. Tehát az előző lépésekben tanított szabályokkal összhangban kell magatartást tanúsítaniuk. A szexuális fejlődés falikus szakaszában a gyermek egész testét stimulusok kezdik érni. Ezért a szülőknek a szeretet különböző formáival kell kimutatniuk szeretetüket az érintés vagy nyomás alá helyezés helyett.

Meg kell tanítaniuk gyermeküknek, hogy ha bármilyen tevékenységet együtt végeznek, együtt olvasnak egy könyvet, beszélgetnek és együtt töltenek időt, az a szeretet egy formája. A későbbi években is hasznos lehet a fizikai interakció nélküli örömeztetés kiváltásának és megosztásának példamutatása a szeretet kimutatásának fejlesztésére érintés nélkül.

Fejlődésbeli késés esetén számos gyermek bilire szoktatása ebben a szakaszban fejeződik be. A gyermeknek megtanítandó és általa betartandó bizalmassági, takarási és sértetlenségi szabályokat akkor kell bevezetni, amikor a gyermek könnyít magán. A sértetlenséget az érintésre való engedéllyel és erőltetés nélkül kell fenntartani. Így a gyermek megtanulja, hogy ő olyan független egyén, aki irányítással rendelkezik saját

teste felett. Azt is megtanulja, hogy a saját testére vonatkozó sértetlenség szabálya másokra is vonatkozik, valamint hogy saját teste és másoké is sérthetetlen.

A sértetlenség nem akadály az intimitásban és őszinteségben a társadalmi interakciók során. Normális esetben az egyének először kezet ráznak, majd ezt követően közelednek egymáshoz, hogy megöleljék egymást. Ha az egyik fél visszalép, vagy az ölelés során kinyújtva hagyja karját, a másik fél ebből felismeri, hogy ez nem jelent engedélyadást az érintésre, csak a kézrázásra.

Azonban az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő *gyermekek* a döntéshozó folyamatok során korlátozásokkal rendelkeznek a szándék és empátia érzékelésében. Ezért az érintést megelőző engedélykérést szintén tanítani kell számukra a speciális igényekkel rendelkező fiataikorúak védelme érdekében. Az engedély kérésének és adásának tanítását el kell magyarázni a szülőknek is a zaklatás elkerülése, valamint a megfelelő reakció kifejtése érdekében.

Bár a szülők mellettük állnak ezen készségek elsajátításakor, a gyermekek nem könnyen tanulják meg az engedélykérés magatartását. A szülőknek el kell magyarázni, hogy ez a szabály a gyermek zaklatás elleni védelme érdekében tanítandó a szülők tartós és következetes hozzáállásának eléréséért.

Az engedélykérés magatartásának megtanítását az ismerős személyek korábban elsajátított diszkriminációjának magatartá-

sa alapján kell megszervezni. Így elérhető az, hogy a gyermek számára ismeretlen személyekkel való közeli fizikai kontaktus elkerülendő lehessen, más szóval a szülők ezeket a személyeket ne foglalják bele a gyermek bizalmi körébe. A helyénvaló és helytelen érintés megkülönböztetésének megtanítását követően ez ismét megbeszélésre kerül annak megtanítása érdekében, hogy például a kézrázás helyénvaló érintés, és hogy a számukra ismeretlen személyekkel is kezet rázhatnak. A fallikus szakaszban az ölelés, a puszi és az ölelés magatartása gyakran mutatkozik, ezért fontos először ezeket a magatartásokat ellenőrizni.

Az engedély nélküli érintés elutasítása és jelentése

Az engedélykérés és engedélyadás, valamint a személyes tér védelmének megtanítását követően az engedély nélküli kontaktus elutasítását és jelentését kell gyakorolni. Az engedély nélküli kontaktus olyan magatartás, amely megsérti az engedélykérést és a személyes teret. Ha egy ismeretlen személy (aki nincs a bizalmi körben) ilyen magatartást tanúsít, azt tilos jóhiszeműként értelmezni. Ezért ezt jelentéssel kell gyakorolni. Az engedély nélküli kontaktus elutasítását és jelentését a zaklatás elkerülése és a felnőtt ezzel kapcsolatos teendőjének tudatosítása érdekében kell tanítani.

Ha engedély nélküli érintés történik, a személyes tér védelmére irányuló kísérletet kell tenni. Azonban ha az illető ragaszkodik az érintéshez engedély nélkül is, a gyermeket meg kell tanítani az egyén kézzel való ellökésére, a személyes térből való kimozdítására, a hangos kiáltással való elutasítására, valamint a másoktól való segítségkérésre. Ha az engedély nélküli kontaktus elkerülhetetlen, a gyermeknek el kell magyarázni, hogy ilyen esetben megengedett az őt fogva tartó személy bántalmazása (pl. rúgás, harapás, karmolás).

Bár a gyermek elmenekül az engedély nélküli fizikai kontaktus elől, meg kell tanítani neki, hogy az esetet jelentenie kell számára ismerős felnőtteknek. Ennek kapcsán a szülőket is tájékoztatni és oktatni kell.

A szülőket arra kell tanítani, hogy közbeszólás és ítélezés nélkül hallgassák meg gyermeküket, amikor ők ilyen esetet jelentenek. A szülőket továbbá arra is meg kell tanítani, hogy fejlesszék az engedély nélküli kontaktus jelentésének készségét.

Az elutasítás elfogadása

A gyermek megtanulja az engedély nélküli kontaktus elutasítását, azonban ezt kizárólag önmagára nézve használja. Bizonyos esetekben előfordulhat, hogy azt is meg kell tanítani, hogy ez a jog a barátaira is vonatkozik. Ha egy barátját érinti meg véletlenül és így engedély nélkül, akkor az elutasítás magatartásával fog szembesülni. Ezért meg kell

tanítani az ilyen magatartás elfogadására, a bocsánatkérésre és az erre való emlékeztetés megköszönésére.

A helyénvaló és helytelen érintés megkülönböztetése

Az engedélykérésnek, az engedély nélküli kontaktus elutasításának és az elutasítás elfogadásának megtanítása ellenére azt is meg kell tanítani, hogy a barátokat az érintésük szerint kategóriákba kell sorolni akkor is, ha az érintéseik kölcsönös sértetlenséget tesznek lehetővé társadalmi környezetekben. A helyénvaló és helytelen érintés megkülönböztetése egy megtanítandó készség. A gyermekek általában engedélyezik a közeli barátaik számára az érintést. Azonban azt is meg kell tanítani a gyermekeknek, hogy tegyenek különbséget a helyénvaló és helytelen érintések között az engedély megsértésének elkerülése érdekében. Például a helytelen érintés magában foglalja a „bikinivonal” megérintését lányoknál és fiúknál egyaránt. A határokat különböző formákban kétségkívül át kell alakítani különböző kulturális csoportokban. Meg kell tanítani, hogy a bikinivonal olyan terület, amelyet tilos megérinteni függetlenül attól, hogy kapunk-e, illetve kértünk-e rá engedélyt vagy sem. A gyermeknek meg kell tanítani, hogy ha ilyen módon érintette meg őt valaki, azt azonnal jelentse a bizalmi körében lévő valamelyik felnőtt számára.

Menekülés helytelen érintés esetén, valamint a helytelen érintés elkerülése

Fontos, hogy a gyermek a pubertáskor előtt elsajátítsa a szexualitásra vonatkozó szabályokat, készségeket és magatartásokat. Azonban ahogy az már korábban említve volt, előfordulhat, hogy a szülők nem tanították meg ezeket a gyermeküknek a szexuális fejlődés tipikus magatartásai által biztosított természetes lehetőségek segítségével, vagy hogy nem készítették fel a gyermeket ezek egy részének elsajátítására. Bizonyos kockázatok az ilyen szabályok, készségek és magatartások elsajátításának hiányossága miatt megnövekedhetnek az intézményes oktatási környezetekben. A pubertáskor jellegzetességei által megkívántak szerint a magatartási tendenciák erősíthetik a tényezők előfordulásának lehetőségét a kockázat növeléséhez. Ezért a gyermekeket meg kell figyelni, hogy elsajátították-e a készségeket, és szükség esetén hiánypótló tanítást kell szervezni számukra.

Az intézményes környezetekben a gyermekeket először arra kell megtanítani, hogy az intézményben helyénvaló vagy helytelen érintés esetén kinek kell jelenteniük. Ennek céljából az intézményben egy vagy két olyan személyt kell azonosítani, akik mindig a gyermek rendelkezésére állnak és általában egy adott helyszínen tartózkodnak. Ennek

kapcsán az intézményi szerkezetet a zaklatásra és inzultálásra érzékeny irányelvhez kell alakítani.

Jelentés helytelen érintés esetén

Helytelen érintés megelőzése: a gyermekek számára korábban megtanították, hogy másoknak engedélyt kell kérniük az ő testük megérintése előtt. Azonban arra is meg kell őket tanítani, hogy joguk van a helytelen érintés megelőzésére akkor is, ha az engedéllyel történt volna. Ezt a megelőzést kézzel való eltolással kell végrehajtani az egyén személyes térből való kizárás érdekében. Még ha a helytelen érintés kísérlete megszakad is, a gyermekek számára azt is meg kell tanítani, hogy elszaladjanak a tett helyszínéről, azonnal jelentsék azt a legközelebbi felnőtt számára és keressenek fel a bizalmi körükben lévő bármilyen felnőttet.

Miután az intézményben egy társ engedélyt adott az érintésre, helytelen érintés esetén a szabályokat megszegő tanuló magatartását is ellenőrizni kell.

Kivételt képez az az eset, amikor az engedélyhez kötött érintésre kapott engedély megsértésre kerül, ha a gyermek közvetlenül ki van téve a helytelen érintésnek, azonnal el kell szaladnia a helyszínről és jelentenie kell a helytelen érintést eközött személlyel való interakció nélkül.

6. A SZEMÉLYES TÉR ÉS ANNAK VÉDELME

A személyes tér és annak védelme az interakciók során

A magánszféra védelme érdekében a magánszféra védelmére irányuló és szexuális oktatást kell nyújtani az összes egyén számára a szexuális fejlődéssel párhuzamosan. Azonban néhány szakember szerint a gyermekek magánszféra védelmére irányuló oktatása kártékony lehet csak a szexuális oktatás nyújtása miatt. A szexuális és magánszféra védelmére irányuló oktatás, amely gondosan megtervezett a szexuális fejlődés, a kultúránk és a jogi szerkezet szerint, valamint megfelelően biztosított, növelheti a tájékoztatottságot a speciális igényekkel rendelkező gyermekek zaklatás elleni védelmének szükségessége nélkül. Máskülönbent hogyan lehetne fejleszthető az önirányítás, amely megvédi az egyént az inzultálástól...

A magánszféra védelmére irányuló készségek gyermekek által megfelelően és helyesen történő elsajátítása fontos, de az is lényeges, hogy ezt a felnőttek felismerjék és fenntartsák. A felnőtteknek nem szabad tárgyként kezelniük a gyermekeket, vagy birtokként gondolni rájuk. A felnőtteknek a szeretetük kifejezéséeként nem szabad megérinteniük a gyermekeket, amikor és ahogyan akarják. Egy gyermek elsősorban emberi lény, akkor is, ha segítségért lépünk közbe, ezt el kell magyaráznunk nekik.

A szülők a gyermekük törvényes képviselői. A gyermekek nem képesek megvédeni önmagukat. Még ha a gyermek nincs is tisztában a jogaival, a felnőtteknek ismerniük kell azokat, és kerülniük kell a jogok megsértését. A gyermekek önmaguk védelmére irányuló sértetlensége nem a jogok bármikori megsértését jelenti. Mostanáig senki sem perelte szüleit személyes jogok megsértése vagy a magánéletbe való beavatkozás miatt. Ha a szülőknek nem sikerül megvédeni gyermekük jogait, bűncselekményt követnek el gyermekük személyes jogai ellen anélkül, hogy ennek tudatában lennének. Először is a gyermek mint egyén meghatározott jogokkal rendelkezik a névre, a fizikai tulajdonságokra, a testre, a test sértetlenségére, a kommunikációra, a gondolkodásra és a vágyakra vonatkozóan. A gyermek magánszférája közzétételre és nyilvánosságra kerül mások előtt. Például a gyermekeket mások jelenlétében öltöztetik, mások jelenlétében maradnak meztelenül, és kéri meg őket nemi szervük megmutatására, amelyet elviccelnek. Valójában a gyermek jövője, szellemi állapota, fejlődése, magaviselete és önbizalma törhet meg csak emiatt. A gyermek fejlődésének biztosítása nem csak az alapvető igények kielégítését jelenti. Tisztában kell lenniük jogaikkal és szabadságjogaikkal, létre kell hozniuk a személyes területet, meg kell védeniük a személyes területet, valamint kérniük kell személyes terület tiszteltetését. Mindezt pedig gyermekkorban kell

megalapozni. Minden felnőttnek, beleértve a szülőket is:

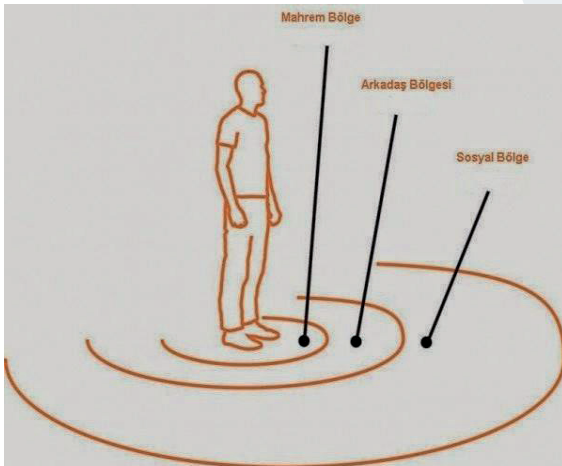
- biztosítani kell a gyermek magánszférához való jogát;
- tiszteletben kell tartania és tilos megsértenie a gyermek személyes terét;
- kérnie kell a gyermek magánszférához való jogának megsértésének megelőzését;
- meg kell tanítani a gyermeknek, mi a magánszféra, és ezt tilos elkerülnie;
- tudnia kell, hogy a gyermeknek a magánszférához való joga kapcsán joga van kérdezni, tanulni és oktatásban részesülni;
- el kell ismernie és tilos figyelmen kívül hagynia a gyermek személyes jogait;
- meg kell győződnie arról, hogy a gyermek rendelkezik biztonságos személyes térrel;
- meg kell teremtenie és tiszteletben kell tartania a gyermek szabadságát;
- kerülnie kell a gyermek technológiai világ miatti sérülését, valamint védenie kell a magánszféráját;
- meg kell győződnie arról, hogy a gyermek tisztában van a technológiával és kerüli a technológia általi csapdába esést;
- támogatnia kell a gyermeket, hogy független egyénné váljon;
- szükség esetén meg kell védenie a gyermeket és az ő jogait.

A gyermekek egy éves korukban vagy kicsit később elérik a járáshoz szükséges fizikai fejlődési szintet. Még ha szoptatják őket de saját szobájukban alszanak is, amikor ébren vannak, megpróbálnak a szülei szobájába menni, ahol biztonságban érzik magukat. A gyermek ilyen jellegű kísérlete a magánterek megtanításának természetes lehetőségét és idejét jelzi.

A szülők hálószobája és saját hálószobájuk magántereknek minősülnek. Azonban ha az intim tér fogalmát szóban magyarázzák el a gyermeknek, a gyermek kognitív fejlődési szintje nem elégséges ennek a megértéséhez és feldolgozásához, ezért a magántereket elsajátítási tevékenységek vagy viselkedés tanítás hatására kezdi felismerni. A gyermek képes a „megkülönböztetésre” saját meglévő kognitív szintjén keresztül. Ez könnyedén megfigyelhető, ha a gyermek különböző reakciókat ad anyjának és különbözőket apjának. Egy másik intim tér a fürdőszoba. Ennek megtanításához a viselkedéseket kell az elsajátításhoz irányítani.

A személyes tér megkülönböztetése:

A gyermeknek először megtanítandó terület a személyes tér. Idősebb korokra tervezhető az intim tér, valamint a szociális vagy megosztott tér megtanítása. A *személyes tér* (barátok tere) gyakorlatiasan egy karnyújtásnyi távolságként határozható meg, amelyet megoszthatunk a számunkra ismerős (és megbízottnak tartott) személyekkel. 45–120

cm-es távolságként határozható meg, amelyet rokonainkkal és barátainkkal osztunk meg. Ezt a barátok terének és nevezik. A *szociális tér* 120–300 cm-es távolság közöttünk és a számunkra ismeretlen személy között, akivel interakcióba kerülünk. Például ez az a távolság, amelyet a házukba belépő és ott javítást végző vízszelőlővel, vagy a postással, eladóval, irodában új alkalmazottal, vagy a számunkra kevésbé ismert személyekkel tartunk meg. Az *intim tér* a testünktől számított 45 cm-es távolság. Ezt a teret a gondozók megközelíthetik csecsemőkorban, de a magánszféra védelmére irányuló oktatás befejeztével már nem.

Két oka lehet annak, ha két felnőtt egymás intim terébe lép. Az ilyen személyek vagy nagyon közel állnak egymáshoz (pl. férj és feleség, élettársak stb.), vagy nagy ellenszenvet váltanak ki egymásból. Utóbbi okból egy személy magánterébe engedély nélkül tilos belépni. Az egyik fél pszichológiai álla-

potá feszültté válik, és automatikusan olyan védelmi pozíciót vesz fel vagy lép hátra, hogy fenntartsa a megfelelő távolságot, ha egy ismeretlen vagy nem kívánatos személy próbál belépni az intim terébe. Ha fizikailag nem lehetséges visszalépni, védekezési mechanizmusként a személyek másfelé néznek vagy elfordítják a fejüket.

A személyes tér védelme

Bár néha toleráljuk, ha számunkra ismeretlen személyek lépnek be a személyes vagy szociális terünkbe (pl. ha sorban állunk, tömegközlekedési eszközön vagyunk stb.), ez mégis pszichológiai változásokat idézhet elő testünkben. A szív gyorsabban kezdi el pumpálni a vért, az adrenalin gyorsabban felszabadul, valamint több vér kerül az agyunkba és izmainkba egy lehetséges „menekülés vagy támadás” előkészülete miatt. A felnőttek ilyen esetekre menekülő vagy támadó magatartást alakíthatnak ki. Azonban gyermekek esetében (különösen a speciális oktatást igénylő gyermekek esetében) az ilyen jellegű készségek a gyermekkorban elsajátítandó magatartásokkal és viselkedésekkel fejleszthetők ki.

Ha valaki az engedélyünk vagy hozzájárulásunk nélkül lép be a személyes terünkbe, az nem jóhiszemű cselekedet. Az ilyen cselekedetek mögött általában szexuális vagy fizikai támadás szándéka merül fel. Az, hogy a másik fél támadó-e, vagy nem,

akkor válik biztossá, amikor engedélyt kap a közeledésre.

Mások személyes terének védelme

Az engedély nélküli kontaktus elutasítását megtanuló gyermek ezt a készséget kizárólag önmagára vonatkoztatva használja. Azonban

azt is meg kell tanítani számára, hogy ez a jog a barátaira is vonatkozik. Meg kell tanítani számára az engedély nélkül, véletlenül történő érintés elutasításának elfogadására és az erre való emlékeztetés megköszönésére. Az ilyen viselkedéseket az elutasítás elfogadásának tanításakor kell megemlíteni.

7. A SZEXUÁLIS FEJLŐDÉS SZEMPONTJÁBÓL BIZTONSÁGOS ÉS MEGFELELŐ VISELKEDÉS ELSAJÁTÍTÁSA ÉS TÁMOGATÁSA

Biztonságos és nem biztonságos szexuális viselkedések

Már tudjuk, hogy a magánszféra védelmére irányuló viselkedések, például a fedettség, a bizalmasság és a sértetlenség, gyermekkorban tanulhatók meg. Reméljük, hogy az ilyen tevékenységek óvodás korban lezajlanak, ezeken a viselkedéseken a megtanulása és fenntartása érdekében. Azonban az eltelt idő és az automatikus általánosítás hiánya nem megfelelő viselkedéseket okozhat.

Azt is tudjuk, hogy különböző viselkedési tendenciák jelentkezhetnek pubertáskorban a hormonok miatt. A pubertáskor az egészségesen fejlődő gyermekekhez képest speciális igényekkel rendelkező gyermekek számára kritikus fázist jelent. Köztudott, hogy a serdülőkor során gyermekeink fizikai és pszichológiai változásokon is keresztülmennek. A fizikai fejlettségtől és érettségtől függően a test felépítése szintén változik, valamint biokémiai változások is megfigyelhetők. Az ilyen változások a motorikus koordinációra és az érzelmi reakciókra is hatással vannak. Előfordulhat, hogy a tanár, mint a gyermek oktatásáért felelős személy, azt várja el, hogy a gyermek növekedése során egyre következetesebben és helyesebben cselekedjen. Azonban a gyermekeknek időre van szüksé-

gük a testükben végbemenő változásokhoz történő gyors alkalmazkodáshoz, valamint következetes viselkedés kialakításához. Az alkalmazkodásnak és a módszerek kezelésének nehézségét meg kell vizsgálni, mivel a speciális oktatást igénylő serdülő gyermek nagyon gyakran szembesülhet ilyen problémákkal. Ellenkező esetben előfordulhat, hogy nem megfelelő viselkedést kezd el tanúsítani.

Megtörténhet, hogy a speciális oktatás igénye hasonló viselkedési tendenciákat eredményez a gyermek pubertáskorával párhuzamosan. A gyermekkorban megkezdett speciális oktatás tevékenységeiben pubertáskorban nehézségek léphetnek fel a viselkedésirányító technikák által irányított magatartásban. Az enyhe szellemi fogyatékossgal élő gyermekek nem képesek önállóan létrehozni viselkedések repertoárját arra vonatkozóan, hogy mit tegyenek és hogyan viselkedjenek azokban a helyzetekben, amelyeket szexuális stimulációk okoznak.

Mivel az iskolai környezet egy megosztott szociális tér, a szociális interakció kontextusában a következő fogalmakat kell ismételni a kritérium eléréséhez: „ne érints meg senkit engedély nélkül”, „helytelen érintés”, „testünk intim területei”, majd pedig a következő szabályokat kell megtanítani: „a barátok nem érinthetik meg egymást helytelen módon”, „akkor sem érinthetsz meg senkit helytelen módon, ha arra engedélyt kapsz”, „nem érinthetsz meg senkit az intim területén”,

„nem mutogathatod intim területeidet az iskolában”, „másokkal együtt nem léphetsz a WC-fülkébe”, „nem használhatod a WC-t, ha az ajtó nyitva van”. Az ilyen tevékenységek úgy határozhatók meg, mint a magánszféra védelmére irányuló készségek tanítási általánosítása, amelyeket gyermekkorban otthon más keretek között kell megtanítani.

A szexuális fejlődés szempontjából megfelelő és biztonságos viselkedés elsajátítása és támogatása

Az érzékelő és értelmező folyamatok, amelyek kiváltják az érzelmi folyamatot (amely állítólag fényt derít a viselkedésre) szintén részei az olyan átfogó és bonyolult műveleteknek, mint például a memória.

Az érzelmek azonosítása

Még mindig folynak a viták az olyan témákról, mint az azonosítás, az érzelem tartalma és formája, milyen érzelmek élveznek elsőbbséget a többihez képest, hasonló érzelmek a kultúrák és típusok között, vajon minden egyes különböző érzelem különböző pszichológiai követelményt képvisel-e, az elsajátított és környezeti folyamatok szerepe, az érzelmek hatása a kognitív folyamatokra, a tudatos és tudattalan funkciók jelentősége, és így tovább. Az érzelmek feldolgozása fontos része a szociális interakciónak. Az érzelemfeldolgozásról szóló tanulmányok leginkább a megismerés, felidézés, tapasztalat és kifejezés fogalmait kutatják.

Viselkedéseink nagy része érzelmi rendszereken és gyermekkori emlékeken alapszik. A nemi hormonok befolyásolják a szexuális viselkedés fejlődését. Ezért kijelenthető, hogy a gyermekek megfelelő szexuális viselkedésre szoktatása valójában a viselkedési tendenciák irányítási módjának megtanítása.

A szexuális érzelmek megfelelő szóbeli kifejezésének tanításakor kiemeltük, hogy azt belsővé kell tenni ahhoz, hogy viselkedéssé alakuljon, ha elfogadásra kerül.

Nincs semmi rossz abban, ha a szexuális hormonok okozta intenzív érzelmek saját testük felé irányuló viselkedésekként mutatkoznak (például saját testük megérintése és nemi kielégülés).

Egy érzelmi folyamat megtapasztalásakor fontos, hogy megfelelő értelmet tulajdonítsunk saját és mások érzéseinek. Azonban a mások érzéseinek megértése nem olyan folyamat, amelyhez csak a fogalmi érvelés elégséges lehet. Mások érzéseinek megértése a tükörneuron-rendszer funkciója. A tükörneuronok felelősek a felfogásért, az utánozásért, mások megértéséért és érzelmi kifejezéseik azonosításáért. Az érzelmi folyamatok megfelelő viselkedési formákká alakítása a fizikai és intellektuális tudatosági állapotok együttműködésével történik. Ismeretes, hogy az ASD-vel (+ szellemi fogyatékossgal) élő egyének és speciális oktatást igénylő felnőttek képességei ebből a szempontból nem megfelelőek. Továb-

bá az utánzás és megértés egy kognitív folyamatot, az emlékeztető folyamatot igényli. Mint ismert, a speciális oktatást igénylő egyének számára tervezett oktatási program magában foglalja az érzelmek megértéséhez használt érzelmi kifejezéseket és arckifejezéseket. Ezek olyan készségek, amelyeket szisztematikusan tanítani kell.

Ebből a szempontból a korlátozott képesség a másik teljes megértésére irányuló képtelenségnek vagy helytelenül értelmezésének a lehetőségét sugallja. Az ilyen korlátozások legyőzéséhez meg kell tanítani a kapcsolatok típusainak megértését, valamint fokozatosan tanítani kell azt, hogy milyen típusú kapcsolatok tapasztalhatók meg kívül és hogyan.

Ebben a kontextusban az önirányítást, például: „Ki tudom »mutatni« a szeretetemet egyedül vagy szeretem a barátaimat anélkül, hogy megérinteném őket”, „Szóban kell kifejeznem az érzéseimet az általam kedvelt személyek iránt”, „Ha a barátom, akit szeretek, azt mondja, hogy nem szeret engem, el kell fogadnom az érzéseit”, szociális történeteken keresztül kell tanítani. Valójában az ilyen készségek elsajátítását a gyermek viselkedési repertoárjába kell foglalni a fallikus szakaszban a szülők nem fizikai szeretetki nyilvánításán keresztül. Azonban az egyes elsajátítások alkalmával a viselkedések kognitív formáit le kell modellezni és különböző fejlődési szakaszokban tanítani kell.

Gyakorlatok a helytelen szexuális viselkedések kezeléséhez

Egy alap vélemény a speciális oktatást igénylő egyének szexuális kibontakozásának megelőzéséhez az, hogy minél kevesebb az ismerete a szexualitásról a szellemi fogyatékossgal élő személynek, annál jobb. Más vélemények szerint a szellemi fogyatékossgal élő személyeknek ugyanolyan joguk van megtapasztalni a szexualitást, mint másoknak. A tanulmány azt mutatja, hogy az enyhe szellemi fogyatékossgal élő személyek ugyanúgy képesek irányítani szexuális vágyaikat, mint az egészséges személyek; a mérsékelt szellemi fogyatékossgal élőknek segítségre van szükségük, a súlyos szellemi fogyatékossgal élők pedig minimális irányítással rendelkeznek szexuális vágyaik felett, pszicho-szociális fejlődésük nem teljes. Ismert, hogy a szellemi fogyatékossgal élő személyek számára többnyire nem lehetséges pontos és szükséges információt szerezni a barátaiktól vagy könyvekből; továbbá nehézségük adódik a folyamatok megfigyelésében és tanulásában, ezért a szellemi fogyatékossgal élő fiatalok szülei vagy tanárai irányítására van szüksége. A szexualitás nem egy, a társadalomban kényelmesen megvitatható téma, ezért mindkét szülő és a tanárok kerülnek a témát, hacsak nem valamilyen probléma merül fel. Ha probléma merül fel a szexualitással, a szellemi fogyatékossgal

élő személyeket nem megfelelően kezelik: figyelmük kívül hagyják, büntetik, korlátozzák őket, valamint szóbeli és fizikai erőszaknak vannak kitéve. A szellemi fogyatékossgal élő személyek éhesek lesznek és ezért esznek vagy etetik őket akkor is, ha nem képesek kifejezni, hogy éhesek; ugyanígy szexuális tevékenységeik is vannak a megfelelően funkcionáló hormonjaiknak köszönhetően. A szellemi fogyatékossgal élő személyek egészséges fizikai fejlődéssel rendelkeznek, ezért szexuális fejlődésük is a természetes ütemben halad. Általánosságban elmondható, hogy a szellemi fogyatékossgal élő egyénekről azt gondolják, társaikhoz képest nagyobb a szexuális érdeklődésük vagy gyakoribb szexuális magatartást tanúsítanak. Valójában a szellemi fogyatékossgal élő egyének nem tudják, hogy a szexuális magatartások hol, mikor és milyen körülmények között megfelelőek, más szóval nem képesek irányítani szexuális magatartásukat, ez az oka annak, hogy a fentiekhez hasonló feltételezések születnek.

A megtévesztés kezelése

Az az igazság, hogy bármilyen korú személy megtéveszthető. A megtévesztés nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek számára is problémát jelent. A megtévesztést a fejlődéssel rendelkező és az egészségesen fejlődő személyek egyaránt megtapasztalhatják. A megtévesztés arra kényszeríti az

egyént, hogy olyan magatartást tanúsítson, amely nem teljesen megfelelő, általában az öröm ígéretének eredményeképpen. Ez azért van, mert az engedély nélküli fizikai kontaktus esélye megtévesztés következtében nagyobb. A zaklatás általában könnyebb ilyen jellegű magatartás után. Azonban a sérülések elkerülése érdekében a fejlődéssel rendelkező gyermekeknek egészen kisgyermekkorban meg kell tanítani a magatartási mintákat a megtévesztés kiküszöböléséért, ezt pedig következetesen fenn kell tartani. Ezért bár kissé szigorú döntésnek tűnik, szabályokat kell tanítani a speciális igényekkel rendelkező gyermekek számára a megtévesztés elkerülése érdekében.

Ennek első lépése, hogy az egyén ne fogadjon el semmit az otthoni környezetén és bizalmi körén kívül eső emberektől. „Ne fogadj el senkitől semmit, akkor se, ha szereted azt a valamit!”: ezt a mondatot cselekvéseken keresztül kell tanítani a lehető legfiatalabb korban. Azonban, ha erre a tanításra később kerül sor, a bizalmi kör alapján is tanítható. A megtévesztés kezelésének tanítása megadott kiegészítő információként hajtható végre a szimultán ösztönző eljárás során, amelyet az engedély nélküli fizikai kontaktus elutasításához alkalmazunk a bizalmi kör alapján.

A megtévesztés kezeléséhez a következő szabályok tanítása lenne megfelelő azok magatartássá válásáig: „Ne fogadj el semmit olyan személytől, akit nem ismersz!”, „Ha az

illető, akit te nem ismeresz, azt mondja, hogy ad neked valamit, ezt jelentened kell egy számodra ismerős személynek!”, „Jelentsd azt a valamit, amit szeretsz, de nem fogadsz el a bizalmi körödben lévő valamelyik személynek, és ő odaadja neked!”. Valójában a „Ne fogadj el semmit olyan személytől, akit nem ismeresz!” közismert kijelentés mögött az egészségesen fejlődő egyének számára a megtévesztettség ténye áll.

Módszerek a társadalmilag megosztott tereken való helytelen szexuális magatartásokra adott reakciókhoz

A szellemi fogyatékossgal élő egyének esetében a szexualitás ügye aggodalmat vált ki a társadalomban. A társadalom álláspontja általában vagy tanácstalanság, vagy félelem, vagy tagadás. Bár a speciális oktatást igénylő egyének szexuális fejlődése nem tér el az egészségesen fejlődő egyénekétől, a kifejezésekben lévő különbségek aggályokat vetnek fel a környezetben. Ha az illető nem részesült oktatásban a megfelelő viselkedések elsajátításához, az érettség és élettapasztalatok rendelkezésre álló szintje problémákat okoz a megfelelő viselkedések kifejlődésében, valamint inzultálásnak vagy zaklatásnak teszi ki az egyént, különösen azért, mert hibát vétnek a feléjük mutatott szeretet és érdeklődés kifejezésének megértésében. A szexualitás fizikai változásokat, pszichológiai változásokat, szexuális

identitást és szerepeket, nemi vágyat, valamint a szexuális identitás egyén által történő elfogadását jelenti. A szexualitás továbbá magában foglalja az ellenkező nem iránti érdeklődést. Ebben a folyamatban, amelyben számos változás megy végbe, azok megértésének és irányításának módját, valamint a fizikai és pszichológiai változásokat el kell magyarázni a speciális igényekkel rendelkező egyének számára.

Melyek a kezelésre vonatkozó javaslatok?

Ebben a folyamatban modellezéssel meg kell tanítani a menstruációs vérzés ellenőrzésének, a betétek használatának, tartalék betét táskában tárolásának, valamint a betétvásárlásnak a módját. El kell magyarázni, hogy a menstruációs vérzés természetes, de meg is beszélhető a közeli személyekkel, például az anyával vagy nővérrel. Fontos, hogy az anya kövesse a menstruációs vérzést, ha az rendszeres, rendben van, ha pedig nem, keressen fel egy orvost. A kamasz fiúknak éjszakánként magömlésük lehet. Ebben az esetben az apának, a bátyának vagy egy közeli, megfelelő személynek el kell magyaráznia, hogy mi a teendő, hogyan tisztítsa meg önmagát, valamint hogy ez teljesen magánügy.

Az egyik legaggasztóbb magatartás, hogy a szellemi fogyatékossgal élő egyének hajlamosak megérinteni intim területeiket vagy megpróbálják kielégíteni magukat a privát tereken kívül. A privát tereken belül

végzett hasonló viselkedések pubertáskor során a fejlődés természetes szakaszának tekintendők. Ez a viselkedés gyakoribb a szellemi fogyatékossgal élő egyének körében. Amennyiben lehetséges, egy azonos nemű rokon magyarázza el ezt a folyamatot. El kell mondani, hogy privát tereken kívül a szellemi fogyatékossgal élő egyének által végzett nemi kielégülést vagy intim területeik megérintését privát tereken belül kell végrehajtani (a fürdőszobában vagy a kamasz hálszobájában) önmaguk károsítása nélkül, valamint hogy ez magánügy, amelyet nem végezhetnek mások jelenlétében vagy olyan helyen, ahol mások megláthatják őket.

Különböző hobbikra kell terelni a figyelmüket, különösen, ha az ilyen magatartások gyakoriak, valamint mások segítségét is be kell vonni a figyelmük eltereléséhez. Szintén orvoshoz kell fordulni, ha az ilyen viselkedések még gyakoribbak és károsítják is az illetőt. A sportok, a kézműves tevékenységek, a napi házimunkában való részvétel, valamint a társadalmilag megosztott tereken való tartózkodás megelőzheti az ilyen viselkedés problémává alakulását.

Az egyéni oktatás magában foglalhatja a festést, az osztályteremben kiadott feladatokat (kivinni a szemetet, letörölni a táblát stb.); és egy szimbolikus csillaggal jutalmazható minden egyes elvégzett feladat, amelyek jutalomként lehetőséget is nyújthatnak a hét végén lévő bármilyen vágyott eseményen való részvételre. Megfigyelhető, hogy

figyelmük és érdeklődésük egy idő után a különböző feladatokra irányul, és az olyan viselkedések, mint például a test intim részeinek megérintése és a nemi kielégülés csökkennek, amíg a figyelemelterelő tevékenységek képességeiknek megfelelők.

Helyénvaló elmagyarázni és modellezni a szexuális identitást és szerepeket, valamint megfelelő feladatokat kell társítani a modellezésekhez. El kell magyarázni, hogy a ruháknak, a beszédmódnak és a viselkedésnek illeszkednie kell a szexuális identitáshoz. Mivel úgy tartják, hogy a szellemi fogyatékossgal élő egyének nem értik vagy nincsenek tudatában vele, előfordulhat, hogy ruháikra kevésbé igényesek vagy hogy nem a koruknak megfelelően öltözködnek. Ezért fontos segíteni nekik a megfelelő és a nemükhöz illő ruhadarabok kiválasztásában, valamint segíteni felvenni azokat az intim területeik eltakarása érdekében. Ennek kapcsán a speciális oktatást nyújtó személy kulcsfontosságú, mivel ő is példakép a gyermek számára. A gyermek olyan szeretne lenni, mint a tanára, őt választja példaképeként és hozzá igazodik, ezért hozzá hasonlóan fog viselkedni, és előfordulhat, hogy őt választja a szexuális identitás modelleként. A nemüknek megfelelő szerepek felé irányítás oktatás során végezhető el. Megállapították, hogy a szexuális érdeklődés szellemi fogyatékossgal élő nők és férfiak között eltér, a fiúk jobban érdeklődnek a szexualitás iránt, mint a lányok. Továbbá a szakiroda-

lom szerint a szellemi fogyatékossgal élő egyéneknek több szexuális perverziójuk van az alacsonyabb életminőség, a megtévesztés, a szexuális zaklatás, a munkanélküliség, az igények kifejezésének képtelensége, a segítségkérésre való alkalmatlanság, a nemi vágy és egyéb problémák miatt. Ennek elsődleges oka a nem megfelelő irányítás és a nemi vágyak elnyomása szexuális oktatás nyújtása helyett. Emiatt hosszú távon a szexuális tájékoztatás és iránymutatás hiánya nagyon negatív következményekkel jár.

Amikor szexualitásról van szó, a szülők a szakemberektől várják el a feladat elvégzését, a szakemberek pedig a szülőktől. Valójában a gondozóknak és tanároknak együtt kellene működniük, különösen a szellemi fogyatékossgal élő egyének esetében, és az ilyen ügyeket higgadtan meg kellene tárgyalniuk.

Megelőző egészségügyi intézkedések a szexuális fejlődés szempontjából megfelelő és biztonságos viselkedéshez

A fallikus szakaszban, amikor a gyermek elsajátítja a magánszféra védelmére irányuló viselkedéseket, a fejlődés szempontjából biztonságos és megfelelő egészségügyi magatartás a ruhák tisztítása és átázás vagy bepiszkolódás esetén a ruhák minél előbbi cseréje azokban az esetekben, amikor a gyermek nem képes irányítani ejakulációját. Azonban a látencia szakaszban a fejlődés

szempontjából biztonságos és megfelelő viselkedés a ruhák privát helyeken történő cseréje az iskolában, ha a gyermek a játékra összpontosít és bepisil. Ebben a periódusban a lányoknál a petefészek növekedése miatt hüvelyi folyás tapasztalható, ezért nekik meg kell tanítani az alsónemük mindennapos cseréjét, valamint a betét minden második órában történő cseréjét a higiénés szokásaik kialakítása és jó egészségük megőrzése érdekében.

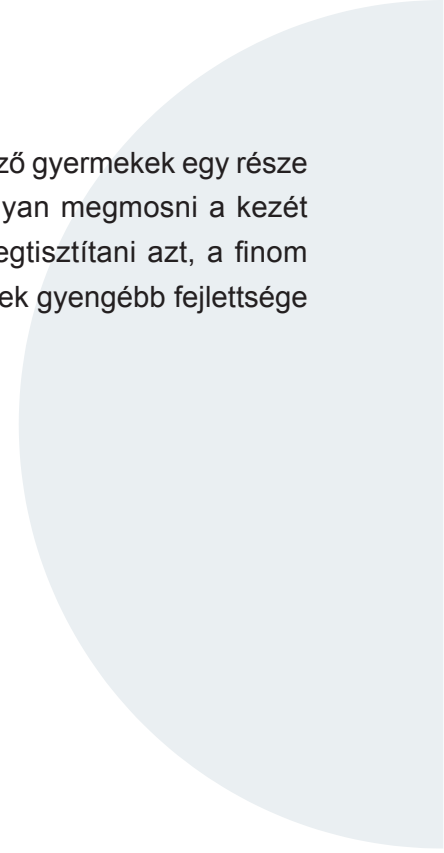
Pubertáskorban meg kell tanítani az intim területeket takaró ruhák önkéntelen ejakuláció miatti cseréjét az egészségük megóvása, valamint a biztonságos magatartás elsajátítása érdekében. Habár a helytelen érintést már tanították ebben a periódusban, meg kell őket tanítani arra is, hogy a mások szájából kivett vagy kiesett ételt vagy tárgyat ne tegyék saját szájukba a testnedvekkel terjedő betegségek, valamint a fertőző betegségek, például a herpes simplex vírus és a hepatitis A/B elkerülése érdekében. Mint ismert, a herpesz olyan vírus, amely hegeket okoz az ajkakon és érintéssel terjed.

A lányoknál a pubertáskorban kezdődő menstruációs vérzések során fontos a betétek időben történő cseréje. Minden testnedv a test elhagyását követően olyan közeget hoz létre, amelyben mikroorganizmusok növekednek. Fontos tehát a betétek rendszeres cseréje a vaginális higiénia érdekében. Ebben a periódusban a betétcserét követő

kézmosás az egyik legfontosabb megbeszélendő és elsajátítandó egészségügyi készség. Szükség esetén meg kell tanítani a körömkefével történő kézmosást is. Ez azért van, mert előfordulhat, hogy a speciális

igényekkel rendelkező gyermekek egy része nem képes hatékonyan megmosni a kezét és körömkefével megtisztítani azt, a finom motorikus képességek gyengébb fejlettsége miatt.

8. A SZEXUÁLIS ZAKLATÁS SZEMPONTJÁBÓL HELYTELEN KÉRÉSEK KEZELÉSÉNEK KÉSZSÉGEI

Helyénvaló és helytelen viselkedési minták az interperszonális kommunikációban

A kommunikáció a legtágabb meghatározás szerint az egyéni érzelmek, gondolatok és kérések kifejezése, valamint mások megértése. Egy egyén születésétől fogva különböző okokból próbál meg másokkal kommunikálni, ezt nevezik interperszonális kommunikációnak. Az emberi élet során az interperszonális kommunikáció az élet egy jelentős részét fedi le. Például az interperszonális kommunikációba tartozhat a gyermekek gondozók általi figyelmeztetése a külső fenyegetésekre, vagy a jó hírek megosztása a szülőkkel. Az interperszonális kommunikációban az üzenet, amelyet az egyik fél másikhoz próbál eljuttatni bizonyos sablonok alapján értelmeződik, ez pedig pozitív vagy negatív következményekkel is járhat. Az üzenet feladójának és címzettjének értelmezése egyaránt fontos. Emiatt az interperszonális kommunikáció lényeges része az is, ami elhangzott és az is, amit a másik fél abból megértett.

Egy egyén születésétől fogva próbál az őt körülvevő emberekkel kommunikálni igényei kielégítésének érdekében. Az ilyen kommunikációs módok közé tartozik a csecsemősírás, amely jelenthet éhséget vagy az átázott ruha cseréjére irányuló segítségké-

rést. Az ilyen interperszonális kommunikációs minták csecsemőkorban olyan eszközök, amelyekkel az egyén kielégítheti igényeit. A következő években az interperszonális kommunikáció maga igénnyé válik. A viselkedések új viselkedési mintákat kezdenek el kialakítani, amelyeket naponta megtanulunk, ez a folyamat pedig éveken keresztül folytatódik. Különösen kisgyermekkorától a gyermeket arra tanítják, hol hogyan viselkedjen és milyen magatartást tanúsítson az interperszonális kapcsolatokhoz. Néha a gyermek ezeket saját tapasztalataiból, megfigyeléseiből, lemodellezésből vagy véletlenül tanulja meg. Tehát melyek ezek a viselkedések? Vagy milyen fajta viselkedések tanultak vagy tanítottak? Valójában az ezekre a kérdésekre adott válasz igen széleskörű. Például a viselkedések listájához sorolható a gyermek járása, beszéde, ülése, állása, TV-zése, mosdóhasználata, táplálkozása, egészséges szexuális fejlődése és így tovább. Mint látható, a viselkedési minták különböző területeken taníthatók vagy tanulhatók meg. A helyénvaló viselkedések tanúsítása lehetővé teszi az egyén társadalomba illeszkedését. Azonban a megtanultak nem mindig helyénvaló viselkedési minták. Előfordulhat, hogy a gyermek néha helytelen viselkedési mintákat sajátít el. A helytelen viselkedési minták nagyon széleskörűek. A gyermekek szinte bármilyen okból tanúsíthatnak helytelen viselkedést. Az ilyen viselkedések közé tartozik a hisztéria, az

idegösszeroppanás, a szülők elleni erőszak, az életkornak és fejlődésnek nem megfelelő szexuális tevékenységek.

A szülők és tanárok tehetetlennek érzik magukat a helytelen viselkedési minták miatt, különösen a szexuális ügyekkel kapcsolatosak miatt, és holtpontra juthatnak azzal kapcsolatban, mit és hogyan cselekedjenek.

A szexualitás az anya méhében kezdődik és egy életen át tart bizonyos szakaszokkal. A korai gyermekkor az a periódus, amelyben a fejlődés a leggyorsabban megy végbe. Az ember csecsemőkortól kezdve számos területen fejlődik. A szexualitás az egyik ilyen fejlődési terület.

Bár a szexualitás az emberi természet része, előfordulhat, hogy a gyermekkorban tapasztalt bizonyos szexuális viselkedések helytelenek. Íme néhány megfontolandó pont. Ha a gyermek szexuális magatartása befolyásolja normális tevékenységeit, vagy erőszakoskodik másokkal, és az általa tanúsított magatartás meghaladja a fejlődési szintjét, akkor az általa tanúsított magatartás helytelen. A gyermekkorban megfigyelhető, helytelen magatartások közé tartozhatnak a következők:

- A gyermek nemi aktust imitál a játékaival vagy barátaival.
- Folyamatosan érdeklődik teste nemi szerve iránt.
- Gyakran használ szexualitással kapcsolatos szavakat.

- Kísérletet tesz más gyermek vagy felnőtt intim területének megérintésére.
- Mindig próbálja megmutatni másoknak saját intim területeit.
- Másokat szexuális tevékenységekre kényszerít, erőszakoskodik másokkal.

Az előzők a gyermekkorban megfigyelhető, helytelen magatartások közé tartozhatnak. Előfordulhat, hogy a gyermekek ilyen szexuális magatartásokat tanúsítanak, vagy ezeknek ki vannak téve. Mindkét eset helytelen szexuális magatartásnak számít.

Az egészségesen fejlődő gyermekekhez képest a speciális igényekkel rendelkező gyermekek néha helytelen szexuális magatartást tanúsíthatnak. Mivel a speciális oktatást igénylő gyermekek nem rendelkeznek elegendő tudással arról, hogy a szexuális magatartások hol, hogyan és mikor helyénvalók, valamint nem képesek folyamatosan irányítani szexuális magatartásukat, előfordulhat, hogy néha helytelen szexuális magatartásokat tanúsítanak. A vonatkozó szakirodalom a következő példákat adja a speciális igényekkel rendelkező gyermekek helytelen szexuális magatartásaira:

- folyamatos és túlzott vágy a nemi kielégülésre;
- megnövekedett hajlam az ellenkező nem megérintésére;
- nehézség a szexuális vágyak irányításában.

A helytelen magatartás nem csak gyermekek között fordulhat elő. Bizonyos esetekben gyermekek és felnőttek között is megnyilvánulhat. Megtörténhet, hogy egy felnőtt egy gyermeket használ és zaklat saját szexuális vágyainak kielégítésére. A gyermekzaklatás általános meghatározása egy felnőtt egyén gyermek felé irányuló olyan, társadalmilag és jogilag helytelen, valamint a szakemberek által károsnak vélt tettei, amelyek negatív hatással vannak a gyermek fizikai és pszicho-szociális fejlődésére. A következő cselekedetek tartoznak a gyermekzaklatás körébe:

- szexuális dolgokat mondani a gyermeknek, és vele beszélgetést folytatni szexuális ügyekről;
- saját nemi szerv vagy intim terület megmutatása a gyermeknek;
- kukkolás, mutogatás;
- nemi közösülés folytatása a gyermek szeme előtt, valamint kényszerítése arra, hogy végignézze;
- arra kérni a gyermeket, hogy mutassa meg nemi szervét, valamint meglesni őt a fürdőszobában vagy hasonló környezetben;
- szexuális tárgyak mutatása a gyermeknek, rávenni őt pornográf filmek megtekintésére, valamint pornográf képek nézegetésére;
- a gyermek pornográf tevékenységekre használása;

- szexuális tartalmú anyagok mutatása a gyermeknek (kényszeríteni őt pornográf filmek megtekintésére, pornográf képek nézegetésére).

Az összes fenti cselekedet gyermekzaklatásnak és helytelen szexuális magatartásnak minősül. A vonatkozó szakirodalom szerint bizonyos gyermekek nagyobb kockázatnak vannak kitéve a szexuális zaklatás szempontjából, mint társaik. Különösen a speciális oktatást igénylő gyermekek vannak nagyobb kockázatnak kitéve. Ennek számos oka van. Először is néhány, speciális igényekkel rendelkező gyermeknek nehézsége adódik az önkifejezésben, ez pedig veszélybe sodorhatja őt. Emellett problémájuk adódhat az események értelmezésével vagy észben tartásával; valószínűbb, hogy elfogadják a nemi közösülésre vagy intimításra tett ajánlatot; ez mind a szexuális zaklatás veszélyének teszi ki őket. Végül pedig egy másik kockázati tényező, hogy a speciális oktatást igénylő gyermekekkel könnyedén visszaélhetnek a zaklatók.

Általános nézőpontból nézve az látszik, hogy az egészségesen fejlődő gyermekek és a speciális oktatást igénylő gyermekek egyaránt kitéve a zaklatás kockázatának és a helytelen szexuális magatartásnak. A legfontosabb szerep ennek megelőzésében feltételezhetően a szülőké, majd a tanároké és a társadalom összes szegmenséé. Fontos tényező, hogy a gyermek irányítás alatt

álljon, érzékenységet mutasson az ügy iránt, valamint felvilágosításban részesüljön. A társadalom minden szegmensét képzésben kell részesíteni ezzel kapcsolatban. Azonban a gyermekek nem lehetnek állandóan a felnőttek felügyelete és védelme alatt. Ebből az okból a gyermekeket is képzésben kell részesíteni az ilyen helytelen viselkedések kezelésének módjával kapcsolatban.

A helytelen kérések kezelésének módszerei

A „Hogyan kezeljük a gyermekek helytelen szexuális kéréseit?” egy nehéz kérdés. Ez azért van, mert feltételezhetően leginkább a szülőké, majd a felnőtteké az elsődleges felelősség. Azonban meg kell győződni arról, hogy a gyermekek képzésben részesülnek a főbb témakörökkel és önvédelemmel kapcsolatban, valamint hogy a lehető legnagyobb mértékben képesek megvédeni önmagukat. Az összes gyermek számára – legyen egészségesen fejlődő vagy speciális oktatást igénylő – a gondozó a legmegfelelőbb hivatkozási pont. Emiatt a gyermekeknek meg kell tanítani azt, hogy azonnal jelentsék gondozóik számára, ha szexualitással kapcsolatos problémájuk merült fel vagy valami ehhez kapcsolódó történt. A gyermekek számára történő magyarázatnak érthetőnek kell lennie, őket pedig ítékezés nélkül kell végighallgatni.

Óvodás kortól kezdve megfelelő oktatást kell nyújtani minden egyes fejlődési szinthez. Az egyik ilyen teendő a zaklatás témaköréhez kapcsolódó oktatás. A gyermekeknek el kell magyarázni, hogy ki zaklathatja őket, valamint meg kell beszélni velük a helyénvaló és helytelen érintések közötti különbséget. A zaklatás témaköréhez kapcsolódó oktatás során a következő pontok megemlítése lehet szükséges:

- Meg kell tanítani, hogy a gyermekek kérdezhetnek a szexualitásról a szüleiktől. A szexualitásról az internetről, TV-ből és hasonló forrásokból vagy barátoktól szerzett téves információk komoly problémákhoz vezethetnek a következő években. Emiatt a gyermekeknek tisztában kell lenniük azzal, hogy erről beszélgethetnek a szüleikkel.
- A gyermekeknek joguk van saját testük irányításához. Tisztában kell lenniük azzal, hogy saját testük önmagukhoz tartozik, és senki sem érintheti vagy ölelheti meg őket, ha ők ezt nem akarják.
- Meg kell tanítani, hogy a gyermekek nem tarthatnak magukban semmilyen megtapasztalt szexuális titkot. Egy bizonyos korig nem lehet titok a szülők és gyermekek között, ezért képesnek kell lenniük mindent érthetően megbeszélni.
- El kell magyarázni a gyermekeknek, hogy különbség van a helyénvaló és helytelen érintés között, valamint hogy minden

egyed szeméy testén léteznek intim területék, amelyeket ha bárki megérint, azt jelenteniük kell a szüleiknek.

- Meg kell tanítani a gyermekeknek, hogyan mondjanak nemet. El kell magyarázni a gyermekeknek, hogy senki sem közelítheti, puszilhatja vagy ölelheti meg őket az ő beleegyezésük nélkül. A gyermekeknek tisztában kell lenniük azzal, hogy az ilyen esetekben joguk van nemet mondani, valamint hogy ezeket jelenteniük kell a szüleiknek.
- A gyermekeknek tisztában kell lenniük azzal, hogy semmilyen rokonuk sem kényszerítheti őket arra, hogy az ölkükbe üljenek, megérintsék vagy ölelgessék őket az ő beleegyezésük nélkül. Ismételtent tudniük kell nemet mondani az ilyen esetekben.
- Tájékoztató céljával el kell magyarázni a gyermekeknek, hogy melyik a szeméyenes tér és annak határai.
- Meg kell tanítani a gyermekeknek, hogy a szüleiken kívül más szeméylyel egyútt ne lépjenek be a WC-be vagy a fürdőszobába, illetve ne osszák meg ágyukat mással.
- Ha bármilyen felnútt vagy egy barátja valamilyen, szexuális szempontból helytelent kér a gyermektől, tisztában kell lennie azzal, hogy ezt azonnal jelentenie kell egy számára ismerős szeméylynek (a bizalmi köréből). Meg kell őt tanítani arra, hogy ilyen helyzetben azonnal hagyja el a te-

ületet és kérjen segítséget a családjától vagy barátaitól.

A nyomtatott és elektronikus eszközök, valamint az internet biztonságos használata

Mint ismert, a technológia napról napra egyre inkább az emberi élet részévé válik. A változó és fejlődő globális rendszerben a technológia nagyon fontos szerepet játszik. A technológia ilyen mértékű fejlődése jelentős lehetőségeket kínál az emberi élet számára is. A folyamatosan növekvő információmennyiségtől függően az információforrások a nyomtatott anyagoktól az elektronikus forrásokra terelődtek át, ezért az internethasználat bármilyen korú egyén számára sokkal vonzóbbá vált. Manapság szinte mindenki rendelkezik otthoni számítógéppel, okostelefonnal és internetkapcsolattal. Azonban ennek vannak negatív aspektusai is, mint például az, hogy a technológia már túl nagy helyet foglal el az életünkben. A negatív következmények közé tartozhatnak hatásai a testi egészségre, hozzáférhetőség az összes megfelelő/nem megfelelő tartalmakhoz bármilyen korosztály számára, valamint az online zaklatás. A vonatkozó tanulmányok azt mutatják, hogy ha a gyermekek szemtől szembe találják magukat a virtuális platformokon megismert szeméylyekkel, akkor fennáll a veszélye annak, hogy szexuális zaklatás, fizikai inzultálás és emberrablás áldozatai lesznek.

Továbbá ha nem is találkoznak élőben, nagyon kockázatos az is, ha a gyermekek megosztják a fényképeiket az interneten, közzéteszik saját vagy szüleik adatait harmadik felek számára, hozzáférnek a koruknak és fejlődési szintjüknek nem megfelelő weboldalakhoz, szexuális jellegű képeket osztanak meg a virtuális platformokon megismert személyekkel, valamint szexuális tartalmú beszélgetéseket folytatnak az ilyen személyekkel. A szülőknek nagyon óvatosnak és érzékenynek kell lenniük gyermekük ilyen helyzetektől való megóvása érdekében. Bizonyos intézkedéseket kell tenni az ilyen források biztonságos használata érdekében, melyek a következők:

- Először is a gyermeket tájékoztatni kell arról, hogy milyen problémákba ütközhet az interneten.

- Amennyiben lehetséges, telepíteni kell a bizonyos weboldalakat letiltó programokat.
- A gyermeket meg kell tanítani arra, hogy harmadik felek számára soha ne tegye közzé vezeték- és keresztnévét, telefonszámát, levelezési címét és hasonló adatokat.
- A gyermeket meg kell tanítani arra, hogy soha ne ossza meg fényképeit a virtuális platformokon.
- A gyermeket meg kell tanítani arra, hogy soha ne nyisson meg számára ismeretlen személytől kapott e-maileket.
- A gyermeket meg kell tanítani arra, hogy ha valaki olyannal beszélget, aki zavarja őt vagy, aki olyat kér, amit nem szabad megtenni, azt jelentse szüleinek.

9. A GONDATLANSÁG/ZAKLATÁS MEG- ELŐZÉSE, VALAMINT MÓDSZEREK A GONDATLANSÁGRA/ZAKLATÁSRA ADOTT REAKCIÓKHOZ

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény XIX. fejezete

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) a XIX. fejezetben szabályozza a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket. A korábbi szabályozáshoz képest a fejezet címe jobban kifejezi a tényállások által védett jogi tárgyakat, amelyek a következők: a nemi erkölcs védelme, a nemi integritás, a nemi önrendelkezés és a nemi szabadság védelme, tehát a hangsúly a közérdekről az egyénre, az egyén szexuális integritására és önrendelkezésére helyeződött. A fejezet a következő nemzetközi dokumentumokra van figyelemmel:¹

- az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban kelt nemzetközi egyezmény (New York-i Egyezmény)
- a 182. számú ILO Egyezmény
- a Gyermejjogi Fakultatív Jegyzőkönyv
- az Európa Tanács gyermekek szexuális kizsákmányolása és szexuális bántalmazása elleni védelméről szóló Egyezmény (Lanzarote Egyezmény)

¹ A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény indokolása

- a 2011/93/EU irányelv
- a nőkkel szembeni erőszak és a családon belüli erőszak megelőzéséről és leküzdéséről szóló Egyezmény (CAHVIO Egyezmény)

A fejezet figyelemmel van arra a nemzetközi elvárásra és társadalmi igényre, miszerint kiemelten kell védeni az ilyen jellegű bűncselekmények esetén (is) a tizennyolc éven aluli személyeket. Erre tekintettel pl. minősített esetként határozza meg a törvény a tizennyolc éven aluli személy sérelmére elkövetett szexuális erőszakot (Btk. 197. §), illetve azt, ha az elkövető részben vagy egészben tizennyolc éven aluli, prostitúciót folytató személlyel tartatja ki magát (Btk. 203. § (3) bekezdés), továbbá önálló tényállásban szabályozza a gyermekprostitúció kihasználását (Btk. 203. §). A gyermekek védelmét szolgálja a törvény azon rendelkezése is, amely kizárja a XIX. fejezet azon bűncselekményeinek az elévülését, amiket a tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyek sérelmére követnek el és a büntetési tételük felső határa az öt évet meghaladja (Btk. 26. § (3) bekezdés c) pont). Az 52. § (3) bekezdése új rendelkezésként lehetővé teszi a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény elkövetőjének az eltiltását olyan foglalkozás gyakorlásától vagy egyéb tevékenységtől, amelynek keretében tizennyolcadik életévét be nem

töltött személy nevelését, felügyeletét, gondozását, gyógykezelését végzi, illetve ilyen személlyel egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyban áll. Ezt a 2011/93/EU irányelv 10. cikke írja elő, amelynek célja a gyermek- és a fiatalok személyek fokozottabb védelme. A fejezet alá tartozó bűncselekmények sorrendjét meghatározza egyrészt a fejezet címe (ezért előbb szerepelnek a nemi élet szabadsága elleni bűncselekmények), másrészt pedig az elkövetési magatartások sorrendisége (pl. a szexuális erőszak a szexuális kényszerítés súlyosabb alakzata; a prostitúció megkezdését időben megelőzi a kerítés, illetve a prostitúció elősegítése, ezt követően valósítható meg a kitarottság).

Szexuális kényszerítés

196. § (1) Aki más szexuális cselekményre vagy annak eltérésére kényszerít, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki a szexuális kényszerítést

- a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,
- b) a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával viszszaélve követi el.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a szexuális kényszerítést tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.

Szexuális erőszak

197. § (1) Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

- a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el,
- b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

(2) Szexuális erőszakot követ el az is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

- a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,
- b) az elkövető a hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el, vagy
- c) azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el.

(4) Öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,

a) aki a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

aa) az (1) bekezdésben meghatározott módon,

ab) a (3) bekezdés b) pontjában meghatározott sértett sérelmére, vagy

ac) a (3) bekezdés c) pontjában meghatározott módon követi el, vagy

b) ha a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés b) vagy c) pontja szerint is minősül.

(4a) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (4) bekezdés a) pont aa) alpontjában meghatározott bűncselekmény a (4) bekezdés a) pont ab) vagy ac) alpontja szerint is minősül.

(5) Aki szexuális erőszak elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Szexuális visszaélés

198. § (1) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez, vagy ilyen személyt arra bír rá, hogy mással szexuális cselekményt végezzen, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét be nem

töltött személyt arra törekszik rábírní, hogy vele vagy mással szexuális cselekményt végezzen, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Ha a sértett az elkövető hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt áll, illetve az elkövető a szexuális visszaélést a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el, a büntetés a) az (1) bekezdésben meghatározott esetben két évtől nyolc évig, b) a (2) bekezdésben meghatározott esetben egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés.

(4) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét betöltött, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel a vele kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve szexuális cselekményt végez, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő

Vérfertőzés

199. § (1) Aki egyenesági rokonával szexuális cselekményt végez, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki testvérével közöszül, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény miatt nem büntethető a leszármaszó, ha a cselekmény elkövetésekor tizennyolcadik életévét nem töltötte be.

Kerítés

200. § (1) Aki haszonszerzés céljából valakit szexuális cselekmény végzésére másnak megszerez, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Kerítést követ el, és az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt prostitúcióra felajánl vagy felhív.

(3) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a kerítés üzletszerű.

(4) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott kerítést

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,

b) az elkövető hozzátartozója, nevelése, felügyelete vagy gondozása alatt álló sérelmére, vagy a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve,

c) megfélemlítéssel, erőszakkal vagy fenyegetéssel követik el.

(5) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (4) bekezdés a) vagy b) pontjában meghatározott kerítés a c) pont szerint is minősül.

(6) Aki üzletszerű kerítés elkövetésében megállapodik, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Prostitúció elősegítése

201. § (1) Aki

a) mást prostitúcióra rábír,

b) épületet vagy egyéb helyet prostitúció céljára másnak a rendelkezésére bocsát,

c) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy prostitúciójához segítséget nyújt, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bír rá prostitúcióra.

(3) Aki bordélyházat tart fenn, vezet, vagy annak működéséhez anyagi eszközöket szolgáltat, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Kitartottság

202. § Aki prostitúciót folytató személlyel egészben vagy részben kitaratja magát, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Gyermekprostitúció kihasználása

203. § (1) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személy prostitúciójából haszonszerzésre törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel való szexuális cselekményért ellenszolgáltatást nyújt.

(3) Aki részben vagy egészben tizennyolcadik életévét be nem töltött, prostitúciót folytató személlyel tartatja ki magát, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Aki olyan bordélyházat tart fenn, vezet, vagy olyan bordélyház működéséhez szolgáltat anyagi eszközöket, amelyben tizennyolcadik életévét be nem töltött személy folytat prostitúciót, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Gyermekpornográfia

204. § (1) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt

- a) megszerez vagy tart, büntett miatt három évig,
- b) készít, kínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz, egy évtől öt évig,
- c) forgalomba hoz, azzal kereskedik, illetve ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1) bekezdés b) pontjában meghatározott bűncselekményt az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszsonnyal visszaélve követi el.

(3) Egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1) bekezdés c) pontjában meghatározott bűncselekményhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(4) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket pornográf műsorban

- a) szereplésre felhív, három évig,
- b) szerepeltet, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) Három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

- a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket pornográf felvételen való szereplésre felhív,
- b) olyan pornográf műsoron vesz részt, amelyben tizennyolcadik életévét be nem töltött személy szerepel vagy ilyen személyek szerepelnek,
- c) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy vagy személyek pornográf műsorban való szerepeltetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(6) Aki tizennegyedik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvétel készítéséhez, forgalomba hozatalához vagy az azzal való kereskedelemhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(7) E § alkalmazásában

- a) pornográf felvétel: az olyan videó-, film- vagy fényképfelvétel, illetve más módon előállított képfelvétel, amely a nemiséget

súlyosan szeméremsertő nyíltsággal, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló módon ábrázolja,

- b) pornográf műsor: a nemiséget súlyosan szeméremsertő nyíltsággal megjelenítő, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló cselekvés vagy előadás.

Szeméremsertés

205. § (1) Aki magát nemi vágyának felkeltése vagy kielégítése céljából más előtt szeméremsertő módon mutogatja, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki nemi vágyának felkeltése vagy kielégítése céljából tizennegyedik életévét be nem töltött személy előtt szeméremsertő magatartást tanúsít, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki mással szemben olyan szeméremsertő magatartást tanúsít, amely a sértett emberi méltóságát sérti.

Kitiltás

206. § Gyermekprostitúció kihasználása, prostitúció elősegítése, kitarthatóság és szeméremsertés elkövetőjével szemben kitiltásnak is helye van.

Magánindítvány

207. § A 196. § (1) bekezdésében, a 197. § (1) bekezdés a) pontjában és a 205. § (3) bekezdésében meghatározott bűncselekmény csak magánindítványra büntethető, kivéve, ha azzal összefüggően nem magánindítványra büntetendő bűncselekményt is elkövetnek.

A törvény értelmében az alábbi bűncselekmények magánindítványra büntethetők (kivéve, ha azokkal összefüggésben nem magánindítványra büntetendő bűncselekményt is elkövetnek):

- tizennyolcadik életévét betöltött személy szexuális cselekményre vagy annak eltérésére kényszerítése,
- tizennyolcadik életévét betöltött személy szexuális cselekményre vagy annak eltérésére erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel való kényszerítése,
- mással szemben olyan szeméremsertő magatartás tanúsítása, amely a sértett emberi méltóságát sérti.

A tizennyolcadik életévét betöltött sérelmére elkövetett ilyen cselekmények magánindítványhoz kötöttségének megszüntetése nemzetközi előírások miatt szükséges: a 2011/93/EU irányelv 15. cikk (1) bekezdése, illetve a Lanzarote Egyezmény 32. cikke alapján ugyanis biztosítani kell, hogy e „bűncselekmények ügyében folytatott nyomozásra és az említett bűncselekmények

miatti vádemelésre az áldozat vagy annak képviselője által tett bejelentéstől vagy feljelentéstől függetlenül kerüljön sor, továbbá hogy a büntetőeljárás abban az esetben is folytatódhasson, ha az említett személy viszsavonta a vallomását”.

A gyermekbántalmazás

A gyermeki jogok elválaszthatatlanok az emberi jogoktól. A gyermeket megilletik az alapvető emberi jogok, és további jogként fogalmazódik meg a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemre és gondoskodásra való gyermeki jog.² Az ENSZ Közgyűlése – 10 év előkészítő munka után – 1989. november 20-án fogadta el a Gyermekjogi Egyezményt (UN Convention on the Rights of the Child – UN CRC), amely dátum azóta a Gyermekjogok Világnapja. Az egyezmény összefoglalja azoknak a jogoknak a minimumát, amelyeket minden államnak biztosítania kell a gyermekek számára, így a gyermekek életben maradását, fejlődését, védelmét és a társadalomban való részvételét biztosító jogokat. Ezek alapján a gyermekek jogai 3 csoportba sorolhatók (a „3P modellje”):³

2 Emberi Erőforrások Minisztériuma – Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság: Módszertani útmutató – A gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszer működtetése kapcsán a gyermek bántalmazásának felismerésére és megszüntetésére irányuló szektorsemleges egységes elvek és módszertan (<https://szgyf.gov.hu/szakmai-ajandok/gyermekbantalmasas-felismerese-es-kezelese> 4.o)

3 <https://unicef.hu/gyermekjogok/gyermekjogi-egyezményrol>

1. védelem (*protection*): A gyermekek biztonságának védelme, többek között a bántalmazás minden formája, a gondatlanság és a kizsákmányolás elleni védelmet jelenti. Ide tartozik például a menekült gyermekek speciális védelme, a háborús konfliktusokban való részvétel, a szexuális kizsákmányolás, valamint a gyermekmunka tilalma.
2. ellátás, gondozás (*provision*): A gyermekek alapvető létszükségleteinek biztosítása, amely az egészséges testi és lelki fejlődésükhöz szükséges, például megfelelő táplálék és egészségügyi ellátás biztosítása, vagy az alapvető oktatáshoz való jog.
3. részvétel (*participation*): A gyermekek képességeik fejlődésével egyre inkább képesek dönteni és aktívan részt venni egy közösség életében. Az egyezmény biztosítani kívánja számukra az információhoz való jogot, a gondolat-, vallás-, lelkiismeret-, valamint a véleménynyilvánítás szabadságát és az egyesüléshez való jogot.

A Gyermekjogi Egyezményt Magyarország az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki. Az Alaptörvény XVI. cikkének (1) bekezdése szerint „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.” Az Alaptörvény XV. cikk (5) bekezdése kimondja, hogy „Magyarország külön intézkedésekkel védi a gyermekeket...” Ennek megfelelően elsősorban a gyermek szülei, családja, azt követően az állam és végül

a társadalom köteles biztosítani a gyermek fejlődéséhez szükséges feltételeket, amelyek a felnőtté válásához szükségesek.

Az Országgyűlés a Gyermekjogi Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvényben, továbbá az Alaptörvényben meghatározott gyermeki jogok érvényre juttatása érdekében, a házasságról, a családról és a gyámságról szóló korábbi családjogi törvénnyel, valamint a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvénnyel összhangban alkotta meg a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényt (a továbbiakban: Gyvt.), amely meghatározza

- a gyermekek és szüleik alapvető jogait és kötelességeit, e jogok védelmét,
- a gyermekek védelmének rendszerét (ellátásokat és hatósági intézkedéseket),
- az állam és az önkormányzatok gyermekjóléti, gyermekvédelmi feladatait,
- a gyermekvédelmi és a gyámügyi igazgatás szervezetét és főbb szabályait,
- az adatvédelmi rendelkezéseket.

A Gyvt. végrehajtására szolgáló jogszabályok határozzák meg a gyermekjóléti alapellátást és a gyermekvédelmi szakellátást biztosító intézmények, és az ellátórendszerben dolgozó szakemberek konkrét feladatait a gyermekek jogainak érvényre juttatása érdekében. E jogszabályok közül az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság által létrehozott Módszertani

útmutató alapján a gyermek bántalmazásának felismerése és megszüntetése szempontjából a következők a legfontosabbak:⁴

- gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet,
- a gyámhatóságok, a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok, a gyermekjóléti szolgálatok és a személyes gondoskodást nyújtó szervek és személyek által kezelt személyes adatokról szóló 235/1997. (XII. 17.) Korm. rendelet,
- a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet

A Ptk. Családjogi Könyve (negyedik könyv) szintén fontos, gyermekeket érintő jogokat rögzít. A gyermek érdekének elsődlegességét és védelmét biztosító alapelv összhangban áll az Alaptörvénnyel és a Gyermekjogi Egyezménnyel.

A Gyvt. által kidolgozott védelmi rendszer mellett a Btk. által komplex módon, több szinten meghatározott törvényi tényállások által büntetőjogi védelemben is részesül-

4 Emberi Erőforrások Minisztériuma – Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság: Módszertani útmutató – A gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszer működtetése kapcsán a gyermek bántalmazásának felismerésére és megszüntetésére irányuló szektorsemleges egységes elvek és módszertan (<https://szgyf.gov.hu/szakmai-ajanlasok/gyermekbantalmazas-felismerese-es-kezelese> 6.o)

nek a gyermekek. A gyermekek jogait sokféleképpen érhetik támadások, amire a Btk. a tényállások elkövetési magatartásainak sokszínűségével válaszol, eleget téve ezzel a nemzetközi elvárásoknak.⁵ A WHO definíciója is a támadások sokféleségét fejezi ki: „A gyermek bántalmazása és gondatlan kezelése (rossz bánásmód) magában foglalja a fizikai és/vagy érzelmi rossz bánásmód, a szexuális visszaélés, a gondatlanság vagy a hanyag bánásmód, a kereskedelmi vagy egyéb kizsákmányolás minden formáját, mely a gyermek egészségének, túlélésének, fejlődésének vagy méltóságának tényleges vagy potenciális sérelmét eredményezi egy olyan kapcsolat keretében, amely a felelősségen, bizalmon vagy hatalmon alapul.” A rossz bánásmód lehet fizikai, érzelmi, szexuális és egyéb jellegű, és megvalósulhat aktív (cselekvő) és passzív (gondatlan) magatartással, a gyermeket rossz bánásmód érheti családon belül, illetve családon kívül. Ennek megfelelően a Btk. a következő rendszert alakította ki.

A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények címet viselő XX. fejezetben túl a törvény egyéb részein is megtalálhatók azok a tényállások, amelyeknél minősítő körülményként kerül értékelésre a kiskorú sérelmére történő elkövetés. A XX. fejezetben a bűncselekmények sorrendjét

⁵ Dr. Pongrácz Ildikó: Gyermeki jogok a jogterületek határán – 1. rész (<https://jogaszvilag.hu/szakma/gyermeki-jogok-a-jogteruletek-hataran-1-resz/>)

az elkövetési magatartások súlyossága határozza meg, ezért előbb a gyermekek érdekeit sértő deliktumok kaptak helyet, majd ezt követően a családot mint a társadalom alapvető építőkövét fenyegető magatartások. A tényállások a következők.

Kiskorú veszélyeztetése

208. § (1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki e feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt

- a) bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésére, illetve züllött életmód folytatására rábír vagy rábírn törekszik,
- b) bűncselekmény elkövetéséhez felajánl.

Gyermekmunka

209. § Aki

- a) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyek foglalkoztatására vonatkozó törvényi előírásokat megszegi, vagy
- b) keresőtevékenység folytatására jogosító engedéllyel nem rendelkező tizennyolcadik életévét be nem töltött harmadik országbeli állampolgárt foglalkoztat, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása

210. § (1) Aki a hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú és a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is önhibájából akadályozza, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Nem büntethető az elkövető, ha a kapcsolattartást az elsőfokú ügydöntő határozat meghozataláig megfelelően biztosítja, és az elmaradt kapcsolattartási formák pótlását megkezdi.

Kiskorú elhelyezésének megváltoztatása

211. § (1) Aki végrehajtható hatósági határozat alapján elhelyezett kiskorút attól, akinél a hatóság elhelyezte, annak beleegyezése

nélkül, az elhelyezés tartós megváltoztatása céljából elvisz, illetve a kiskorút rejtve vagy titokban tartja, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény elkövetése során az elvitelkor erőszakot, illetve az élet vagy a testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetést alkalmaz, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Tartási kötelezettség elmulasztása

212. § (1) Aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt gyermektartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt tartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, és ezzel a jogosultat súlyos nélkülözésnek teszi ki, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Az (1) bekezdés alapján az elkövető nem büntethető, a (2) bekezdés esetén büntetése korlátlanul enyhíthető, ha kötelezettségének az elsőfokú ügydöntő határozat meghozataláig eleget tesz.

Kapcsolati erőszak

212/A. § (1) Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő

hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen

- a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít,
- b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyona tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek tesz ki, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott személy sérelmére rendszeresen követ el

- a) a 164. § (2) bekezdése szerinti testi sértést vagy a 227. § (2) bekezdése szerinti becsületsértést, büntett miatt három évig,
- b) a 164. § (3) és (4) bekezdése szerinti testi sértést, a 194. § (1) bekezdése szerinti személyi szabadság megsértését vagy kényszerítést, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Kapcsolati erőszak elkövetőjével szemben kitiltásnak is helye van.

(4) Az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény csak magánindítványra büntethető.

Családi jogállás megsértése

213. § (1) Aki más családi jogállását megváltoztatja vagy megszünteti, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a családi jogállás megsértését

- a) egészségügyi szolgáltató vagy gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmény alkalmazottja foglalkozása körében,
- b) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy követi el.

(3) Ha a családi jogállás megsértését egészségügyi szolgáltató vagy gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmény alkalmazottja foglalkozása körében gondatlanságból követi el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Kettős házasság

214. § Aki házasságának fennállása alatt újabb házasságot köt, vagy aki házasságát köt, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Minősítő körülményként értékeli a jogalkotó a kiskorú sérelmére történő elkövetést – a teljesség igénye nélkül – a következő tényállásoknál: a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (XIX. fejezet), emberölés (160. § (2) bek. i) pont), testi sértés (164. § (4) bek. b) pont), emberrablás (190. § (3) bek. a) pont), emberkereskedelem (192. § (5) bek. a) pont).

10. IRÁNYMUTATÁS A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EGYÉNEK HÁZASSÁGÁHOZ

Polgári jogi alapfogalmak

A polgári jogban a személy (jogalany) fogalom azokat jelenti, akik a polgári jogviszony alanyai lehetnek. A személy fogalma alatt a polgári jog érti a természetes és a jogi személyeket egyaránt. A természetes személy az ember, a jogi személy pedig a fiktív jogalanyisággal felruházott személyegyesület (pl. kft, bt, egyesület).

Jogképesség

Jogképességnek nevezzük a jogalanyt az a képességét, hogy polgári jogi jogviszonyok alanya lehet, jogai és kötelezettségei lehetnek. Minden ember jogképes: jogai és kötelezettségei lehetnek. A jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg és a halállal szűnik meg. A jogképesség nem idegeníthető el az embertől sem szerződéssel, sem egyoldalú nyilatkozattal, tehát a törvény az ember jogképességét nem csak másokkal szemben, hanem saját magával szemben is védi. A jogképesség általános, egyenlő és feltétlen. Általános, mert minden embert emberi mivoltánál fogva megillet. Egyenlő, mert a jogképesség terjedelme tekintetében nem tehető különbség ember és ember között. Feltétlen, mert a törvény-

ből ered és megszerzése semmilyen feltételhez nem köthető.

Cselekvőképesség

A cselekvőképesség az ember azon képessége, amely alapján saját akarat-elhatározásából, saját nevében jogokat szerezhetsen és kötelezettségeket vállalhat, tehát rendelkezik az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel. Három fokozata van:

- cselekvőképesség,
- korlátozott cselekvőképesség,
- cselekvőképtelenség.

A cselekvőképesség alapja a *belátási képesség*, amely az ember azon képessége, hogy tudata át tudja fogni cselekvésének következményeit. További fontos polgári jogi alapfogalom a *vétőképesség*. *Vétőképesség*: a kárt okozó személy szellemi fejlettsége, belátási képessége olyan szinten van, hogy az általa okozott kárért személyében felelőssé tehető, mert tudata átfogja magatartásának káros következményeit, annak társadalmi megítélését.

I. Cselekvőképesség

Főszabály szerint minden ember cselekvőképés, akinek cselekvőképességét a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) vagy a bíróság ítéletével nem korlátozza (Ptk. 2:8. § (1) bekezdés). Aki cselekvőképés, maga köthet szerződést

vagy más jognyilatkozatot tehet. A cselekvőképességet korlátozó jognyilatkozat semmis.

II. Korlátozott cselekvőképesség

a) Életkor miatt

Életkora miatt korlátozottan cselekvőképes az a kiskorú, aki a 14. életévét betöltötte és nem cselekvőképtelen. Kiskorú az, aki a 18. életévét nem töltötte be, kivéve, ha házasságot kötött. Kiskorú házasságot csak akkor köthet, ha betöltötte a 16. életévét, és a házasságkötést a gyámhatóság engedélyezte. Ebben az esetben a 16. évet betöltött kiskorú személy a házasságkötéssel nagykorúvá válik (házasságkötés nagykorúsító hatása). Ha a kiskorú házassága 18. életévének betöltése előtt szűnik meg, nem veszíti el a nagykorúságát.

b) Gondnokság alá helyezés miatt

Gondnokság alá helyezés miatt korlátozottan cselekvőképes az a nagykorú, akit a bíróság cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezett. Cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá a bíróság azt a nagykorút helyezi, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége mentális zavara következtében tartósan, vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent és – egyéni körülményeire, családi és társadalmi kapcsolataira tekintettel – emiatt meghatározott ügycsoportokban gondnokság alá helyezése indokolt (Ptk. 2:19. §). A bíróságnak a cselekvőképességet

részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezési ítéletében meg kell határozni azokat az ügycsoportokat, amelyek tekintetében a személy cselekvőképességét korlátozza.

III. Cselekvőképtelenség

a) Életkor miatt

Életkor alapján cselekvőképtelen az a kiskorú, aki a 14. életévét nem töltötte be. (Ptk. 2:13. §)

b) Gondnokság alá helyezés miatt

Gondnokság alá helyezés alapján cselekvőképtelen az a nagykorú, akit a bíróság cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá helyezett, mert ügyei viteléhez szükséges belátási képessége mentális zavara miatt tartósan, teljeskörűen hiányzik és emiatt egyéni körülményeire, családi és társadalmi kapcsolataira tekintettel gondnokság alá helyezése indokolt (Ptk. 2:21.§ (1)-(2) bekezdés). A bíróság a cselekvőképességet csak abban az esetben korlátozhatja teljesen, ha a személy jogainak védelme a cselekvőképesség részleges korlátozásával, vagy más, a cselekvőképességet nem érintő módon (pl. támogatott döntéshozatal) nem biztosítható.

Cselekvőképtelen állapot

A cselekvőképtelenségnél fontos megemlíteni a cselekvőképtelen állapotot. Cselekvőképtelenség nemcsak kiskorúság vagy

gondnokság alá helyezés miatt állhat fenn, hanem az ún. cselekvőképtelen állapot okán is. Cselekvőképtelen állapotban lehet olyan nagykorú személy, aki nincs cselekvőképességét érintő gondokság alatt. A cselekvőképtelen állapotot előidéző ok lehet például valamilyen betegség okán beállt bódult állapot, eszméletvesztés, vagy kábítószeres, alkoholos befolyásoltság stb. Semmis annak a személynek a jognyilatkozata, aki a jognyilatkozat megtételekor olyan állapotban van, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik. Az állapot alapján cselekvőképtelen személy jognyilatkozata főszabály szerint semmis, kivéve, ha (nagykorú személy) jognyilatkozatának tartalmából és megtételének körülményeiből arra lehet következtetni, hogy a jognyilatkozat a fél cselekvőképessége esetében is indokolt lett volna (Ptk. 2:9. §). Az ilyen állapotban tett végintézkedés minden esetben érvénytelen. A cselekvőképtelen állapot megállapításához széleskörű bizonyítást kell lefolytatni. Az orvosszakértő meghallgatásán túl vizsgálni kell a nyilatkozat tartalmát, a nyilatkozó egyébkénti magatartását, más nyilatkozataihoz képest tanúsított és más személyekhez képest viszonyított magatartását is.

A gondnokság szabályai és a gondnokság alá helyezett személyek ügyletkötői képessége és jognyilatkozatai, valamint a támogatott döntéshozatal

I. A gondnokság szabályai

A gondnokság alá helyezett személy részére a gondnokot a gyámhatóság rendeli ki. Gondnok lehet minden olyan cselekvőképes személy, aki a gondnoki tisztséget vállalja. A gondnok rendelésénél az arra alkalmas személyek közül előnyben kell részesíteni a szülőket, vagy az általuk (közokiratban, végrendeletben) megjelölt személyt, ezek hiányában azon hozzátartozókat, akik a gondnokság ellátására az összes körülmény figyelembevételével alkalmasak.

Gondnokság alá helyezés kezdeményezése

A gondnokság alá helyezést a bíróságnál kell kérni, amelyre jogosult a nagykorúval együtt élő házastárs, élettárs, egyenesági rokona, testvére, a kiskorú törvényes képviselője, gyámhatóság, valamint az ügyész. A gondnokság alá helyezést különböző időközönként kötelező felülvizsgálni. A felülvizsgálat időpontját a bíróság a cselekvőképességet érintő ítéletében határozza meg. A felülvizsgálat időpontja cselekvőképesség részleges korlátozása esetén nem lehet későbbi, mint az ítélet jogerőre emelkedésétől számított öt év, teljes korlátozása esetén pedig tíz év.

A gondnokság alá helyezés megszűntetése, módosítása

A gondnokság alá helyezés addig tart, ameddig elrendelésének oka fennáll. Ha elrendelésének oka megszűnik, a bíróság a cselekvőképességet érintő gondnokságot megszünteti (Ptk. 2:30. §). A gondnokság alá helyezés megszűntetését és módosítását a bíróságtól kérheti a gondnokolt, a vele együtt élő házastárs, élettárs, egyenesági rokona, testvére, a gondnok, a gyámhatóság, valamint az ügyész.

A módosítás keretében az arra jogosult személyek a következőket kérhetik:

- a cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság részlegesen korlátozó gondnokságra módosítását,
- a részlegesen korlátozó gondnokság módosítását teljesen korlátozó gondnokságra, valamint
- a részlegesen korlátozó gondnokság esetén a gondnokolt által önállóan nem gyakorolható ügycsoportok módosítását.

II. A gondnokolt személy jognyilatkozatai A cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezett (gondnokolt) személy jognyilatkozatai

A cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy minden olyan ügyben önállóan tehet érvényes jognyilatkozatot, amely nem tartozik abba az ügycsoportba, amelyben cselekvőképességét a bíróság korlátozta.

A gondnokolt azon jognyilatkozatainak érvényességéhez, amelyek a bíróság által meghatározott ügycsoportokba tartoznak, gondnokának hozzájárulása szükséges. A gondnokolt és a gondnok között felmerült vitában a gyámhatóság dönt.

A gondnokolt a bíróság ítéletében meghatározott ügycsoportok tekintetében a gondnok hozzájárulása nélkül

- tehet olyan személyes jellegű jognyilatkozatot, amelyre jogszabály feljogosítja;
- megkötheti a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződéseket;
- rendelkezhet jövedelme bíróság által meghatározott hányadával, és annak erejéig kötelezettséget is vállalhat;
- köthet olyan szerződéseket, amelyekkel kizárólag előnyt szerez;
- szokásos mértékben ajándékozhat.

Ha a cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy érdekeinek védelme, károsodástól való megóvása azonnali intézkedést igényel, a gondnok a hozzájárulását igénylő ügyekben önállóan eljárhat, az érintett személy helyett jognyilatkozatot tehet. Erről a cselekvőképességében részlegesen korlátozott személyt és a gyámhatóságot késedelem nélkül tájékoztatnia kell.

A gyámhatóság jóváhagyásával érvényes a jognyilatkozat, ha az a gondnokolt

- tartására,
- öröklési jogviszony alapján őt megillető jogra vagy őt terhelő kötelezettségre,

- nem tehermentes ingatlanszerzésére, ingatlana tulajdonjogának átruházására vagy megterhelésére,
- gyámhatóságnak átadott vagyonára, vagy
- a gondnokot kirendelő határozatban megállapított összeget meghaladó értékű vagyontárgyára vonatkozik.

Cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá helyezett (gondnokolt) személy jognyilatkozatai

A cselekvőképtelen nagykorú jognyilatkozata semmis, nevében a gondnoka jár el. Érvényes a cselekvőképtelen nagykorú által kötött és teljesített csekély jelentőségű szerződés, amelynek megkötése a mindennapi életben tömegesen fordul elő és különösebb megfontolást nem igényel. A gondnoknak a véleménynyilvánításra képes cselekvőképtelen nagykorú kívánságát az őt érintő jognyilatkozata megtétele előtt meg kell hallgatnia és lehetőség szerint figyelembe kell vennie. Az ilyen kívánságok körét a gondnokolt állapota, a mentális zavarának mértéke határozza meg. A gyámhatóság jóváhagyásával érvényes jognyilatkozatok megegyeznek a cselekvőképességében részlegesen korlátozott személynél felsoroltakkal.

III. A támogatott döntéshozatal

A támogatott döntéshozatal jogintézménye arra szolgál, hogy azon személyek esetében, akiknél belátási képességük kisebb

mértékben csökkent, a cselekvőképességük korlátozása elkerülhető legyen. Támogatott döntéshozatal elrendelésére *nagykorú személyek* esetén van lehetőség. A támogatott döntéshozatallal egyéni szükségleteken alapuló döntési segítség biztosítására kerül sor anélkül, hogy az érintett személy cselekvőképességét korlátoznák.

Ha a nagykorú személy egyes ügyeinek intézésében, döntései meghozatalában belátási képességének kisebb mértékű csökkenése figyelhető meg és emiatt segítségre szorul, akkor az ő kérelmére (vagy bíróság megkeresése alapján) a gyámhatóság – a cselekvőképessége korlátozásának elkerülése érdekében – támogató kirendeléséről határoz. A gyámhatóság határozatlan időre rendeli ki a támogatót, a kirendelést ötévente felülvizsgálja. A támogató feladata pl.:

- a támogatott személy jognyilatkozatának megtételekor jelen van,
- tanácsaival a támogatott személy számára szükséges tájékoztatás megadásával a jognyilatkozat megtételét elősegíti,
- a támogatott személy döntésének megtételéhez segítséget nyújt.

Nem lehet támogatónak kirendelni azt, aki

- maga is támogatott személy,
- cselekvőképességet érintő gondnokság hatálya alatt áll, valamint azt,
- akinek személye ellen a támogatott személy tiltakozik, vagy akinek kirendelése a támogatott érdekeivel ellentétben áll.

A házasság

A magyar jogrendszerben a házasságra vonatkozó szabályok a Polgári törvénykönyv negyedik könyvében (családjogi könyv) kaptak helyet. Magyarországon csak egy férfi és egy nő köthet házasságot egymással, az azonos neműek számára nem engedélyezett a házasságkötés, élhetnek viszont a bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézményének lehetőségével. Ennek megfelelően a házasság fogalma a következő:

A házasság egy férfi és egy nő között, az arra kijelölt állami hatóság előtt személyesen és kölcsönösen tett, kifejezett nyilatkozattal létrejövő kötelék, amely a törvényben meghatározott személyi és vagyoni joghatásokkal jár.

A házasságkötést megelőzően a házasságkötési szándékot be kell jelenteni. A bejelentkezésnél a házasulókat nem köti jogszabály annak megválasztásában, hogy az ország területén belül mely város vagy község önkormányzatának anyakönyvvezetőjénél kívánnak házasságot kötni. A házasságkötésre az az anyakönyvvezető az illetékes, ahol a házasulók bejelentették a házasságkötési szándékukat és a házasságkötés előfeltételeit igazolták. A házasság leghamarabb a kötelező, 30 napos várakozási idő elteltével köthető meg, amely alól azonban vannak kivételek.

A családjogi könyv házassági akadályok felállításával korlátozza azon természetes

személyek körét, akik érvényes házasságot köthetnek. A házassági akadályok azok a jogszabályban meghatározott körülmények, kritériumok, amelyek fennállása esetén az adott személy(ek) nem köthet(nek) házasságot. Egyebek mellett házassági akadály a gondokság alá helyezés miatti cselekvőképtelenség, valamint a cselekvőképtelen állapot.

- Érvénytelen annak a házassága, aki a házasság megkötésekor **cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alatt** állt (Ptk. 4:10. § (1)-(2) bekezdés). A házasságkötési képesség feltétele, hogy a házasulók ne álljanak a cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság hatálya alatt. Azokat a személyeket, akik cselekvőképességüket teljesen korlátozó gondnokság hatálya alatt állnak, olyannak tekintjük a házasság szempontjából is, hogy nem ismerik fel a házasság jelentőségét, és így nem vállalhatják tudatosan a házastársi kapcsolatból származó jogokat és kötelezettségeket. Az a házasságkötés érvénytelen, ha a házasságkötés megkötését követően az érvénytelenítés kérdésében, aki a gondokság alatt állt. Ez azt jelenti, hogy ha a megszüntetést követő 6 hónapon belül nem támadja meg a fennálló házasságot, akkor az a megkötésének időpontjára visszamenőleg érvényessé válik.
- Érvénytelen annak a házassága, aki a házasság megkötésekor **cselekvőképtelen**

állapotban volt. Az ilyen állapotban kötött házasság is a megkötésének időpontjára visszamenőleg válik érvényessé, ha a cselekvőképtelen állapot megszűnésétől számított 6 hónapig nem támadja meg a házasságkötést az adott fél.

Amennyiben az arra jogosult fél megtámadja a rendelkezésre álló határidőn belül a fennálló házasságot és a bíróság megállapítja a házasság érvénytelenségét a perben, akkor a házassághoz – néhány kivételtől eltekintve – nem fűződhet joghatás.

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv

Az ENSZ 2006. december 13-án, New Yorkban elfogadta a Fogyatékossgal élő

személyek jogairól szóló egyezményt és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyvet (a továbbiakban: Egyezmény), amelyet Magyarországon a 2007. évi XCII. törvénnyel hirdettek ki, ezáltal elismerve annak kötelező hatályát. Az Egyezmény 23. cikke az otthon és a család tiszteletben tartása címet viseli, amely – egyebek mellett – elismeri a fogyatékossgal élő személyek házasságkötéshez és családalapításhoz való jogát. Ez alapján a magyar jog biztosította keretek között a fogyatékossgal élő személyek is köthetnek házasságot.

BIBLIOGRÁFIA

- Baer, S., Saran, K., Green, D. A., & Hong, I. (2012). Electronic media use and addiction among youth in psychiatric clinic versus school populations. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 57(12), 728–735.
- Balogh, R., Bretherton, K., Whibley, S., Berney, T., Graham, S., Richold, P., ... & Firth, H. (2001). Sexual abuse in children and adolescents with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 45(3), 194–201.
- Bilgiç, E. (2015). *Opinions of mothers of adolescents with mental disabilities on sexual education*. Published Postgraduate Thesis. İstanbul: Nişantaşı University Institute of Social Sciences, Department of Psychology.
- Black, K. (2005). Disability and sexuality: Holistic care for adolescents. *Paediatric nursing*, 17(5), 34.
- Bowman, R. A., Scotti, J. R., & Morris, T. L. (2010). Sexual abuse prevention: A training program for developmental disabilities service providers. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(2), 119–127.
- Brown, M., & McCann, E. (2017). Mediated pathways, negotiated identities: a critical phenomenological analysis of the experience of sexuality in the context of intellectual disability. *Journal of Research in Nursing*, 22(8), 615–617.
- Burgess, A. W., Mahoney, M., Visk, J., & Morgenbesser, L. (2008). Cyber child sexual exploitation. *Journal of psychosocial nursing and mental health services*, 46(9), 38–45.
- Çakmak, S., & Çakmak, S. (2011). *Sexual Education Practices in Children in need of Special Education*. Turkey. Vize Publishing.
- Deniz, Ü. and Yıldız, R. (2018). Sexual development and sexual education in preschool education program of Ministry of National Education. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 38(2), 431–447.
- Düzkanar, A. (2018). *Sexuality in care and rehabilitation of individuals with developmental disabilities*. Avşar Ardiç (Ed.). In care and rehabilitation of In care and rehabilitation of developmental disabilities (s. 49–70). Anadolu University, Faculty of Open Education Publications.
- Er, R. K., Büyükbayraktar, Ç. G. and Kesici, Ş. (2016). Development of sexual education program for students in need of special education. *Turkish Journal of Education*, 5(4), 224–234.
- Ersoy, G. (2005). *Effects of prompting and testing prior to behavior for acquiring menstrual care skill on the model in adolescent female students with mental disabilities*. Published Postgraduate thesis. Anadolu University, Institute of Educational Sciences.

- Gougeon, N. A. (2009). Sexuality education for students with intellectual disabilities, a critical pedagogical approach: outing the ignored curriculum. *Sex Education*, 9(3), 277–291
- Grossman, J. M., Frye, A., Charmaraman, L., & Erkut, S. (2013). Family homework and school-based sex education: delaying early adolescents' sexual behavior. *Journal of School Health*, 83(11), 810–817.
- Gültekin, G., Ruban, C., Akduman, B. and Korkusuz, İ. (2006). Children and sexual abuse. *Journal of Forensic Psychiatry*, 3(1), 9–14.
- Gürbüz, S. (2018). *Assessment of sexual development of adolescent individuals with mental disabilities based on the parents' opinions*. Published Postgraduate Thesis. Bolu Abant İzzet Baysal University, Institute of Educational Sciences.
- Keskin, G. and Çam, O. (2005). Psychodynamic View of Sexual Abuse of Children and Nursing Approach. *Ege University, Journal of Nursing Faculty*, 21(2), 191–208.
- Kır, E. (2013). Education studies to prevent sexual harassment and abuse of children. *İstanbul University, Journal of Faculty of Law*, 71(1), 785–800.
- Klein, N. A., Goodson, P., Serrins, D. S., Edmundson, E., & Evans, A. (1994). Evaluation of sex education curricula: Measuring up to the SIECUS guidelines. *Journal of School Health*, 64(8), 328–333.
- Koçtürk, N. (2018). Responsibilities of school personnel to prevent neglect and abuse of children. *Muğla Sıtkı Koçman University, Journal of Faculty of Education*, 5(1), 38–47.
- Koçtürk, N. (2018). Responsibilities of school personnel to prevent neglect and abuse of children. *Muğla Sıtkı Koçman University, Journal of Faculty of Education*, 5(1), 38–47.
- Koçtürk, N. and Yılmaz, D. (2018). Recommendations for models/database for identifying and responding to children at risk for child abuse and neglect. *Kastamonu Journal of Education*, 26(6), 1919–1927.
- Koçtürk, N., Ulaş, Ö., & Bilginer, Ç. (2019). Career development and educational status of the sexual abuse victims: The first data from Turkey. *School mental health*, 11(1), 179–190.
- Konuk Er, R., Büyükbayraktar, Ç. G., & Kesici, Ş. (2016). Development of sexual education program for students in need of special education. *Turkish Journal of Education*, 5(4).
- Medina-Rico, M., López-Ramos, H., & Quiñonez, A. (2018). Sexuality in people with intellectual disability: Review of literature. *Sexuality and Disability*, 36(3), 231–248.
- Ministry of National Education (MEB). (2011). Module of Family and Consumer Services-Development Areas.

- Ministry of National Education (MEB). (2013). Module of child development and education-sexual development.
- Molnar, B. E., Buka, S. L., & Kessler, R. C. (2001). Child sexual abuse and subsequent psychopathology: results from the National Comorbidity Survey. *American journal of public health*, 91(5), 753–760
- Moore, M. J., & Rienzo, B. A. (2000). Utilizing the SIECUS guidelines to assess sexuality education in one state: content scope and importance. *Journal of School Health*, 70(2), 56–60.
- Ovayolu, N., Uçan, Ö. and Serindağ, S. (2007). Sexual abuse of children and its impacts. *Firat Journal of Healthcare Services*, 2(4), 13–22.
- SIECUS. (2004). *Guidelines for comprehensive sexuality education*. Printing by Fulton Press.
- Tutar-Güven, Ş. and İşler, A. (2015). Sexual education and its importance in children with mental disabilities. *Akdeniz University, Journal of Pediatric Nursing*, 6(3), 143–148
- Üstündağ, A., Şenol, F. and Mağden, D. (2015). Determining level of knowledge of parents on child abuse and creating awareness. *Hacettepe University, Journal of Faculty of Health Sciences*, 212–227.
- World Association for Sexual Health. (2008). *Sexual health for the millennium: A declaration and technical document*. MN, USA: World Association for Sexual Health.
- Yalin, A. (1995). Program to prevent sexual abuse of preschool children. *Journal of Children's and Youngster's Mental Health*, 2(1), 19–27.